Keelatud

M. ROSENTAL

MARKSISTLIK DIALEKTILINE MEETOD

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

MARKSISTLIK DIALEKTILINE MEETOD

Kõigi maade proletaarlased, ühinege

M. ROSENTAL

Keelatud

MARKSISTLIK DIALEKTILINE MEETOD

II TRÜKK

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“
TARTU, 1941

Tõlgitud teose järgi: М. Розенталь „Марксистский диалектический метод". Огиз. Государственное издательство политической литературы. 1939.

Tõlkija: R. Kulpa.

9874
A-19357

Vastutav toimetaja A. Koort. Tehniline toimetaja J. Ots. Korrektor T. Sirg. MB nr. 1398. Ladumisele antud 25. IV 41. Trükkimisele antud 10. V 41. Paberi formaat 54×81. 1/16. Laotihedus trükipoognas 27738. Trükipoognaid 12 1/4. Arvestuspoognaid 8 1/2. Trükikoja tellimisnumber 460. Tiraaž 6000. Trükitud natsional. K. Mattieseni trükikojas, Tartu, Vallikraavi 4. Hind 5 rbl., köites 6 rbl.

М. Розенталь: „Марксистский диалектический метод". На эстонском языке. Эгосиздат „Научная Литература". Тарту.

„Dialektiline ja ajalooline materialism moodustavad kommunismi teoreetilise vundamendi, marksistliku partei teoreetilised alused ja nende aluste tundmine ning järelikult nende omandamine on meie partei iga aktiivse tegelase kohus[1]."

Need sõnad määravad äärmiselt täpselt marksistlik-leninliku filosoofia tähtsuse ja osa võitluses kommunismi eest. Kõige eesrindlikuma ja revolutsioonilisema teooria tundmine, dialektilise ja ajaloolise materialismi kaitsmine marksismi-leninismi arvukate vaenlaste vastu on olnud tähtsaimaks elemendiks uue, tõeliselt marksistliku partei ettevalmistamisel ja bolševismi arenemisel.

„ÜK(b)P ajaloo lühikursus" näitab veenvalt, et ilma revolutsioonilise teooria omandamiseta meie partei ei oleks võinud kujuneda uut tüüpi parteiks, ta ei oleks suutnud viia töölisklassi ja talupoegkonda 1917. a. Oktoobri võidule ja sotsialismile.

„Bolševikkude partei poleks osanud võita 1917. aasta oktoobris, kui tema eesrindlikud kaadrid poleks omandanud marksismi teooriat, kui nad poleks õppinud vaatama sellele teooriale kui tegevuse juhisele, kui nad poleks õppinud arendama marksistlikku

[1] Lühikursus, lk. 109.

teooriat, rikastades seda proletariaadi klassivõitluse uute kogemustega[1]."

Milles peitub selle teooria jõud? Millised omadused teevad temast võitluse ja võidu vahedaima relva?

Ühes oma artiklis Lenin kirjutas, et marksistliku teooria jõud peitub ta õigsuses. „Marxi õpetus," kirjutas Lenin, „on kõikvõimas, sest ta on õige[2]." Selles kokkusurutud juhtlauses sisaldub sügavaim mõte.

Marksistlik-leninlik filosoofia esitab looduse ja ühiskonna arenemisseaduste kohta õige ja järjekindla teadusliku seletuse. Ta on maailma tunnetamise võimas relv. Tema järeldused põhinevad objektiivse tegelikkuse täpsel tundmisel.

Dialektilise ja ajaloolise materialismi mõisted ja seadused — need on objektiivse, inimesest sõltumatult eksisteeriva maailma ja selle arenemisseaduste koopiad, peegeldused. Selles peitub proletariaadi filosoofia jõud ja hindamatu tähtsus.

Kuid tegelikkuse seaduste õige tunnetamine pole mitte eesmärk omaette. Ühiskonna arenemisseaduste tundmine on tarvilik selleks, et õieti tegutseda, et õieti orienteeruda ühiskondliku elu ja võitluse kõige keerukamais tingimustes, et teada, millises suunas ühiskond areneb, ja seada sihid kooskõlas tegelikkuse enda arenemisega.

Tegelikkuse ja tema seaduste õige arusaamine võimaldab seega õieti tegutseda, mõista sündmuste tähendust ja nende sisemist seost,

„ette näha sündmuste käiku ja tunnetada mitte üksnes seda, kuidas ja kuhu arenevad sündmused ole-

---

[1] Lühikursus, lk. 373.

[2] Lenin, Teosed, XVI k., lk. 349.

vikus, vaid ka seda, kuidas ja kuhu nad peavad arenema tulevikus“ [1].

Need marksistlik-leninliku materialismi omadused — 1) anda tegelikkusest õige, objektiivne kujutlus ja 2) määrata sel alusel õieti sündmuste käik, ja seda mitte ainult olevikus, vaid ka tulevikus — on määratu suure tähtsusega. Sest just dialektilisest materialismist tuleneb loogilise vältimatusega Marxi proletaarne sotsialism, teadusliku kommunismi teooria.

Marxi ja Engelsi esinemise aastail oli kodanluse võim veel kindel ja kapitalism arenes veel tõusvas joones.

Kuid proletariaadi suured juhid andsid juba tol ajal pildi ühiskonna arenemisest mitte ainult olevikus, vaid ka tulevikus. Nad tõid esile kapitalistliku tootmisviisi seadused ja näitasid, et kapitalistliku ühiskonna arenemisseadused paratamatult õõnestavad tema aluseid, viivad selle ühiskonna säärasesse olukorda, kus tootlikud jõud ei või jääda kapitalistliku kesta sisse, et selle vasturääkivuse lahendab proletariaat — ühiskonna tähtsaim tootlik jõud, et selle vastuolu lahendamise viisiks võib olla ainult proletaarne revolutsioon ja proletariaadi diktatuuri maksmapanek, et proletariaat koondab enda ümber kogu töötava rahva ja ehitab uue ühiskonna — sotsialistliku ühiskonna.

Marksismi rajajate õpetust arendasid Lenin ja Stalin edasi, kohaldades seda proletariaadi klassivõitluse uutele tingimustele. Nad rikastasid loovalt revolutsioonilist teooriat.

Kogu edasine sündmuste käik, sotsialistlik revolutsioon ja sotsialistliku ühiskonna ehitamine NSVL-s kinni-

---

[1] Lühikursus, lk. 370.

tas täielikult Marxi ja Engelsi, Lenini ja Stalini ettenägelikkust.

Mis võimaldas siis marksismi-leninismi rajajail nii hämmastava täpsusega ette näha sündmusi ja näidata proletariaadile teid ja vahendeid võitluses võimu pärast?

Vastus on selge: revolutsiooniline teooria, marksistlik-leninlik filosoofia, materialistlik dialektika, mis annab tegelikkusest õige peegelduse ja suurima ettenägevuse jõu. Just niisugune mõte peitubki Lenini lihtsates ja tähelepanuväärsetes sõnades: marksismi õpetus on kõikvõimas, sest ta on õige, eluliselt tõepärane.

Dialektilise materialismi filosoofial tervikuna ja igal tema juhtlausel üksikult on hiiglasuur revolutsioonilis-praktiline tähtsus. See filosoofia on relv maailma revolutsiooniliseks muutmiseks.

Käesolevas raamatus meie ei vaatle marksistlikku filosoofiat tervikus, kõigis tema koostusosades. Käesoleva ülevaate objektiks on ainult dialektiline meetod, see külg marksistlik-leninlikust filosoofiast, mis avab looduse ja ühiskonna nähtuste uurimise meetodi, meetodi tunnetuseks ja tegevuseks ühiskondliku võitluse kõige keerukamais tingimustes, see külg, mida Lenin nimetas marksismi hingeks.

Esimene peatükk.

Materialism ja idealism.

1.

Igasuguse filosoofia põhiküsimus: milline on mõtlemise suhe olemisega? — Selle küsimuse tähtsus. — Kas tunnetus saab olla kindel? — Kaks põhilist leeri filosoofias: materialism ja idealism. — Filosoofia klassiiseloom. — Idealism ja papimeelsus. — Idealistlik vaatekoht loodusele ja ühiskonnale. — Idealismi reaktsiooniline osa. — Filosoofilise materialismi progressiivne osa teaduste arengus. — Marksistlik filosoofiline materialism. — Järeldused.

Enne kui asuda iseloomustama dialektilist meetodit, peatume lühidalt ühel väga tähtsal ja olulisel küsimusel, nimelt materialismil ja idealismil.

Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini dialektiline meetod on materialistlik. Ei saa mõista revolutsioonilise dialektika ülisuurt tähtsust, kui ei mõisteta tema materialistlikku iseloomu.

Kuni Marxi ja Engelsini oli dialektika igakülgselt läbi töötatud saksa filosoofi Hegeli poolt. Hegel on üks dialektilise meetodi rajajaid. Kuid Hegel oli idealist. Seepärast, kuigi Hegelil olid suured teened dialektilise meetodi arendamisel, oli tema dialektika põhiliselt vigane. Lenin kirjutas, et Hegeli dialektikat ei saa võtta sel kujul, nagu see

esineb tema juures. Seda on tarvis puhastada, idealismist vabastada, materialistlikult ümber töötada.

Marx ja Engels paljastasid filosoofilise idealismi kuni selle juurteni. Nad saavutasid filosoofilisele materialismile täieliku võidu. Nende käes sai dialektiline meetod suureks teoreetiliseks jõuks, revolutsioonilise tunnetuse ja tegevuse võimsaks relvaks.

Filosoofial kui teadusel on väga pikk ajalugu. Enam kui kaks ja pool tuhat aastat on mitmesuguste ajajärkude filosoofid oma aja praktiliste vajaduste mõjul püüdnud mõtestada neid ümbritsevat maailma ja avastada looduse seadusi. Ent kui väga erinevad olidki kujundatavad filosoofilised süsteemid, ükski neist ei saanud ega saa mööduda ühest küsimusest, nimelt vaimu, teadvuse suhtest loodusega, olemisega.

Mis on primaarne: kas vaim, inimese aistingud, ideed, teadvus, või loodus, olemine, mateeria? Filosoofid võisid kujutella, et nad ignoreerivad seda küsimust, et nad on kõrgemal sellest „elementaarsest" probleemist. Pärastpoole näeme, et sääraseid filosoofe on olnud ja on veel praegugi küllalt. Kuid tegelikult ei saanud ka need filosoofid nagu teisedki kuidagi vältida küsimust: milline on mõtlemise suhe olemisega? Mis on primaarne — kas vaim, inimese aistingud, või loodus ja mateeria —, see küsimus puudutab igasuguse maailmavaate ja igasuguse teaduse aluste alust. Ilma selle küsimuse lahendamiseta pole mõeldav ükski maailmavaade, ükski teadus. Selle lahenduses võib olla teadlik või ebateadlik, kuid ilma selleta ei saa teha tunnetuses mitte ainustki sammu.

Selle küsimuse lahendamisest sõltub kogu tunnetuse ja maailmavaate suund. Kui lähtuda sellest, et ideed on primaarsed ja loodus sekundaarne, väljaspool inimese idee-

sid mitte eksisteeriv, siis lahenduvad ka kõik muud küsimused selles suunas. Siis peab tunnustama, et mitte inimene pole looduse osa, tema kõrgeim toode, vaid vastupidi — loodus on inimese looming. Siis peab tunnustama, et looduses ja ühiskonnas pole mingit objektiivset, s. o. inimesest sõltumatut seadusepärasust, et kõik baseerub juhuslikkusel, et ühiskonna see või teine olukord sõltub inimeste tahtmisest või mittetahtmisest, arukusest või rumalusest.

Ja vastupidi. Kui lähtuda sellest, et loodus, mateeria on primaarne, ja teadvus, aisting on ainult mateeria kõrgeim produkt, siis lahenduvad ka kõik muud küsimused selles suunas.

Seepärast, kui suur ongi erinevate filosoofiliste süsteemide ja koolide hulk, kõik nad jagunevad kahte põhilisse leeri. Kes arvavad, et vaim eksisteeris enne loodust, need moodustavad idealismi leeri. Kes arvavad, et põhiliseks alguseks on loodus, mateeria, need moodustavad materialismi leeri.

Nende kahe partei vahel filosoofias on kõlkunud ja kõlgub täninigi hulk filosoofilisi koolikesi ja süsteemikesi, kuid nad kõik kas varjavad idealismi või pooldavad häbelikult materialismi.

1908. a., pärast 1905.—1907. a. revolutsiooni lüüasaamist, ilmusid Venes esile niisugused filosoofid, kes arvasid, nagu seisaksid nad materialismist ja idealismist kõrgemal, kes arvasid, et nad ületavad nende kahe põhivoolu „ühekülgsused". Need olid nõndanimetatud empiriokriitikud, mahhistid (austria filosoofi Mach'i pooldajad), kes marksismile ustavuse väärlipu all poetasid sisse kõige ehtsamat idealismi, ja pealegi kõige reaktsioonilisemal kujul.

Lenin oma geniaalses raamatus „Materialism ja empiriokrititsism" paljastas mahhistid, näidates, et „uusimate"

filosoofiliste süsteemide sildi all nad tegelikult taaselustavad inglise piiskopi Berkeley subjektiiv-idealistlikku filosoofiat. See oli Berkeley, kes XVIII saj. algul jutlustas „teooriat", nagu eksisteeriks reaalselt ainult aistiv inimene, kõik muu aga olevat ainult „aistingute kompleks", inimliku „mina" looming.

Nagu kurat viirukisuitsu eest, nõnda põgenesid mahhistid filosoofia põhiküsimuse eest: milline on mõtlemise suhe olemisega? Kuid Lenin näitas, et mahhistide kõigi kavalate puigete ja väljamõeldiste taga peitus filosoofia põhiküsimuse idealistlik lahendus.

> „Uute terminoloogiliste knihvide kuhja ja „õpetlaste" skolastika prahi alt oleme leidnud eranditult alati filosoofiliste küsimuste lahendustes kaks põhilist joont, kaks põhilist suunda. Kas pidada primaarseks loodust, mateeriat, füüsilist, välist maailma — ja lugeda sekundaarseks teadvust, vaimu, aistingut... psüühilist ja muud selletaolist, see on peaküsimus, mis tegelikult veel ikka jagab filosoofid kahte suurde leeri[1]."

Sealsamas kirjutab Lenin, et „katsed hüpata välja neist kahest filosoofia põhisuunast ei sisalda eneses midagi muud kui ainult „lepituslikku šarlatansust"" [2].

Filosoofia kõrgeimas küsimuses on veel teinegi, väga tähtis külg: kas on meie tunnetus usutav, kas inimtunnetus suudab tegelikkust õieti peegeldada, kas teadmusel on objektiivsete tõdede, s. o. loodust õieti peegeldavate tõdede tähendust?

---

[1] Lenin, Teosed, XIII k., lk. 274.

[2] Sealsamas, lk. 278.

Selle küsimuse lahendamine on väga tähtis. See küsimus nõuab niisama selget ja kindlat vastust, nagu seda nõudis küsimus — mis on primaarne, kas mõtlemine või olemine.

Filosoofide seast, kes eitasid maailma tunnetamise või täieliku tunnetamise võimalust, tõstab Engels esile Kanti ja Hume'i.

Kant oma filosoofilises süsteemis lähtus sellest, et välismaailm ehk, nagu tema ütles, „asjad iseeneses" on tunnetamatud. Erinevalt teistest idealistidest, kes eitasid välise, inimlikust teadvusest sõltumatu maailma olemasolu, Kant tunnustas välismaailma, objektiivselt eksisteerivate asjade olemasolu. Kuid neid asju Kant pidas „asjadeks iseeneses". Ta eitas nende muutumise võimalikkust m e i e asjadeks, s. o. ta eitas nende tunnetamise võimalikkust.

Kant eraldas kaks maailma: „asjad iseeneses" ja „ilmumid". Tema filosoofia vaatevinklist on inimesele kättesaadavad ainult „ilmumid". Tema tegeleb ainult oma aistingutega. Missugune aga on objektiivsete asjade eneste loomus, seda ei või ta teada.

Maailma tunnetatavuse eitamises oli veelgi järjekindlam inglise filosoof Hume.

Kui Kant tunnustas, et inimlikud aistingud tekivad välismaailma mõjul, siis eitas Hume täiesti niisuguse tunnustuse võimalikkust.

Ta arutles nõnda:

Inimesed kalduvad arvama, et eksisteerib meie tajumusest sõltumatu väline maailm, mis eksisteeriks ka siis, kui kaoksid aistimisvõimelised olendid. Kuid kallaku selliselt mõelda hävitab väga kergesti filosoofia, mis väidab, et peale kujude ja tajumuste pole meie arule mitte midagi kättesaadav. Hume ütleb: meie meeled on kanaleiks, mil-

lede kaudu need kujud ja tajumused edasi antakse. Otsest suhet, kontakti aru ja eseme vahel nad luua ei suuda, sest inimene tegeleb oma tajumuste ja aistingutega. Mis õigusega arutleb ta siis mingisugustest välistest esemetest, mis teda mõjutavad, kui need esemed pole talle põrmugi kättesaadavad.

Hume kasutab näitena laua tajumisest tekkivaid aistinguid. „Laud, mida me näeme, paistab väiksemana, kui me tast eemaldume, kuid meist sõltumatult eksisteeriv reaalne laud ei muutu, järelikult ei avaldunud meie arule miski muu kui ainult laua kuju[1]..."

Sellest Hume järeldab:

„Arus ei esine kunagi mingeid muid asju peale tajumuste ning aru ei suuda mingil viisil kujundada ühtki kogemust tajumuste ja objektide vahekorrast. Seepärast pole niisuguse vahekorra oletusel mingit loogilist alust[2]."

Niisugust seisukohta nimetati agnostitsismiks. Lenin oma raamatus „Materialism ja empiriokritiitsism" esitab populaarse seletuse agnostitsismi kohta, mis levis laialdaselt kodanliku filosoofia edaspidise arengu jooksul:

> „Agnostik on kreekakeelne sõna: a tähendab kreeka keeles mitte, gnosis tähendab teadmus. Agnostik ütleb: kas on olemas objektiivne reaalsus, mida peegeldavad ja jäljendavad meie aistingud, seda ma ei tea; väidan, et seda teada on võimatu[3]."

Kõigile agnostikuile on iseloomulik, et nad eitavad tunnetust kui objektiivse tegelikkuse peegeldust, kui koopiat. Agnostik ei või tunnustada meie kujutluste ja mõis-

---

[1] Tsitaat Lenini järgi, Teosed, XIII k., lk. 27.
[2] Sealsamas, lk. 27.
[3] Sealsamas, lk. 104.

tete objektiivset sisu. Ja see on loomulik. Kui me tegeleme ainult esemete tajumuste ja kujudega, siis ei saa olla juttugi meie tunnetuse objektiivsest sisust.

Sellelt seisukohalt on tõeline kõik see, mida mõtleb üks või teine inimene või inimeste grupp. Kui mõnele inimesele või inimeste grupile näib, et metshaldjad ja kodukäijad on mitte väljamõeldud, vaid reaalsed olendid, siis neid kujutlusi pole võimalik ümber lükata. Ümber lükata saaks neid ainult sel juhul, kui inimese aru oleks võimalik kõrvutada välismaailmaga, objektiivse tegelikkusega. Kuid lugeja nägi, et Hume eitab põhimõtteliselt niisuguse kõrvutamise võimalikkust. Järelikult soodustab agnostitsism igasugust reaktsiooni ja papimeelsust.

Agnostitsism õõnestab ehtsa teadusliku mõtlemise igasugused alused. Ta tunnustab ainult aistinguid ja mitte sammugi nendest kaugemale. Ta eitab välise, objektiivse maailma tunnetatavuse võimalikkust täiesti. Kuid niisugune eitamine pole vähimaski kooskõlas teadusega.

Kui Venes pärast 1905. a. revolutsiooni lüüasaamist „empiriokrititsismi" ja „empiriomonismi" sirmi varju pugenud kodukootud agnostikud ja subjektiivsed idealistid, nagu Bogdanov, Bazarov jt., alustasid sõjakäiku dialektilise materialismi vastu ning tahtsid marksismi paranduste ja täienduste ettekäändel läbi vedada agnostitsismi kodanlikku rämpsu, andis Lenin oma raamatus „Materialism ja empiriokrititsism" agnostitsismi kohta laiahaardelise kriitika ja näitas, kuidas dialektiline materialism lahendab küsimuse, kas meie meeled ja tunnetus suudavad anda tegelikkusest õiget peegeldust.

Lenini arvates on dialektilise materialisti ja agnostiku põhiline lahkuminek selles, et esimene, erinevalt tei-

sest, tunnistab meie aistingute allikaks objektiivse reaalsuse ja peab neid aistinguid tegelikkuse tõetruuks peegelduseks.

Nii materialist kui agnostik lähtuvad sellest, et meie teadmused tulenevad kogemustest, aistinguist. Kuid agnostik ei tunnista, et midagi võiks olla nende aistingute taga. Ta ei näe ega taha näha, et need aistingud on välismaailma ehk „asjade iseeneses" mõjutused meie meelteorganitele.

Dialektiline materialist seevastu ei peatu aistinguil. Ta tunnistab objektiivse välismaailma olemasolu, mis meid mõjutades tekitab meis aistinguid ja tajumusi.

> „Materialist," ütleb Lenin, „jaatab „asjade iseeneses" olemasolu ja tunnetatavust. Agnostik ei luba isegi mõtet „asjadest iseeneses", sest ta väidab, et „asjadest iseeneses" meie ei või teada mitte midagi kindlat[1]."

Dialektiline materialism, agnostikuist täiesti erinevalt, vastab seega jaatavalt küsimusele, kas meie kujutlused ja mõisted tegelikkusest võivad olla viimase tõetruu peegeldus. Inimese mõisted ja kujutlused, kui nad ainult on õiged, on asjade, objektiivse maailma peegelpildid, koopiad, ülesvõtted. Ainult see, kes asub seisukohal, et asjad pole tunnetatavad, võib väita, et meie aistingud on ainult välismaailma teatav sümbol, hieroglüüf, ebatäpne märgike. Tegelikult on aga lugu nii, et välismaailma tunnetades pole meil temast mitte abstraktne sarnasus, vaid tema tõetruu peegeldus, koopia.

Kas ei ole näiteks puud vaadeldes meie aistingud ja kujutlused sellest puust reaalse, objektiivse puu kui meie kujutluste allika tõetruu peegeldus?

---

[1] Lenin, Teosed, XIII k., lk. 88.

Kas ei anna näiteks tule omadusi uurides see uurimine meile tõetruud peegeldust neist omadustest?

Tšernõševski kummutas suurepäraselt need „lihtsameelsed naturalistid", kes idealistide lugemise mõjul deklareerivad: „Meie tunneme mitte esemeid, missugused nad on omaette, missugused nad on tegelikult, vaid meie tunneme ainult esemete aistinguid, ainult oma suhteid esemetega."

Tšernõševski esitab lihtsa näite: „Meie näeme midagi, oletame, et puud. Sedasama eset vaatleb ka teine inimene. Vaatame talle silma. Tema silmis me näeme seda puud kujutatuna täiesti samasugusena, nagu me näeme seda tegelikult. Järelikult? — Kaks pilti on täiesti ühesugused: üht me näeme vahenditult, teist aga selle inimese silmade peeglikestes. Ja see teine pildike on esimese pildi tõetruu koopia... Algupärand ja koopia on ühesugused, meie aisting on samasugune nagu koopia... Me näeme esemeid niisugustena, nagu nad tegelikult eksisteerivad[1]."

Kuid agnostik ei taha kõiki neid tõendusi arvestada. Ta kordab ainult üht: meie ei või teada, millised on asjad iseeneses.

Agnostik ütleb: Hea küll, oletame, et teil, materialistidel, on õigus. Oletame, et aistingute allikaks on objektiivne reaalsus. Kuid on täiesti lubatav küsida: mis alusel teie tunnistate, et teie aistingud ja mõisted vastavad välismaailmale, et nad on selle tõetruu peegeldus? Sest teile on antud ainult tajumused ja te ei suuda luua sidet, kontakti oma aistingute ja objektiivse maailma vahel!

---

[1] Tšernõševski, lk. 536.

Kõigile neile agnostiku küsimustele, mis tema arvates peaksid materialistile olema ületamatuks tõkkeks, vastab materialist-dialektik: Meie aistingute ja mõistete tõesuse hindamise proovikiviks on praktika, inimkonna praktiline tegevus.

Kas meie teadmused peegeldavad asjade omadusi õieti või mitte, seda me kontrollime teo ja praktikaga.

„Sel momendil," kirjutab Engels, „kui me kasutame mõnd asja oma huvides, kooskõlaliselt tema tajutavate omadustega, — selsamal momendil meie kontrollime eksimatult oma meeleliste tajumuste tõesust või mittetõesust. Kui need tajumused ei olnud õiged, siis ei ole mingil tingimusel õige ka meie otsustus antud asja kasutamisvõimaluse kohta, ning kõik katsed seda asja kasutada lõpevad paratamatult ebaõnnestumisega. Aga kui me saavutame oma sihi, kui me leiame, et asi vastab kujutlusele, mis meil temast oli, et ta annab selle tulemuse, mida me tema kasutamisest ootasime, siis on meil positiivne tõestus, et neis piires meie tajumused asjast ja tema omadustest kattuvad väljaspool meid eksisteeriva tegelikkusega...[1]"

Selle mõtte tõendamiseks toob Engels järgmise näite. Kopernikus avastas, et maa ei asu mitte maailma tsentrumis, vaid et ta keerleb päikese ümber. Seda Kopernikuse süsteemi peeti kolmesaja aasta kestel hüpoteesiks, oletuseks, mille tõesust võidi ümber lükata või kinnitada. Aga kui õpetlane Leverrier selle süsteemi abil tõestas, et peab olema veel üks, senini tundmatu planeet — Neptuun, kusjuures ta määras ka selle asukoha maailmaruumis, ja

[1] Tsit. Lenini järgi, Teosed, XIII k., lk. 89.

kui pärast seda teine õpetlane, Galle, tõepoolest selle planeedi avastas, siis oli Kopernikuse süsteem tõestatud, ütleb Engels. Praktika kinnitas ja tõestas selle süsteemi tõesuse.

Niisamuti sündis ka Marxi ja Engelsi teadusliku kommunismi teooriaga.

Marksismi õpetus kapitalismi vältimatust hukust ja sotsialistliku ühiskonna võidust jäi kaua aja kestel teoreetiliseks oletuseks. Leidus rohkesti neid, kes väitsid, et see teooria on teostamatu, et see ei vasta tegelikkusele jne. Aga kui Vene töölised ja talupojad tegelikult lõpetasid viletsuse ja rõhumise korra ning teostasid marksismi suured ideaalid, siis oli teadusliku kommunismi teooria praktiliselt tõestatud.

Lugejale võib meenutada ka teist näidet. XIX saj. esimesel poolel õpetasid sotsialistid-utopistid samuti, et kapitalistlik kord peab loovutama koha sotsialistlikule korrale. Kuid ühiskonna ümberkorraldamise viisil, mida nemad inimkonnale kuulutasid, ei olnud midagi ühist selle teega, mida kuulutasid Marx ja Engels. Proletariaadi juhid õpetasid, et vägivaldne revolutsioon hävitab kapitalistliku korra ning loob tingimused uue ühiskonna ehitamiseks. Sotsialistid-utopistid rajasid oma lootused valgustatud inimese mõistusele, mis teostab nende plaanid.

Ühiskondliku arengu praktika on näidanud, kellel oli õigus ja kellel mitte.

Järelikult pole midagi ületamatut selles agnostikute poolt seatavas küsimuses: milles peitub meie aistingute ja mõistete tõesuse kindlus? Nagu nägime, sisaldub see kindlus inimeste praktilises tegevuses.

Filosoofia kõrgeima küsimuse — mõtlemise ja olemise suhte ja maailma tunnetatavuse küsimuse — materialistid ja

idealistid lahendavad seega erinevalt. Need on kaks lepitamatut leeri, kes kogu ajaloo vältel on pidanud ja peavad praegugi omavahel ägedat võitlust. Mitmed sajandid on täidetud selle materialismi ja idealismi vahelise võitlusega. Juba kohe alguses, vanas Kreekas, filosoofia arengu lähtepunktis, eksisteeris materialistliku suuna kõrval idealistlik suund. Filosoofia kogu järgnev ajalugu on materialismi ja idealismi võitluse ajalugu.

Oleks ekslik mõelda, et see oli ja on „puhta" mõtte võitlus, võitlus, millel pole mingit sidet ühiskonnaga ja ühiskondlik-poliitilise võitluse põhiprobleemidega. Materialismi ja idealismi vaheline võitlus tegelikult oli ja on alati klassivõitluse avaldus. Kahe filosoofilise leeri tagant kerkivad esile vastandlikud klassid, kes isekeskis võitlevad ökonoomia ja poliitika kõige põhilisemate küsimuste pärast.

Raamatu „Materialism ja empiriokrititsism" lõppsõnas kirjutab Lenin, et empiriokrititsism, s. o. idealismi üks eriliike, on kindla klassiiseloomuga.

> „... empiriokrititsismi gnoseoloogilise skolastika taga on võimatu mitte näha parteide võitlust filosoofias, võitlust, mis lõppkokkuvõttes väljendab tänapäeva ühiskonna vaenulike klasside tendentse ja ideoloogiat. Uusim filosoofia on niisama parteilik nagu kaks tuhat aastat tagasi. Võitlevaiks parteideks asja põhiolemuse pärast, mida varjavad kas õpetlas-šarlatanlikud nimetused või napiaruline parteitus, on materialism ja idealism. Viimane on ainult fideismi (s. o. õpetuse, mis teadmuse asendab usuga — M. R.) peen, rafineeritud vorm, see fideism on hästi relvastatud, käsutab suuri organisatsioone ja jätkab püsivalt masside mõjutamist ning kasutab ära oma huvides

filosoofilise mõtte iga kõikumise. Empiriokritiitsismi objektiivne klassiülesanne kujuneb täielikult selleks, et nad teenivad fideiste nende võitluses materialismi vastu üldse ja ajaloolise materialismi vastu eriti[1]."

Seega on materialismi ja idealismi võitlus kahe partei võitlus filosoofias, ja nende parteide taga seisavad erinevad klassid.

2.

Idealistlik filosoofia on alati seotud religiooniga, papimeelsusega, ta on alati nii või teisiti reaktsiooniline ja kaitseb reaktsiooniliste klasside huve.

Filosoofiline idealism viib paratamatult papimeelsusele ja ta on otsemaks teeks religioossele obskurantismile. Peamises, põhilises on idealism ja religioon samased, on ühesugused. Nii filosoofiline idealism kui ka papimeelsus lähtuvad sellest, et kõigepealt eksisteerivad ideed, vaim, jumal ja et materiaalne maailm on ainult ideede, jumala, kõrgeima olendi produkt. Ses suhtes pole mingit olulist erinevust filosoofide-idealistide ja kõige avameelsemate pappide vahel. Filosoofid-idealistid ainult varjavad oma reaktsioonilisi papiideesid igasugu sõnakestega, mis peavad inimesi petma.

„Kõik idealistid," kirjutasid Marx ja Engels, „niihästi filosoofilised kui ka religioossed, nii vanad kui uued, usuvad ilmutustesse, inspiratsioonesse, päästjaisse, imetegijaisse, ning sõltub ainult nende hariduse tasemest, kas see usk on vormilt jäme ja religioosne, või siis valgustatud ja filosoofiline...[2]"

---

[1] Lenin, Teosed, XIII k., lk. 292.
[2] Marx ja Engels, IV k., lk. 532.

Kõigile idealistidele — olgu nad mistahes värvi või värvivarjundit — on materialism vihatav, igal viisil võitlevad nad teadmustega, et vabastada kohta jumalale, „kõrgeimale loojale".

Filosoof Kant tunnistas lausa, et ta piirab teadmusi ja teadust, et jätta ruumi usule ja jumalale. Hegel püüdis materialiste üle võõbata idealistideks, materialismi esindajaid ta kohtles võimalikult halvasti.

Oma konspektis, kus Lenin käsitleb Hegeli filosoofilisi töid, ta märgib ära säärase halvustamise juhud Hegeli juures.

> „Demokritost (vana-kreeka materialisti — M. R.)," kirjutab Lenin, „käsitleb Hegel juba täiesti võõrasemalikult... Materialismi vaim on idealistile väljakannatamatu [1]!"

Hegeli sõnade puhul vana-kreeka filosoofi-materialisti Epikurose kohta: „Epikurosel pole... maailma lõppsihti, looja tarkust" tähendab Lenin: „Tal on jumalast kahju! Idealistlik lurjus [2]!"

Idealism annab papimeelsusele filosoofilise põhjenduse, toetab tema reaktsioonilisi püüdeid piirata teadust ja asendada seda religiooniga.

Muidugi ei tule sellest järeldada, nagu poleks idealistid midagi teinud teaduse jaoks, et neid ei ole tarvis uurida jne. On idealiste, kes tunnetuse arenguks on teinud väga palju. Kuid niisugusel korral on nad tahes või taht-

---

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 275.
[2] Sealsamas, lk. 299.

mata esinenud materialistidena. Seesama Kant tegi väga palju selleks, et areneks teadus päikesesüsteemi tekkimise seadustest. Ent Kanti teostes, kus ta käsitleb oma maailmaruumi-teooriat, pole ruumi „targale loojale". Seal avanevad materiaalse maailma seadused.

Ka Hegel on teinud väga palju dialektilise meetodi arendamiseks. Kuid, nagu Lenin näitas, Hegel oma dialektikas ainult aimas geniaalselt objektiivsete materiaalsete asjade, loodusnähtuste arenemise seadusi. Seejuures ta toetus objektiivse maailma dialektikale. Teisiti poleks Hegel saanud teha sammugi dialektikas kui teaduses.

Idealistlik filosoofia on reaktsiooniline, sest ta pidurdab teaduste, eriti loodusteaduste arengut. Kus valitseb filosoofiline idealism, seal on arenemistingimused loodusteadusele kõige halvemad. Keskajal, kui idealism oli valitsevaks filosoofiaks, toimus teaduste arenemine hoopis aeglasemalt kui ühelgi teisel ajaloolisel perioodil. Ja maades, kus — nagu fašistlikus Saksas — valitsevad idealismi kõige reaktsioonilisemad ja nurjatumad vormid, jälitatakse teadust meiegi päevil niisama julmalt nagu keskajal.

Teoses „Materialism ja empiriokritiitsism", kus loodusteaduse areng on üldistatud ajavahemiku ulatuses Engelsist Leninini, on näidatud, et XIX saj. lõpul füüsikas alanud kriisi põhjuseks oli materialismi asendamine idealismiga.

Samasugune reaktsiooniline tähendus on filosoofilisel idealismil ka ühiskonnateaduse ja ühiskonnaajaloo suhtes.

Idealistlik filosoofia õõnestab igasugused reaalsed alused ajaloo tõeliselt teaduslikuks mõistmiseks.

Ajaloo ja ühiskonna suhtes rakendatult tähendab filosoofiline idealism, et inimeste ühiskondlik teadvus ja ideed on primaarsed, ühiskonna olemasolu materiaalsed tingi-

mused, tootmistingimused jne. aga sekundaarsed ja teadvusest tuletatavad.

Sellest tuleneb kaks järeldust.

Esiteks: idealism eitab üldse ühiskondliku elu ja ühiskonna arenemise objektiivset seadusepärasust. Idealismi vaatekohalt määravad ideed ühiskondliku olemise, aga mitte vastupidi. Kuid ideesid on ju palju ja olenevalt inimeste rohkusest on neil kõige erinevam suund. Idealistide enamiku arvates valitseb seepärast ühiskonnas juhuslikkus, ootamatus. Kuid teadmus on teadus ainult siis, kui ta toob esile arengu seadused, inimese teadvusest sõltumatult eksisteerivad seadused. Idealismi järgi selliseid seadusi pole üldse, aga kui ongi, siis on nad tunnetamatud.

Teiseks: kui teadvus ja ideed on primaarsed, nagu väidavad idealistid, ühiskondlik olemine aga sekundaarne, siis järgneb sellest, et üks või teine ühiskondlik vorm ei sõltu mitte objektiivsetest olukordadest, vaid inimeste soovidest, nende arukusest või rumalusest: inimesed elavad hästi siis, kui suurtel või väljapaistvatel tegelastel tekivad targad ja head ideed ja kui need ideed teostatakse, ja vastupidi, inimesed elavad halvasti siis, kui väljapaistvad tegelased pooldavad halbu ideesid, või kui kurjad inimesed takistavad heasüdamlikel kuningail või teistel juhtivail isikuil omandada suuri ideesid. Tuleb välja, et ajalugu baseerub teadvusel, moraalil, mõistlikel või mittemõistlikel tundeil, headel või halbadel inimestel. Niisugune on kogu filosoofilise idealismi tarkus, kui seda rakendada ajaloo ja ühiskonna suhtes.

Ekspluateerivad klassid kasutavad ajaloo idealistlikku seletust oma seisukorra kindlustamiseks. Neile pole kasulik ühiskondliku arengu objektiivse seadusepärasuse teaduslik seletus, sest teadus tõestab nende paratamatut hävingut.

Marx kirjutas, et kodanluse õpetatud käsutäitjad kardavad tungida asjade olemusse, et mitte jõuda politseilikult seisukohalt ebameeldivale tulemusele.

Pärast Marxi „Kapitali" ilmumist kapitalismi õpetatud sabarakkude tohutu armee vaikis selle suure teose algul surnuks, siis aga tõstis Marxi vastu hirmsat kisa. Ning see on arusaadav, sest oma „Kapitalis" avastas Marx kapitalismi arengu ja hävingu objektiivsed seadused. Oma õpetusega andis Marx võitlevale proletariaadile võimsa relva.

Ekspluateerivate klasside mängu mängivad need, kes sõnades reklaamivad oma „sotsialistlikke" ideaale, kuid praktilises tegevuses kasutavad idealistliku filosoofia printsiipe.

„ÜK(b)P ajaloo lühikursuses" osutatakse:

> „Utopistide, nende hulgas narodnikute, anarhistide ja sotsialistide-revolutsionääride langemine on seletatav muuseas sellega, et nad ei tunnustanud ühiskonna materiaalse elu tingimuste primaarset osa ühiskonna arengus ega rajanud, idealismisse langedes, oma praktilist tegevust ühiskonna materiaalse elu arengu tarviduste alusele, vaid, neist sõltumata ja neile vastuoksa, rajasid ta ühiskonna reaalsest elust irdunud „ideaalsete plaanide" ja „universaalsete projektide" alusele[1]."

Sotsialistid-utopistid arvustasid teravalt kapitalistlikku korda. Nad paljastasid tabavalt kapitalismi pahesid. Nad näitasid, kuidas kapitalism tõukab rahvamassid laostusse, viletsusse, nälga ja vaimupimedusse. Utopistid needsid kapitalistlikku ühiskonda ja valmistasid arvukaid projekte inim-

[1] Lühikursus, lk. 121—122.

konna päästmiseks kapitalismi paisetest. Ent neile kui idealistidele näis, et on küllalt, kui välja mõelda hea, ideaalne plaan ja veenda juhtivaid inimesi seda teostama, hävitama kõiki kapitalistliku korra koledusi. Reaalsest ajaloolisest liikumisest kõrvale kaldunud utopistid ei näinud ega mõistnud, et tegelikkuses endas — kapitalistliku ühiskonna tootlike jõudude ja tootmissuhete vastuolude alusel — küpsevad jõud, mis hävitavad kapitalismi ja loovad sotsialistliku ühiskonna.

1847. a. kirjutas Marx ühe oma hiilgavaid teoseid — „Filosoofia armetus". Selles raamatus arvustas ta teravalt väikekodanliku utopisti Proudhon'i „päästvaid retsepte". Proudhon oli loonud ühe paljudest „ideaalseist plaanidest" inimkonna päästmiseks kapitalistlikust ekspluatatsioonist. Marx näitas, et sääraste plaanide utoopilisuse põhjuseks on filosoofiline idealism.

> „Suure ajaloolise liikumise asemele, mis on tekkimas konflikti alusel inimeste juba vallutatud tootlike jõudude ja nende ühiskondlike suhete vahel, mis enam ei vasta neile tootlikele jõududele, hirmsate lahingute asemele, mille vastu valmistuvad iga rahva mitmesugused klassid ja mitmesugused rahvad omavahel, masside praktilise ja vägivaldse tegevuse asemele, milline ainuüksi on võimeline lahendama neid kollisioone... selle asemele härra Proudhon asetab iseenda aju lapsiku liikumise. Ja nii osutubki, et õpetlased ja inimesed, kes on võimelised jumalalt röövima ta intiimse mõtte, loovad ajalugu. Aga lihtrahvale jääb ainult nende ilmutuste elluviimine[1]."

---

[1] Marx ja Engels, V k., lk. 292.

Reaalse ajaloolise liikumise asendamine mõtete liikumisega peas — niisugune on idealistliku ajalookäsituse põhiprintsiip.

Näiteks idealistliku ajalookäsituse viljatuse ja kahjulikkuse kohta võib samuti olla vene narodnikute, es-er'ide ja anarhistide praktiline tegevus. Armastatuimaks võitlusmeetodiks isevalitsuse vastu oli neil individuaalne terror, tsaristliku isevalitsuse üksikute esindajate tapmine.

Selle meetodi rakendamise tulemused olid kõige haletsemisväärsemad: ühe mõrvatud tsaristliku satraabi asemele astusid teised, mitte vähem julmad. See meetod juhtis kõrvale revolutsioonilise võitluse igapäevastest ülesannetest ja pidurdas massilise revolutsioonilise liikumise arenemist.

Pole raske mõista, et terrorimeetod oli idealistliku ajalookäsituse loogiline järeldus: kui üks või teine ühiskondlik vorm sõltub tugevast isiksusest, headest soovidest, siis kogu ülesanne on selles, et kõrvaldada inimene, kellel on kurjad kavatsused, ja leida tema asemele inimene, kellel on head soovid. Ajalugu teevad tugevad isiksused, rahvamass on ainult passiivne „jõuk".

Hoopis teissugustele, otse vastupidistele tulemustele loodus- ja ühiskonnateaduste valdkonnas viib marksistlik filosoofiline materialism.

Materialistlik filosoofia on oma ajaloolise arengu kestel üle elanud muutusi. Iga uue ja suure avastusega looduse uurimise valdkonnas omandas filosoofiline materialism uued vormid. Vastukaaluks idealismile oli materialism loodusteaduse arengus suureks progressiivseks teguriks. Materialism ei leppinud papimeelsusega, võitles ebausu ja obskurantismi vastu ja viis teadust edasi.

Juba antiikses Kreekas oli filosoofiline materialism allikaks, mis arendas teadmusi looduse ja tema seadusepärasuste kohta. Vana-Kreeka filosoofide-materialistide Demokritose ja Epikurose nimed hiilgavad maailma suurimate mõtlejate tähistaevas; nad olid suurmõtlejad, kes viisid edasi inimese mõtet.

Kui pärast keskaega teaduste arengus algas uus ajastu, millal teadus rikastas inimkonda ülitähtsate avastuste ja uurimuste poolest, toimus teaduse edasiminek jällegi filosoofilise materialismi lipu all. Teadus saavutas suuri edusamme ainult seepärast, et idealistlik skolastika ja idealistlik sõnalahing heideti kõrvale ning nende asemele astus materialistlik, katsetel põhinev looduse tundmaõppimine ja loodusnähtuste uurimine. Määratu suur tähtsus inimmõtte progressile, teaduse ja teadusliku tunnetuse võidule religioosse ja filosoofilise idealismi üle oli XVIII saj. prantsuse materialistidel — Holbachil, Helvetiusel, Diderot'l jt. Pärisorjalise, feodaalse ühiskonna vastu võideldes kaitsesid nad palavalt materialismi ja teadust, astusid teravalt välja keskaegse ideoloogia ja religiooni vastu, pilkasid tigedalt ja halastamatult papimeelsust ning olid teadusliku progressi pooldajaiks. Euroopa kogu uusima ajaloo vältel on mõtte arendamine olnud seotud filosoofilise materialismiga.

Muidugi leidus ka materialistide hulgas niisuguseid, kes materialistlikku joont filosoofias ainult diskrediteerisid. Säärased olid näiteks XIX saj. vulgaarsed materialistid Büchner, Vogt jt., kes ideedele ja teadvusele ei omistanud mingit osa ning filosoofilist materialismi tõlgitsesid jämedalt, kuid see ei takistanud põrmugi, et just materialism Euroopa uusimas ajaloos oli teaduse progressi võidulipuks.

Selle ajastu materialismi tähtsust hindab Lenin nõnda:

„Euroopa kogu uusima ajaloo kestel, eriti aga XVIII saj. lõpul Prantsusmaal, kus pääses lahti otsustav võitlus igasugu keskaegse rämpsu ning asutistes ja ideedes valitseva pärisorisuse vastu, osutub materialism ainukeseks järjekindlaks filosoofiaks, mis jäi truuks kõigile loodusteaduslikele õpetustele, vaenulikuks ebausule ja vagatsusele. Demokraatia vaenlased püüdsid seepärast kõigi jõududega materialismi „ümber lükata", õõnestada ja laimata ning kaitsesid igasugust filosoofilist idealismi, mis nii või teisiti kaitseb või toetab alati religiooni[1]."

Selles tsitaadis on eriti tähtis see koht, kus Lenin kirjutab, et materialismi vastu astusid välja demokraatia vaenlased. Demokraatia vaenlased on alati astunud välja teaduse ja inimmõtte arenemise vastu, milles nad nägid sügavat ja tõsiseimat hädaohtu ekspluateerimisühiskonnale. Oma võitluses demokraatia vastu nad toetusid ja toetuvad filosoofilisele idealismile, mis võimaldab neil jutlustada „teooriaid" jumala poolt rajatud ekspluateeriva korra igavesest püsimisest ja eraomandi pühast puutumatusest. Seevastu on aga demokraatia esindajad — näiteks 1789. a. Prantsuse kodanliku revolutsiooni ajastul — võidelnud igasugu obskurantismi vastu, ja seda võitlust on peetud filosoofilise materialismi lipu all. Materialism andis demokraatia pooldajaile võimaluse tõestada, et feodaalhärrade väited feodaalse ühiskonna igavesest püsimisest on mõttetud, materialism andis alused demokraatliku teooria loomiseks inimesest, tema olemasolu tingimustest ja abinõudest tema olukorra parandamiseks.

---

[1] Lenin, Teosed, XVI k., lk. 350.

Filosoofiline materialism oli teaduste arengu aluseks. Polnud juhus, et paljud ja paljud suurimad loodusteadlased olid stiihilised materialistid. Loodusega tegeldes nad lähenesid temale ja tõlgitsesid teda nii, nagu ta tegelikult on, — objektiivselt, ilma idealistliku jaburduse lisandusteta. See on veel üheks faktiks, mis kinnitab, et teadust ei saa viia edasi, kui ei olda filosoofiline materialist.

Materialism saavutab oma kõrgeima vormi Marxi filosoofilises materialismis. Lenin kirjutas, et „Marxi filosoofia on täiuslik filosoofiline materialism, mis andis inimkonnale, eriti aga töölisklassile, tunnetamise suured relvad“ [1].

Materialism kuni Marxini oli nii või teisiti piiratud. See materialism oli kõigepealt metafüüsiline, ta oli antidialektiline materialism. Ta ei vaadelnud looduse ja ühiskonna nähtusi nende seoses, arenemises ja muutumises. Neid nähtusi käsiteldi kui püsivaid, kui igavesti olevaid, arenevaid muutumatus, taaskorduvas ringis.

Dialektilise materialismi tasemele tõstsid materialismi Marx ja Engels, kes selleks kasutasid ära ja töötasid ümber kõik väärtusliku, mis leidus Hegeli dialektikas. Vastukaaluks metafüüsilistele materialistidele vaatlevad nad loodust ja ühiskonda.

> „mitte kui rahu ja liikumatuse, seisaku ja muutumatuse olekut, vaid kui katkestamatu liikumise ja muutumise, katkestamatu uuenemise ja arenemise olekut, kus alati miski tekib ja areneb, miski laguneb ja lõpetab oma eluiga“ [2].

---

[1] Lenin, Teosed, XVI k., lk. 351.
[2] Lühikursus, lk. 111.

Marksistlik filosoofiline materialism peab mateeriat, loodust objektiivseks reaalsuseks, primaarseks. Mateeria aga pole lahutatav liikumisest. Liikumine on mateeria olemise, mateeria olemasolu vorm. Looduse arenemise kogu ajalooline protsess on mateeria arenemise protsess, on mateeria üleminek ühest vormist teise. Inimese mõtlemine ise on ainult selle mateeria arenemise ajaloolise protsessi produkt, on kõrgesti organiseeritud mateeria produkt.

Marksistlik filosoofiline materialism on loodusteaduste arenemise ainuke teaduslik alus. Kuid selle materialismi ja Marxi-eelse materialismi vahel on muidki erinevusi kui dialektiline vaateviis loodusele. Kõigile varasemaile materialismi vormidele oli ühine idealistlik vaade ühiskonnale ja tema arenemisseadustele. Vanad materialistid olid materialistid oma vaadetes loodusele, kuid idealistid ühiskondlike küsimuste valdkonnas.

Näiteks samad XVIII saj. prantsuse materialistid, kes arvasid, et inimene, tema käitumine ja tema kõlblus sõltuvad ühiskondlikust keskkonnast, lähtusid sellest, et juba paljas „mõistliku ühiskonna", „õiglase ühiskonna" idee võib muuta olemasolevat olukorda ja luua ühiskondliku elu uusi tingimusi. Nad olid idealistid ühiskondlike seadusepärasuste tunnetamise valdkonnas.

Marx ja Engels laiendasid filosoofilise materialismi ka ühiskondliku arengu valdkonnale.

> „Süvendades ja arendades filosoofilist materialismi, Marx viis ta lõpuni, laiendas ta looduse tunnetamise ka i n i m ü h i s k o n n a tunnetamisele[1]."

---

[1] L e n i n, Teosed, XVI k., lk. 350.

Materialismi põhiprintsiip mateeria primaarsusest, rakendatuna ühiskonna suhtes, tähendab, et ühiskonna elu materiaalsed tingimused on samuti primaarsed ja põhjapanevad, ühiskondlikud ideed aga on ainult nende tingimuste peegeldus.

Seda printsiipi ühiskonna suhtes järjekindlalt rakendades teostasid Marx ja Engels teaduses suurima pöörde. Nad andsid inimkonnale ja eeskätt töölisklassile ühiskondliku arengu tõeliselt teadusliku teooria. Nad hajutasid idealistliku müstika, mis tegi ühiskonna sõltuvaks juhusest ja „suurmehe" ideest ning mis ühiskonna arengus eitas objektiivset seadusepärasust.

Marx ja Engels õpetasid, et inimesed ja uued sugupõlved leiavad oma materiaalse elu tingimused alati valmitena eest. Need materiaalsed tingimused või materiaalsete hüviste tootmisviisid määravad kogu inimeste eluviisi: nende ühiskondlikud suhted, ühiskonna poliitilise vormi, nende teadvuse ja ideed. Materiaalsete elutingimuste arenemine ja muutumine viib vältimatult ühiskondlike suhete ja kõigi poliitiliste ja ideoloogiliste pealeehitiste muutumisele. Vana ühiskonna sisemuses valmistatakse ette ja küpsevad tingimused olemasolevate ühiskondlike suhete muutumiseks, uuele ühiskonnale üleminekuks. Selle ülemineku põhjusteks pole mitte ideed ega mõistus, vaid muutused tootlikes jõududes, tootlike jõudude progress.

Seega on ühiskonna arenemises raudne, loomuliku paratamatusega toimuv, objektiivne seadusepärasus. Seesama objektiivne seadusepärasus teebki võimalikuks inimeste teadliku tegevuse. Kui poleks säärast seadusepärasust, siis ei oleks üksik inimene ja terved klassid ja parteid saanud teadlikult tegutseda. Ainult ühiskonna-

seaduste tundmine annab võitlevaile klassidele teadliku võitluse, teadliku revolutsioonilise tegevuse vahedaima relva.

„Tähendab, et poliitikas mitte eksida ja mitte sattuda tühiste unistajate seisukorda, peab proletariaadi partei oma tegevuses lähtuma mitte abstraktseist „inimmõistuse printsiipidest", vaid ühiskonna materiaalse elu konkreetseist tingimusist kui ühiskondliku arengu otsustavast jõust, mitte „suurte meeste" vagadest soovidest, vaid ühiskonna materiaalse elu arengu reaalseist tarvidusist[1]."

Esitame ühe näite sellest, kuidas partei oma praktilises tegevuses laseb ennast juhtida filosoofilise materialismi põhilistest järeldustest.

„ÜK(b)P ajaloo lühikursuses" näidatakse, et täieliku kollektiviseerimise perioodil esines paljudes kohtades liialdusi. „Hoolimata Keskkomitee direktiividest, et kollektiviseerimisliikumise põhilüliks on põllumajanduslik artell, milles ühistatakse ainult p õ h i m i s e d tootmisvahendid, toimus mitmel pool uisapäisa ülehüpe kommuunile, artellivormi vahelejätmisega; teostati eluhoonete, omatarveteks määratud piima- ja pudukarja, kodulindude jne. ühistamist[2]."

Partei ja sms Stalin juhtisid sellele tähelepanu, et on lubamatu rajada ja dekreteerida kommuune ülaltpoolt, et kolhoosiliikumise põhivormiks antud etapis on põllumajanduslik artell, et kommuunide, s. o. kolhoosiliikumise kõrgeima vormi aeg pole veel kätte jõudnud. Võideldes

---

[1] Lühikursus, lk. 121.
[2] Sealsamas, lk. 321.

artelli asendamise vastu kommuuniga, ei talitanud partei mingite abstraktsete „inimese mõistuse printsiipide" mõjul, mille järgi artell on kommuunist parem. Partei lähtus sellest marksistlik-leninliku filosoofilise materialismi tähtsaimast printsiibist, mille järgi ühiskonna materiaalse elu konkreetsed tingimused, materiaalse elu arenemise vajadused on ühiskonna otsustavaks jõuks. See otsustav jõud määraski objektiivselt põllumajandusliku artelli kui kolhoosiliikumise peavormi antud etapis. Tootlike jõudude praeguse olukorra juures võib ainult põllumajanduslik artell võrsuda kolhoosiliikumise peamiseks vormiks. Ainuüksi see vorm vastab praegustele materiaalsetele tingimustele, ainuüksi tema tekib materiaalse elu arenemise reaalsete vajaduste mõjul.

Kuid kommuuni muutmiseks kaasaegse kolhoosiliikumise valdavaks vormiks pole praegu veel küllalt objektiivseid, s. o. materiaalseid tingimusi.

Kommuun erineb artellist selle poolest, et siin on ühistatud mitte üksnes põhilised tootmisvahendid, vaid ka jaotus, olustik. Selle kolhoosiliikumise kõrgeima vormi tekkimist võivad soodustada mitte „inimese mõistuse printsiibid", vaid kõigepealt tootlike jõudude reaalne arenemine, tehnika.

„Tulevane kommuun," rääkis sms Stalin oma aruandvas ettekandes partei XVII kongressil, „võrsub arenenud ja jõukast artellist. Tulevane põllumajanduslik kommuun tekib siis, kui artelli põldudel ja farmidel on külluses vilja, loomi, linde, juurvilja ja kõiki teisi tooteid, kui artellide juures luuakse mehhaniseeritud pesukojad, moodsad köögid-söögisaalid, leivatehased jne., kui kolhoosnik näeb, et talle on kasu-

likum saada liha ja piima farmist, kui pidada oma lehma ja väikeloomi, kui naiskolhoosnik näeb, et talle on kasulikum lõunastada söögisaalis, võtta leiba leivatehasest ja saada pestud pesu ühiskondlikust pesukojast, selle asemel et teha need tööd ise. Tulevane kommuun tekib rohkem arenenud tehnika ja rohkem arenenud artelli alusel, produktide külluse alusel[1]."

Kolhoosiliikumise praktiline arenemine kinnitas täielikult partei joont. Põllumajanduslik artell kui laialdaste talupojamasside teadvusele mõistetav vorm on nende aastate kestel soodustanud kolhooside tugevnemist, nende jõukuse kasvu ja nende tootlike jõudude arenemist. Põllumajanduslik artell valmistab ette otse meie silmade ees tingimusi tulevaseks üleminekuks põllumajanduslikule kommuunile. Artelli kui kolhoosiliikumise praeguse etapi peavormi arenemine ja kindlustamine on tee tulevasele kommuunile, s. o. veelgi jõukamale ja kultuursemale elule.

Seega, esile nihutades põllumajandusliku artelli, kolhoosiliikumise peavormi, partei lähtus ja lähtub sellest printsiibist, et elu materiaalsed tingimused määravad ühiskondliku vormi, et viimane peab vastama tootlikele jõududele. Teiste sõnadega, partei toetus tuletustele, mis järgnevad marksistlik-leninlikust filosoofilisest materialismist, revolutsioonilisest teooriast, mis õieti avastab ühiskonna arenemise seadusepärasused.

Nii saab teooria ühiskondliku arengu suurimaks jõuks.

Tühjad ja viljatud on ainult need ideed ja teooriad, mis ei seisa ühiskonna arenemise objektiivse seadusepära-

---

[1] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 582.

suse pinnal, mis ei lähtu sellest seadusepärasusest. Kuid ühiskonna objektiivset arenemiskäiku õieti peegeldav teooria, mis põhineb objektiivseil ühiskondlikel seadustel, saab suureks revolutsiooniliseks jõuks.

Marksismi-leninismi teooria on niisugune. Ta peegeldab täie sügavusega ühiskonna materiaalse elu arenemise küpsenud vajadusi, selle teooria jõud on seepärast ajaloo objektiivse käigu enese jõud. Seda teooriat tundes, temaga varustatud olles ja tema lipu all tegutsedes teostatakse ajaloo tungivaid vajadusi, saavutatakse kindel võit.

*

Teeme nüüd öeldust lühidad järeldused.

Kaks põhilist leeri, kaks põhilist suunda on filosoofias pidanud ja peavad omavahel lepitamatut võitlust. Need suunad on idealism ja materialism. Inimliku mõtlemise ajaloos etendas filosoofiline idealism reaktsioonilist osa. Idealism eitas, et mateeria, loodus on primaarne, kõige oleva allikas, ja ajas seega inimese mõtte papimeelsuse ummikusse, pühitses kõike reaktsioonilist ja vana, võitles uue ja revolutsioonilise vastu. Marksism — revolutsioonilise proletariaadi õpetus — tõi filosoofilisele materialismile lõpliku võidu. Marksistlik materialism põhineb looduse ja ühiskonna objektiivseil seadustel. Ta uurib looduse ja ühiskonna enese seadusi ja tegutseb nende seaduste tundmise alusel. See annabki marksistlik-leninlikule filosoofilisele materialismile suurima jõu kohaldumiseks ükskõik millises teadmuse ja praktika valdkonnas. Ehtne teadmine ja õige orienteerumine ühiskondliku võitluse tingimustes on saavutatav ainult filosoofilise materialismi pinnal ning selle kõrgeimaks ja järjekindlaks teaduslikuks vormiks on Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini materialism.

Teine peatükk.

Nähtuste üldine seos ja vastastikune sõltuvus.

1.

Metafüüsika ja dialektika. — Nähtuste seose eitamine metafüüsikute poolt. — Dialektiline meetod peegeldab üldist seost ja vastastikust sõltuvust looduses ja ühiskonnas. — Mida ütleb Darwin seosest ja vastastikusest mõjust orgaanilises looduses. — Marx ja Engels avastasid ja põhjendasid teaduslikult üldise seose inimühiskonnas. — Loodus kui ühtlane seoslik tervik. — Seos, mis tingib liikumise ühtlase seadusepärase maailmaprotsessi. — Seose ja vastastikuse mõju eitamine on müstika, jaburduse ja idealismi allikas. — Dialektiline meetod nähtuste vastastikusest mõjust ja otsustavatest põhjustest. — Esemete kõigi tähtsaimate seoste ja suhete kompleksi arvestamine on õige tunnetuse ja tegevuse tingimus. — Järeldused.

Esimeses peatükis nägime, et vastandina idealismile marksistlik filosoofiline materialism peab maailma tema aluses materiaalseks ja tunnistab loodust ja olemist primaarseks, teadvust aga sekundaarseks — mateeriast tulenevaks.

Loodus areneb nagu ühiskondki omade seaduste järgi ega vaja mingit sealpoolset, jumalikku jõudu. Alates gaasitaolistest ergavatest udukogudest kuni praeguse päikesesüsteemi tekkimiseni, alates lihtsast vormitust elusast tombukesest kuni tänapäeva orgaanilise maailma kogu vormi-

rikkusteni, inimene kaasaarvatult, — kogu selles looduse ajaloolises arenemises on mõjunud ainult üksainus põhjus. Ning selleks põhjuseks oli loodus ise, mateeria arenemise objektiivsed seadused.

Seega annab materialism loodusest ja tema nähtustest teadusliku tõlgitsuse, käsituse. Ent pole raske märgata, et jääb veel hulk lahendamata küsimusi.

Missugune on nähtuste omavaheline suhe? Kas nende vahel on mingit seost või ei ole? On nad vastastikku üksteisest tingitud, või on nad isoleeritud, üksteisest sõltumatud?

Maailm on oma loomult materiaalne. Kuid missugusel kujul ta eksisteerib — kas seisu või arenemise olekus, kas ta on muutumatus, jäädavalt antud seisukorras või areneb, muutub, progresseerub igavesti alamatest ja lihtsamatest vormidest kõrgemaile, keerukamaile?

Kui loodus ei seisa paigal, vaid areneb, millised on siis ta arenemise seadused?

Kõik need küsimused nõuavad selget vastust. Nende lahendamine määrab meie lähenemisviisi looduse ja ühiskonna nähtustele, annab nende nähtuste uurimiseks kindla meetodi, annab tunnetamise ja praktilise tegevuse meetodi.

Marksistlik dialektika ongi niisugune meetod, ainuke teaduslik ja revolutsiooniline meetod, mis võimaldab tegelikkust õieti tunnetada ja ühiskondliku elu kõige keerukamais tingimustes õieti orienteeruda ning tegutseda.

Marxi ja Engelsi revolutsiooniline dialektika tekkis inimliku mõtlemise ja ühiskondliku praktika kogu ajaloolise arengu üldistamise alusel. Tema tekkimine oleks olnud võimatu ilma nende teaduslike suursaavutisteta, millised tõi endaga kaasa XIX sajand. Samuti polnud juhus,

et tema kujundajaiks ja loojaiks olid kõige revolutsioonilisema klassi — proletariaadi — ideoloogid ja esindajad. Ainult selle klassi esindajad suutsid teha kõik järeldused, mis tulenesid teaduste arengust XIX sajandil ja klasside võitlusest kodanlikus ühiskonnas.

Väga pika aja vältel kuni XIX sajandini valitses looduse- ja ühiskonnaseaduste seletamises metafüüsiline meetod. See meetod tekkis ja kindlustus teaduse arengu tol perioodil (XV—XVI saj.), millal oli esiplaanil looduse osadeks lahutamise ülesanne ja nende isoleeritud osade analüüs. Neid isoleeritud osi käsiteldi väljaspool seost teiste nähtustega, väljaspool nende arengut ja muutumist. See oli paratamatu, vältimatu aste, mille teadus pidi läbi tegema.

Ilma niisuguse analüüsita teadus ei oleks saanud koostada õiget üldist maailmapilti. Kuid esemete uurimisviis, mis ei arvestanud nende seost teiste nähtustega ja nende sõltuvust arengust, kindlustas harjumuse ligineda neile esemeile ilma nende arengut, nende muutuvust arvestamata.

Sel perioodil õpetlased arvasid, et maailm tekkis korraga niisugusel kujul, nagu ta oleleb, et maailm ei allu põhilistele muutumistele, et loodus järelikult ei arene, et loodusnähtuste vahel pole sisemist paratamatut seost jne.

Siis kujunesidki maailma suhtes metafüüsilised vaated, mis hiljem loodusteadusest kanti üle filosoofiasse. Metafüüsiline meetod, mõtlemisviis sai valitsevaks tunnetuse kõigis valdkonnis.

Engels oma raamatus „Sotsialismi areng utoopiast teaduseks" esitas selle meetodi kohta tühjendava iseloomustuse.

„Asjad ja nende mõttelised kujutused, s. o. mõisted, on metafüüsikule üksikud, muutumatud, tardunud, jäädavalt antud esemed, mis on uuritavad üksteise järel ja üksteisest sõltumatult. Tema mõtleb täiesti lepitamatuis vastandeis, tema jutt on „jah-jah ja ei-ei, ja mis üle selle, see on kurjast". Tema jaoks asi kas eksisteerib või ei eksisteeri, ese ei saa olla ese ise ja samal ajal midagi muud, positiivne ja negatiivne eitavad teineteist absoluutselt, täiesti vastandlikud teineteisele on samuti põhjus ja tagajärg[1]."

Kuid teaduslik mõtlemine liikus edasi, kogus hulga uusi fakte, tegi suuri avastusi, mis sattusid vastuollu metafüüsilise meetodiga. XVIII saj. lõpul ja XIX saj. esimesel poolel andis teadus maailmapildi, mis metafüüsilisest maailmapildist hoopis erines. Selgus, et meie planeedil, nagu kogu maailmalgi, on pikk arenemisajalugu, et elav, orgaaniline maailm tekkis elutust, anorgaanilisest loodusest, et inimene pole mitte alati asustanud maakamarat, et asjad on alatises tekkimise ja kadumise protsessis.

„... Kõik kindel," kirjutas sel puhul Engels, „lahutati, kõik muutumatu haihtus, kõike igaveseks tunnustatut hakati pidama mööduvaks, kogu loodust hakati nägema igaveses voolus ja ringkäigus[2]."

Teisiti öeldes, selgus, et loodus ei ela hoopiski metafüüsika seaduste järgi, vaid et tema seadused on koguni teissuguse, dialektilise iseloomuga. Kuid kõiki neid teaduse suurima progressi tulemusi oli tarvis üldistada, tuli luua uus teaduslik maailmavaade, mis oleks peegeldanud õieti objektiivse maailma arenemise seadusi.

---

[1] Marx, Valitud teosed, I k., lk. 117.
[2] Marx ja Engels, XIV k., lk. 484.

Kes võis seda teha?

Kodanlus, kes oli revolutsiooniliseks klassiks feodalismiga võitlemise aastail, muutus pärast võimulepääsemist kontrrevolutsiooniliseks klassiks. Tema huvides oli nüüd kindlustada jäädavalt oma võim, veenda rahvamasse, et kodanlik kord on kõige loomulikum ja mõistlikum.

Need kodanluse pretensioonid kodanliku korra igavesti püsimisele ja muutumatusele said teoreetilise põhjenduse metafüüsikalt. Seepärast sundisid kodanluse elulised huvid teda ülistama metafüüsikat kui kõige teaduslikumat tunnetusmeetodit.

Ainult töölisklass, kes XIX saj. keskpaiku juba revolutsioonilise klassina välja astus kodanluse ja vana maailma kõigi jõudude vastu, ainult see klass, kes iialgi ega milgi määral polnud huvitatud tõelise maailmapildi tumestamisest ja moonutamisest, võis esile nihutada ideolooge, kes suutsid teaduses teostada revolutsioonilise pöörde. Niisugusteks ideoloogideks olid Marx ja Engels.

Marx ja Engels üldistasid tunnetuse mitmesaja-aastase arenemise tulemused, avastasid ühiskondliku arenemise seadused, hävitasid alusteni metafüüsilise meetodi ja lõid dialektilise meetodi, dialektilise arenguteooria.

2.

Dialektiline meetod on põhiliselt vastandlik metafüüsilisele meetodile.

Üheks metafüüsika põhiliseks printsiibiks on loodusnähtuste-vahelise üldise seose ja vastastikuse sõltuvuse eitamine. Metafüüsik vaatleb iga eset ja nähtust isoleeritult, üksteisest sõltumatult. Ta näeb üksikuid esemeid,

kuid ei näe nende vastatikust seost, ei näe, et nad tingivad üksteist, et nad üksteisesse mõjuvad. Metafüüsika seisukohalt tuleb seepärast esemeid uurida ükshaaval, muudest asjadest sõltumatult.

Nõnda näiteks arvasid XVIII saj. õpetlased loomi ja taimi uurides, et meie maailm, kõik arvukad ja mitmekesised loomade ja taimede liigid kerkisid esile korraga valmites, jäädavalt antud vormides. Orgaaniliste olendite olemasolu ei vaadeldud seoses neid ümbritsevate looduslike tingimustega, ignoreeriti isegi loomade ja taimede vahelist tihedaimat sidet ja vastastikust mõju.

Mis puutub inimesse, sellesse kõrgemasse olendisse, kellel on teadvus, siis metafüüsikud eitasid igasugust seost tema ja muu loomariigi vahel, nad eitasid seost, mis oleks tõestanud, et inimene nende hulgast põlvneb.

Metafüüsikud ei näinud, et elutut ja elusat loodust ühendab kõige tihedam seos, mis tunnistab, et viimane tekkis esimesest. Selles suhtes võib olla eredaks näiteks Kant. Kant esitas teadusliku teooria päikesesüsteemi tekkimisest. Ta tõestas, et see süsteem ei tekkinud sugugi korraga, nagu arvavad metafüüsikud, vaid kestva arenemise tulemusena. Kant ütles: „Andke mulle mateeria, ja ma ehitan teile maailma." Kuid seesama Kant, kes hävitas metafüüsilise kujutluse maailmaruumist, peatus imetlusega, nagu ta ise tunnistas, elu kõige lihtsama avalduse ees. Ta ütles: kui on kerge seletada, kuidas mateeriast tema liikumisseaduste järgi kujunes päikesesüsteem, on aga samade seadustega täiesti võimatu seletada lihtsa tõugu tekkimist. Loomulikult tulenes sellest järeldus, et elu on kõrgema looja, jumala kätetöö, et elu tekkimist on võimatu teaduslikult seletada.

Täpselt niisama lähenesid metafüüsikud ühiskondliku arenemise nähtustele. Näitena võib esitada selliseid filosoofe nagu prantsuse materialistid XVIII sajandil või sotsialistid-utopistid XIX saj. algul.

Prantsuse materialistid — Helvetius, Holbach, Diderot — tegid väga palju teaduse ja filosoofilise materialismi jaoks. Kuid nende kujutlused ühiskonnast olid metafüüsilised. Võideldes feodalismi vastu ja progressiivsema ühiskondliku korra eest, nad eitasid seost, mis oli olemas ühiskondliku arengu eelnevate astmete ja uue ajastu vahel. Nad pidasid kogu minevikku eksimuste ja inimeste rumaluse viljaks. Nad ei saanud aru, et ilma feodalismita oleks olnud võimatu ka kapitalism, et viimane on seotud kogu ühiskonna ajaloolise arenemisega.

XIX saj. algul olid sotsialistid-utopistid samuti veendunud, et inimkond nendeni oli ilmaaegu raisanud oma vaeva, oli asjata võidelnud, loonud kultuuri, arendanud teadust, kunsti jne. See kõik oli asjatu töö, sest inimestel ei olnud õiget ideed ühiskonna mõistlikust, sotsialistlikust korraldusest. Näiteks üks sotsialiste-utopiste, Charles Fourier, väitis, et inimeste õnnetused on veninud kauemaks „ligi kahe tuhande kolmesaja aasta võrra just filosoofide hooletuse tõttu, sest nemad hülgasid seltsimise ja tõmbejõu uurimise", s. o. nende faktide uurimise, millised Fourier' arvates peaksid teostama pöörde inimeste ühiskondlikus elus.

„Lugeja pidagu meeles, et juba minu poolt kuulutatav avastus üksi on tähtsam kõigest muust teaduslikust tööst, mida on teostatud inimsoo olemasolu kestel[1]."

Sotsialistid-utopistid andsid hulga geniaalseid ideesid,

[1] Fourier, lk. 33.

kuid nagu lugeja näeb, olid nende vaated ühiskonna ajaloole metafüüsilised.

Metafüüsikule on ühiskond isekeskis seostamata indiviidide mehaaniline summa, kus iga indiviid tegutseb iseseisvalt ja sõltumatult indiviidide elu ajaloolistest tingimustest. Ühtis ja lahutamatu ühiskondlik organism liigendatakse kunstlikult üksteisest isoleeritud külgedeks või „faktoriteks", milliseid vaadeldakse omaette ja üksteisest sõltumatult.

Seose küsimuses lähtub marksistlik dialektiline meetod printsiipidest, mis on täiesti vastandlikud metafüüsilisele meetodile. Dialektika õõnestab igasugused alused looduse- ja ühiskonnanähtuste üldise seose ja vastastikuse sõltuvuse metafüüsiliseks eitamiseks.

„ÜK(b)P ajaloo lühikursuses" näidatakse, et nähtuste ja tegelikkuse külgede üldine seos ja vastastikune mõju on tähtsaim maailma arenemise seadus, et ilma selle seaduse tundmiseta teadus pole võimalik.

> „Vastandina metafüüsikale vaatleb dialektika loodust mitte kui üksteisest eemal asetsevate, üksteisest isoleeritud ja üksteisest sõltumatute asjade, nähtuste juhuslikku kogu, vaid kui sidestatud, ühtset tervikut, kus asjad, nähtused on üksteisega orgaaniliselt seotud, sõltuvad üksteisest ja tingivad üksteist.
>
> Seepärast arvab dialektiline meetod, et looduses pole võimalik mõista ainustki nähtust, kui teda võtta isoleeritud kujul, ümbritsevate nähtustega sidestamata, sest iga nähtuse võib igas looduse valdkonnas muuta mõttetuks, kui teda vaadelda sidestamatult ümbritsevate nähtustega, neist lahus; ja, vastuoksa, iga nähtust võib mõista ning põhjendada, kui teda vaadeldakse

lahutamatus seoses ümbritsevate nähtustega, tema tingituses teda ümbritsevaist nähtustest[1]."

Marx, Engels, Lenin, Stalin rõhutavad igati seda dialektilise meetodi külge, seda joont, ning näitavad ta ülisuurt tähtsust.

Oma Hegeli loogika konspektides dialektika elemente loetelles kirjutab Lenin, et

„...iga asja (nähtuste etc.) suhted on mitte ainult väga erisugused, vaid ka üldised, universaalsed. Iga asi (nähtus, protsess jne.) on seotud k õ i g i asjadega".

Teises kohas Lenin kirjutab:

„Kõik, mis on erilist, on tuhandete üleminekute kaudu ühenduses teist liiki erilistega (asjade, nähtuste, protsessidega)[2]."

Miljonid ja miljardid faktid, kogu tegelikkus kinnitavad seda materialistliku dialektika seadust.

Nagu kõik marksistlik-leninliku dialektika seadused, nii ka nähtuste üldise seose ja vastastikuse sõltuvuse seadus üldistab reaalse tegelikkuse, reaalse, objektiivse maailma fakte.

XIX sajandi ja järgneva perioodi teaduse teene ning selle aja vältel teostatud suurte teaduslike avastuste tähtsus on selles, et nad tõstsid esile looduse ühtsuse, materiaalse liikumise kõigi vormide ühtsuse, nähtuste üldise seose.

Rääkisime eespool metafüüsilistest vaadetest orgaanilisele maailmale. XIX sajandi keskpaiku teostas inglise õpetlane Darwin neis vaateis terve revolutsiooni. Ta tões-

---

[1] Lühikursus, lk. 111.

[2] L e n i n, Filosoofilised vihikud, lk. 212, 327.

tas, et orgaanilisel maailmal on pikaajaline arenguajalugu, mis on orgaaniliste vormide omavahel seotud muutuste ja lihtsate vormide keerukaiks, alamate vormide kõrgemaiks muundumiste ühtis, seadusepärane protsess.

Darwin avastas looma- ja taimeriigi muutumise ja arenemise seadused. Kõigepealt ta näitas, et loomi ja taimi ei saa vaadelda väljaspool neid ümbritsevate looduslike tingimuste seost. Orgaanilised olendid ei saa elada, kui nad pole kohandatud loodusliku keskkonnaga. Darwin esitab rohkesti üllatavaid näiteid loomade kohanemisest looduslike tingimustega. Kuid selles kohanemisprotsessis tekivad loomadel mõningad uued tunnused, algul päris juhuslikud muutused. Kui need muutused aitavad orgaanilistel olenditel säilitada oma eksistentsi, üle saada looduslikest tingimustest, siis nad antakse edasi pärilikkuse teel ning nad arenevad ja täiustavad antud tõugu või liiki. Niisuguse kohanemise ja muutumise tõttu muundub üks liik teiseks, kõrgemaks ja täiuslikumaks.

Kuid asi ei piirdu mitte ainult elavate olendite ja looduslike tingimuste vahelise seose ja vastastikuse mõjuga. Darwin näitas, et katkematu side ja vastastikune sõltuvus valitseb ka orgaanilises maailmas eneses. Taimed ja loomad ei ela üksteisest lahus, vaid nad sõltuvad üksteisest, tingivad üksteist. Darwin esitab hulga näiteid, mis tema sõnade järgi tunnistavad, „kuidas orgaanilise redeli üksteisest kaugel seisvail astmeil asetsevad taimed ja loomad on tihedasti mähitud keerukate vastastikuste suhete võrku“ [1].

Nii näitab ta, milline side ühendab aedkannikesi ja — kasse! Aedkannikesed vajavad eostumiseks mesilaste külastust. Kõigist mesilastest külastavad aedkan-

[1] Darwin, lk. 165.

nikesi ainult kumalased. Seepärast, kui kogu kumalaste sugu välja sureks või väga haruldaseks muutuks, kaoksid või muutuksid väga haruldaseks ka aedkannikesed. Kuid kumalaste hulk sõltub suurel määral põldhiirte arvust, sest need hävitavad kumalaste kärgi ja pesasid. Hiirte hulk sõltub omakorda suurel määral kasside arvust. „Selle põhjal," järeldab Darwin, „on täiesti tõenäolik, et teatavas kohas kassiliigiliste loomade arvukus määrab esiteks hiirte ja siis, kumalaste vahendusel, teatavate taimeõite rohkuse selles kohas[1]."

Darwin toob ka teise näite. Avarast ja äärmiselt viljatust kanarbikulisest lauskmaast, mida polnud kunagi puudutanud inimese käsi, tarastati väike osa ning istutati sellele šoti mände. Kahekümne aasta pärast oli see osa lauskmaast muutunud täiesti tundmatuks, olid toimunud hämmastavad muudatused. Olid muutunud vahekorrad mitte ainult varem olnud taimede eri liikide arvus, vaid oli ilmunud kakskümmend uut liiki. Muutusid lagendiku elanikud: ilmus kuus liiki putukasööjaid linde, milliseid ei esinenud lauskmaa muul osal jne. Ja kõigi nende muutuste põhjuseks oli ainult šoti mändide istutamine!

Hulga faktide alusel uuris Darwin hoolikalt loomade ja taimede vahelist vastastikust seost, vastastikuseid suhteid ja vastastikust mõju, ning jõudis järeldusele, et nende seas toimub halastamatu võitlus olemasolu pärast. Ses võitluses tuleb võitjaks see, kes teistest paremini on kohandatud välistele tingimustele. Elama jäävad just need, enam kohandatud tõud ja annavad edasi pärilikkuse teel oma tunnused, mis siis arenemisprotsessis järjest enam täienevad ja loodusele järjest kohandatumaiks muutuvad. See võitlus olemas-

[1] Darwin, lk. 166.

olu eest ja uute omandatud tunnuste edasiandmise pärilikkuse teel on loomuliku valiku ja orgaanilise maailma ajaloolise arengu aluseks.

Darwin lükkas seega otsustavalt ümber elusa maailma kohta valitsevad metafüüsilised kujutlused ja lõi maailma kohta tõelise teaduse. Selle suure ülesande lahendas Darwin edukalt seepärast, et ta vaatas maailmale kui ühtsale tervikule, kui protsessile, mille kõik osad ja elemendid on isekeskis seotud, on vastastikku sõltuvad ja vastastikku tingitud. Kui Darwin oleks jätnud tähele panemata vastastikused suhted, millised on orgaanilise maailma ja looduse vahel ning orgaanilises maailmas eneses, ei oleks ta saanud teadust edasi viia.

Mitte ainult elus loodus, vaid ka hulk teisi, kõige mitmesugusemaid fakte võivad illustreerida üldise seose ja vastastikuse sõltuvuse dialektilist seadust.

Paljude inimpõlvede jooksul arvati, et meie maa moodustab endast mingisuguse erilise maailma, mida jumalus on varustanud eriliste, õnnelikkude omadustega. Aga teadus näitas, et meie planeet on ainult üks maailmaruumis laiali pillatud miljonite kehade seas, mis on suuremad kui maakera. Spektraalanalüüs veenis, et ained, mis kuuluvad meie maa ja teda asustavate elusate, orgaaniliste vormide koosseisu, kuuluvad samuti ka teiste planeetide, päikese ja taevatähtede koosseisu. See tõestab meie planeedi tihedat seost ja ühtsust kõigi teiste planeetidega, nende planeetide päritolu ja nende seaduste ühtsust.

Kuni inimesed ei saanud pilku heita arvukate planeetide maailmale nende vastastikuse seose seisukohalt, seni tekkisid paratamatult ka religioossed kujutlused, et maa on jumala loodud, et päike ja teised nähtused on ehitatud spetsiaalselt selleks, et inimestel oleks valgust, sooja jne.

Päikese, maa ja teiste planeetide vahelise seose ja vastastikuse mõju kindlaksmääramine hävitas need kujutlused, näitas, et maa, nagu ka mõningad teised kehad, keerleb keskse keha — päikese — ümber, et päikese ja maa kui ka maa ja kuu vahel oleleb külgetõmbe ja eemaletõuke seaduste alusel vastastikune mõju, et meie poolt asustatava planeedi õnnelikud iseärasused on võimalikud ka teistel planeetidel, sest need iseärasused tekkisid maa jahtumise kestvas protsessis, pikarealiste materiaalsete muunduste tulemusena.

Meid üllatab liikumise vormide rikkus ja mitmekesisus, maailma värviohtrus. XIX sajandil tegi teadus vankumatult kindlaks, et kogu see mitmekesisus on mateeria liikumise eri vormid, mis on isekeskis tihedasti seotud, üksteise ülemineva ja üksteiseta mõeldamatud.

> „Me näeme tervet rida liikumise vorme — mehaanilist liikumist, valgust, soojust, elektrit, magnetismi, keemilist ühinemist ja lagunemist, agregaatolekute üleminekuid, orgaanilist elu —, mis kõik, kui esialgu välja jätta orgaaniline elu, lähevad üksteise üle, tingivad vastastikku üksteist, on siin põhjuseks ja seal toimeks, kusjuures aga kõigi vormide muutuste juures liikumise kogusumma jääb üheks ja samaks...[1]."

Üldine seos ja vastastikune mõju valitsevad samuti ka inimeste ühiskondlikus elus. Marxi ja Engelsi suurimaks teeneks on see, et esmakordselt inimliku mõtlemise ajaloos näitasid nad inimühiskonna arenemise seadusepärast protsessi, mis toimub raudse, looduslik-ajaloolise paratamatu-

[1] Marx ja Engels, XIV k., lk. 407.

sega. Ja ühiskonnateaduses nende poolt teostatud pöörde üheks kõige tähtsamaks ja olulisemaks tingimuseks oli ühiskonna ja tema ajaloolise arenemise vaatlemine inimühiskonna kõigi külgede ja nähtuste üldise seose dialektilise seaduse valguses.

Metafüüsikule koosneb ühiskond lahusolevaist indiviididest, kelledest igaüks toimib omade seaduste järgi. Kui inimesed liituvad ühiskonnaks ja töötavad koos, näevad metafüüsikud selle liitumise põhjust mingisuguses idees või lepingus, mille inimesed sõlmivad omavahel, ja muus seesuguses. Marx ja Engels näitasid, et tegelikult oleleb inimeste vahel paratamatu seos, et materiaalsete hüviste tootmise vajadused ja inimeste materiaalsed elutingimused seovad neid ühiskondadeks, nõuavad neilt ühinemist ja koostööd. Ürginimesed töötasid üheskoos sugugi mitte sellepärast, et nad sõlmisid omavahel vastava lepingu, vaid sellepärast, et nad teisiti poleks saanud loodusega võidelda.

Nii on igas ühiskonnas, olgu ta mistahes arenemisastmel, olemas seos inimeste vahel ja on olemas vältimatult tootmissuhted. Kuid viimased sõltuvad ühiskonna tootlikest jõududest. Koos tootmissuhetega moodustavad nad materiaalse tootmisviisi, mis määrab kogu ühiskonna arenemise suuna.

Majandusliku baasi alusel kasvab teatav poliitiline kord, riik. Riiki ei saa vaadelda lahus või isoleeritult tootmissuhete tüübist. Kodanlikud ideoloogid ja reformistid püüavad kujutada asja nii, et ekspluateerivas ühiskonnas riik on klassidest kõrgemal seisev organisatsioon, mis pole seotud valitseva klassiga ning mis ei tulene valitsevaist tootmissuhetest. Marx näitas, et riik on igal ajastul antud ühiskonnas valitseva klassi esindaja ja väljendab selle klassi klassihuve. Riik sõltub täielikult tootmissuhete tüübist.

Feodaalsed tootmissuhted kutsuvad ellu riigina feodaalse monarhia, kodanlikud tootmissuhted aga konstitutsioonilise monarhia või kodanlik-demokraatliku vabariigi. Ent missuguse poliitilise vormi feodaalne või kodanlik riik ka võtakski, alati osutub ta ekspluateerivate klasside diktatuuriks.

Sellest järeldub, et sotsialistlik revolutsioon, mis kukutab kodanluse võimu ja rajab tootmissuhete uue tüübi, ei või säilitada vana, kodanlikku riiki. Ta lõhub vana riikliku aparaadi ja loob uue riigi — proletariaadi diktatuuri.

Mitte ainult riik, vaid ka kõik poliitilised ja ideoloogilised pealisehitised, nagu õigus, teadus, kunst, filosoofia jne., on tihedasti seotud ühiskonna majandusliku korraga, riigiga, ja tingivad vastastikku teineteist.

Kuni Marxi ja Engelsini vaadeldi ühiskondliku teadvuse ja ideoloogia arenemist kui midagi juhuslikku, mille põhjused peitusid kas inimeste geniaalsuses või rumaluses.

Marx ja Engels tõestasid, et ühiskondlik teadvus sõltub ühiskondlikust olemisest, ja tegid sellega lõpu igasugusele müstikale ideoloogia arengu seletamises. Klassiühiskonnas ei saa vaadelda ühtki ideed või ideoloogiat, sidumata teda nende ühiskondlike tingimustega, mis olid ta tekkepõhjusteks. Ühtlase ühiskondliku protsessi paljude külgede ja lõpptulemuses ka tootmissuhete korra seosest mingit ideed välja kiskudes ning teda „igavese õigluse" seisukohalt vaadeldes muutume paratamatult reaktsiooniliste klasside pimedaks tööriistaks.

Ex bibl. univ.

Lenin juhtis korduvalt tähelepanu sellele, et inimesed alati langevad enesepette ohvriks, kui nad ei õpi nägema nende või teiste ideede ja teooriate taga reaalseid klassihuve. Tuleb osata ideesid ja teooriaid siduda nende majanduslike ja poliitiliste protsessidega, mis toimuvad

ühiskonnas, nende ülesannetega, mis üksikud klassid endile seavad.

Ühiskondliku elu ja võitluse valdkonnast võetud näited kui ka meie poolt vaadeldud loodusnähtused näitavad seega üldise seose ja vastastikuse sõltuvuse valitsemist kogu maailmas, ilmutavad seda seost ja vastastikust sõltuvust kui iga nähtuse, iga protsessi lahutamatut omadust.

3.

See dialektilise meetodi omadus, mis toob esile nähtuste üldise seose, on erakordselt suure teoreetilise tähtsusega. Tõeline teadus algab seal, kus kujutlused ja vaated maailmale kui juhuslikkuste kaosele asenduvad maailmakäsitusega, mille järgi maailm on ühtne seoslik tervik, ühtne seadusepärane protsess.

Omades mõistet seosest ja vastastikusest mõjust, tegelikkuse arenemise seadusepärasusest, asub teadus kindlale pinnale, mida ei suuda kõigutada mingid religioossed ega idealistlikud eelarvamused.

Üldise seose seaduse suur teoreetiline tähtsus seisneb selles, et ta näitab nähtuste ja protsesside arenemist nende paratamatuses, nende vastastikuses tingituses, mis teeb kogu maailma ajaloo ühtsaks, seadusepäraseks protsessiks.

Just seda rõhutab Lenin, kui ta räägib nähtuste dialektilisest seosest: „... iga nähtuse k õ i g i külgede vastastikune sõltuvus ja kõige tihedam, katkematu seos... seos, mis loob liikumise ühtsa, seadusepärase maailmaprotsessi...[1]“

[1] Lenin, Teosed, XVIII k., lk. 12.

„ÜK(b)P ajaloo lühikursuses" rõhutatakse samuti, et dialektiline meetod vaatleb loodust kui „seoslikku, ühtsat tervikut".

Metafüüsilise vaate puhul maailmale ei saa tegelikkust kujutella seosliku, ühtsa, seadusepärase protsessina. Kõik nähtused on üksteisest eraldatud, nad ei sõltu üksteisest, praegu olelev pole tingitud varem olnust — järelikult ei või olla liikumise ühtsat maailmaprotsessi.

Hoopis vastupidised tulemused saadakse tegelikkuse uurimisel, kui lähtutakse nähtuste üldisest seosest ja vastastikusest sõltuvusest.

Kogu loodus ja tema arengulugu, elu tekkimine, elu arenemine kõige madalamaist vormidest kuni inimeseni, inimeste ühinemine primitiivseiks ühiskondadeks, niisuguste ühiskondade muundumine klassiühiskondadeks ühiskondliku arenemise sisemiste seaduste mõjul, ühiskonna edaspidised muudatused — kõik see moodustab „seosliku, ühtsa terviku", „liikumise ühtsa seadusepärase maailmaprotsessi".

Niisugune ainuke õige ja teaduslik lähenemisviis tegelikkusele annab võimaluse mõista ja vaadelda nähtusi ja protsesse nende paratamatuses. Näiteks on idealistile ja metafüüsikule orjapidamisliku või kapitalistliku ühiskonna olemasolu puhas juhuslikkus, mis oleks võinud olla ka hoopis olemata. Sääraste ühiskondade olemasolu vaadeldakse ühtede või teiste ideede seisukohalt, väljaspool seost iga ajastu materiaalsete tingimustega. Kuid orjapidamisliku ühiskonna üle ei saa otsustada mingite, võib-olla õiglastegi, ideede seisukohalt. Tema olemasolu oli seotud tootlike jõudude teatava tasemega, nende ühiskondlike protsessidega — tööjaotusega jne., mis toimusid sugukondlikus ühiskonnas ja mis valmistasid ette orjapidamisliku ühiskonna tekkimist. Järelikult oli selle ühiskonna tekkimine ajalooliselt

paratamatu, niisama ajalooliselt paratamatu nagu kapitalistliku korra asendamine kommunistlikuga.

Üldine seos ja vastastikune sõltuvus näitavad ühe või teise ühiskondliku korra jne. tekkimise tõelisi, objektiivseid põhjusi.

Seal, kus eitatakse nähtuste seost, nende vastastikust sõltuvust, valitseb paratamatult müstika, jaburdus, usk üleloomulikesse jõududesse, seal peetakse juhuslikku vältimatult paratamatuks; näivust, näivat — olemuseks, peamiseks.

Religioon püsib suurel määral sellel, et looduslike või ühiskondlike nähtuste päritolu ei seata seosesse nendele eelneva arenguga ja teiste reaalsete nähtustega, vaid seletatakse kõrgema olendi tahtega.

Kapitalistlikus ühiskonnas, kus valitseb anarhia ja konkurents, võtavad paljud nähtused täiesti saladusliku ja üleloomuliku ilme.

Marx kirjutas, et kaubatootmise valitsemise ajastul tööproduktid on mässitud imedesse ja viirastustesse. Kapitalistliku kasumi tõeline päritolu on tumestatud. Pealiskaudsele pilgule näib, et kapital toob kasu vahenditult, et see on tema juures samasugune omadus nagu pirnipuu omadus kanda vilja.

Juba vahenditu produktsiooni protsessis on kapitalistide ja tööliste vahekorrad küllaltki tumestatud. Kuid kapitali üleminek teistesse valdkondadesse, mis otseselt pole seotud tootmisprotsessiga, tumestab inimeste reaalsed vahekorrad täielikult. Näiteks on kodanlikus ühiskonnas terve kategooria inimesi, kes ei tee midagi muud peale selle, et annavad teatava protsendi eest raha laenuks, ning see on nende rikastumise allikaks. Raha toob teatava aja pärast mitmekordselt suurema hulga raha.

Tegelikult me aga teame, et igasuguse kasumi allikaks on tööliste ekspluateerimine, lisaväärtuse loomine kaupade tootmise protsessis. Kuid kapitalistlikus ühiskonnas on kapitali kasutamise eri valdkonnad üksteisest isoleeritud, nende vahel pole vahenditut seost. Kauba käibe valdkond on eraldatud tootmise valdkonnast, rahakapitalil näib olevat samuti iseseisev olemasolu jne.

Seega viib protsendi vaatlemine väljaspool tootmisprotsessi, kus tööliste ekspluateerimise tõttu tekib kõigi kapitalistide vahel ärajaotatav lisaväärtus, idealistlikule müstikale, kapitalistide rikastumise tõeliste põhjuste tumestamisele.

Kapital muutub, Marxi sõnade järgi, „tumedaks asjaks ja müsteeriumiks".

Marx näitas, et kapitali kasutamise kõiki alasid ühendab tihe seos, ta näitas kasumi tõelised allikad, ja tänu sellele langesid kõik katted, mis varjasid kapitali reaalset sisu.

Järelikult, et mõista asju nende paratamatuses, et paratamatut ja olulist mitte ära vahetada juhusliku ja pinnapealsega, selleks tuleb vaadelda asju nende seoses ja vastastikuses mõjus.

Nüüd juhime lugeja tähelepanu meie poolt käsiteldava küsimuse ühele tähtsale küljele.

Metafüüsikule on põhjus ja tagajärg üksteisest lahutatud ületamatu kuristikuga. Mis esineb põhjusena, see ei või olla tagajärg. Mis on tagajärg, see ei või esineda põhjusena.

Tegelikult meie teame, et esemete vahel on vastastikune mõju: põhjus muutub tagajärjeks, tagajärg — põhjuseks.

Kuid kas me võime sellega piirduda, kui me määrame kindlaks, et asjade vahel on olemas vastastikune mõju?

Me uurime näiteks inimese isiksuse õitsengu põhjusi, isiksuse igakülgset arenemist meie sotsialistlikus riigis. Me alustame sellest, et töölised ja talupojad kihutasid minema kapitalistid ja mõisnikud, likvideerisid ekspluateerivad klassid ja ehitasid sotsialistliku majanduse. Sotsialistlikud tootmissuhted on põhjuseks ja aluseks, millel kasvab ja kindlustub tööliste ja talupoegade sotsialistlik riik. Ent meie riigi sotsialistlik tüüp omakorda on suurima, Nõukogude demokraatia ajaloos ennenägematu arengu põhjus. Sotsialistlik demokraatia vabastab inimese orjusest, avab laia tegevusvälja tema jõudude rakendamiseks, initsiatiivi avaldamiseks ja igakülgseks arenemiseks.

Nagu näeme, põhjus ja tagajärg vahetavad kohad, lähevad üle teineteisesse. Me jõudsime järeldusele, et sotsialistliku poliitilise korra ja sotsialistliku demokraatia vahendusel on sotsialistlikud tootmissuhted inimese isiksuse õitsengu põhjuseks. Inimese isiksuse õitseng meie maal avaldab omakorda suurt mõju sotsialistliku majanduse arenemisele, tema arenemise tempole. Näiteks oli stahhaanovlaste liikumise üheks otsustavaks tingimuseks uue, kõrge sotsialistliku tehnika ilmumine. Kuid stahhaanovlaste liikumine, s. t. inimeste ilmumine, kes, nagu ütles sms Stalin, täielikult omandasid oma ala tehnika ja oskavad tehnikast välja pigistada selle maksimumi, mis temast välja võib pigistada, see liikumine on omakorda sotsialistliku tehnika, tööproduktiivsuse jne. veelgi suurema tõusu põhjuseks.

Unustades selle nähtuste objektiivse ja tohutu tähtsusega vastastikuse mõju, sulgeme endale tee asjade õigeks ja teaduslikuks mõistmiseks.

Kuid marksism-leninism ei või piirduda vastastikuse mõju kindlaksmääramisega. Plehhanov ütles õieti, et analüüsi piiramine ainult nähtuste vastastikuse mõju kindlaksmääramisega on „vastastikuse mõju surnudpunkt".

Niisuguse piiramise vältimatuks tulemuseks on, et kõiki põhjusi hakatakse vaatlema ühesugustena.

Säärasele järeldusele jõudis näiteks üks XVIII saj. prantsuse materialismi väljapaistvamaid esindajaid Holbach, kes tunnistas nähtuste vastastikust mõju.

Ta kirjutas: „Kui me hakkame otsustama põhjuste üle nende tagajärgede põhjal, siis pole kogu universumis üldse tähtsusetuid põhjusi. Looduses, kus kõik on seotud, kus kõik on isekeskis vastastikuse mõju vahekorras..., pole mitte ühtki aatomit, mis ei etendaks tähtsat ja paratamatut osa...[1]"

Kõige ootamatumad ja väiksemad nähtused, ütles Holbach, võivad saada ühiskonnas suurimate muudatuste põhjuseks.

„Fanaatiku sapi üleliigne mürgisus, vere kuumenemine maadevallutaja südames, mõne monarhi halb seedimine, mõne naise kapriis osutuvad küllaldasteks põhjusteks, et sundida alustama sõdu, et saata miljoneid inimesi tapatalguile, et hävitada kindlusi, muuta põrmuks linnu, et heita rahvaid viletsusse ja leina, et tekitada nälga ja nakkushaigusi ning levitada mitmeks sajandiks muret ja häda[2]."

Samasuguse järelduse võib teha näiteks ka järgmisest faktist.

Lõppkokkuvõttes tekivad ideed inimeste materiaalsete elutingimuste alusel. Kuid ideed omakorda avaldavad suurt

---

[1] Holbach, lk. 189.

[2] Sealsamas, lk. 189—190.

mõju materiaalsetele tingimustele. Sellel alusel võib järeldada: inimeste materiaalsed elutingimused ja nende ideed omavad ühesugust, võrdjõulist tähendust.

Tegelikult see pole nii. Ühiskondlik olemine määrab ühiskondliku teadvuse, ja olgu ideede osa kui suur tahes, esmajärguline tähtsus ühiskonna arenemises on materiaalseil elutingimustel, majanduslikul baasil, tootlikel jõududel ja tootmissuhetel.

Seepärast ei piirdu dialektiline meetod asjade üldise seose ja vastastikuse mõju kindlaksmääramisega. Ta nõuab alati selle vastastikuse mõju, ühe või teise nähtuse tekkimise otsustavate ja tähtsaimate põhjuste aluse vaatlemist.

Niisuguseks aluseks sotsialistlike tootmissuhete ja Nõukogude inimeste arengu vastastikuses mõjus on sotsialistlikud tootmissuhted. Ainult viimaste alusel saavutavad inimesed oma tõelise vabaduse.

Samuti võib arvata, et nähtuste üldist seost avastav dialektiline meetod nõuab kogu põhjuste-aheliku, asjade kõigi omavaheliste seoste ja suhete vaatlemist. Kuid see ei ole nõnda. Nähtuste seos on niivõrd universaalne ja üldine, et ühe mingisuguse nähtuse põhjuste vaatlemiseks oleks vaja kaasa tõmmata tohutu hulk asju ja sündmusi, milledel pole mingit vahenditut suhet antud nähtusega ning milledel pole otsustavat tähtsust sellele nähtusele.

Dialektiline meetod nõuab seepärast üht või teist nähtust tingivate otsustavate põhjuste analüüsimist.

*

Oma igapäevases võitluses kommunismi eest on meie partei juhiseks olukorra dialektiline analüüs, kõigi nende tingimuste dialektiline arvestamine, millistes elab meie maa.

Partei ajalugu pakub hulgaliselt näiteid selle kohta, kuidas revolutsiooni tähtsaimate küsimuste otsustamisel partei uurib ja igakülgselt õpib tundma ühiskondlike ja poliitiliste tingimuste seost ja vastastikust sõltuvust, kuidas partei loosungid peegeldavad iga ajaloolise ajalõigu spetsiifilist, erilist seisukorda.

Meie partei tegevuses on alati juhtivaks printsiibiks kõigi ühe või teise ülesande teostamiseks vajalike otsustavate tingimuste arvestamine.

Lenin kirjutas:

„Nähtuse, tegelikkuse kõigi külgede kogum ja nende (vastastikused) suhted on see, millest kujuneb tõde[1]."

Need kaunid sõnad tähendavad, et dialektiline meetod nõuab nähtuse tähtsaimate seoste ja suhete arvestamist kogu tervikus, et vähimagi lüli väljalangemine üldisest tingimuste ahelikust ähvardab moonutada tõde ja asja nurja ajada. Tingimuste analüüsi dialektilist käsitlust võib ilmekalt illustreerida järgmine fakt.

Vaadeldes kolhooside massilise arenemise paratamatute tingimuste küsimust, ütles seltsimees Stalin oma kõnes „Parempoolsest kallakust ÜK(b)P-s" ÜK(b)P KK pleenumil 1929. a. aprillis, et on inimesi, „pahempoolseid" kisakõrisid, kes väidavad, et partei kolhooside arendamisega hiljaks on jäänud.

Seltsimees Stalin tõestas, et seda küsimust ei saa vaadelda silmas pidamata neid paljusid tingimusi, mis on tarvilikud massilise kollektiviseerimise plaani teostamiseks. Ta ütles, et „niisuguse plaani teostamiseks on tar-

---

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 189.

vis terve rida tingimusi, mida meil seni ei olnud ja mis ilmusid alles kõige viimasel ajal“ [1].

Sms Stalin näitas, missugused need tingimused on.

Juba ammu partei nägi ette kolhooside ja sovhooside tarvilikkust. Kuid sellest ettenägevusest partei juhtivate tippude poolt üksi ei jätku. Meie partei on miljoniline.

„Kolhooside ja sovhooside massilise liikumise plaani teostamiseks on kõigepealt tarvis, et selles asjas partei tippe toetaks eelkõige partei kogu oma massis... Järelikult oli tarvis laiu parteimasse veenda juhtivate tippude poliitika õigsuses [2].“

See oli esimene tingimus.

Teiseks tingimuseks oli vajadus, et talupoegkond ise kogemuse põhjal mõistaks kolhooside paremusi individuaalse majapidamisega võrreldes, „et talupoegkonna sisemuses tekiks kolhoose pooldav massiline liikumine“. Aga see nõudis teatavat aega. Partei ei võinud astuda kolhooside sundusliku arendamise teele — sellest poleks saadud muud kui kahju.

Massilise kollektiviseerimise plaani teostamiseks oleksid pidanud riigi käsutuses olema sovhooside ja kolhooside finantseerimiseks tarvilikud materiaalsed vahendid.

See oli kolmas kohustav tingimus, ilma milleta kolhoosidest ei tohtinud unistadagi.

Väiketalupoja majapidamise sotsialistlik ühistamine tähendab selle viimist kõrge tehnilise baasiga suurpõllumajanduse alla. Sotsialistlikule põllumajandusele on tarvis traktoreid, kombaine ja teisi masinaid. Aga selleks on tarvis, et riigil oleks arenenud tööstus.

---

[1] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 269.

[2] Sealsamas.

Niisugune oli neljas tingimus.

Seltsimees Stalin näitas, et kõigi nende tingimuste kogum ilmus alles sel perioodil, kui partei nihutas esile loosungi üldisest kollektiviseerimisest. Ilma nende tingimuste olemasoluta massilise kollektiviseerimise teostamiskatse oleks olnud avantürism.

Nõnda kindlustab partei, kasutades alati dialektilise meetodi relva, sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise eduka arenemise.

*

Kõigest, mis selles peatükis on öeldud, võib nüüd teha mõningad järeldused.

Metafüüsikute väiteist hoolimata on üldine seos ja vastastikune sõltuvus kogu tegelikkuse paratamatu seadus. Väljaspool seost ja vastastikust mõju ei saaks esemed eksisteerida. Seos ja vastastikune mõju muudavad kogu looduses toimuva liikumise ühtseks protsessiks. Nähtuste ja protsesside vastastikuse tingivuse arvestamiseta ei saa mõista nähtusi ja protsesse nende paratamatuses, nende seadusepärases arenemises. Tõeline teadus algab sealt, kus objektiivset reaalsust uuritakse ja vaadeldakse nagu paratamatut ja seadusepärast protsessi.

Nähtuste otsustavate seoste ja suhete arvestamine kogu tervikus on õige tunnetuse paratamatu tingimus, järelikult ka õige revolutsioonilise tegevuse paratamatu tingimus.

Kolmas peatükk.

Liikumine ja muutumine. Nähtuste uuenemine ja arenemine.

1.

Maailma seisu ja muutumatuse metafüüsiline teooria. — Liikumise mehaaniline teooria. — Arenemise dialektiline teooria. — Mateeria ja liikumine. — Liikumise kui muutumise dialektiline käsitus. — Liikumine ja paigalseis. — Paigalseisu, tasakaalu relatiivne loomus ja liikumise absoluutne loomus. — Dialektilise arenemisteooria revolutsiooniline olemus. — Tekkiva ja areneva ületamatu jõud. — Järeldused.

Et metafüüsikud eitavad nähtuste üldist seost ja vastastikust sõltuvust, siis on selle vältimatuks tagajärjeks, et eitatakse arenemist ning jaatatakse paigalseisu ja muutumatust kui objektiivse maailma seadust.

Niisugune järeldus on täiesti järjekindel. Kui asjad pole üksteisega seotud, siis ei ole ega või olla arenemist, uuenemist. Meenutagem, kuidas näiteks sotsialistid-utopistid arutlesid sotsialismi üle. Nad ei näinud mingit sidet kapitalistliku ühiskonna arenemise ja tulevase sotsialismi vahel. Viimane pidi ilmuma mõistusliku idee teostamise tulemusena. Järelikult ei ole sotsialism eelneva ühiskonna liikumise ja arenemise tulemus.

Metafüüsikud ei eita liikumist. Kuid nad peavad me-

haanilise liikumise lihtsaimat vormi liikumise ainsaks ja üldiseks vormiks.

XVIII sajandil oli säärane üldistus loomulik. Kõigist teadustest oli mehaanika kõige rohkem arenenud. Keemia, bioloogia ja teised teadused olid veel oma arengu algastmel. Seepärast on ka arusaadav, miks filosoofid laiendasid mehaanilise liikumisvormi kõigile maailma aladele. Kuid praegugi on olemas mehaanilist seisukohta kaitsvaid „teoreetikuid". Meie ajal, millal teadus on astunud tublisti edasi, on säärane seisukoht iseenesest tõeline reaktsioon.

Mida siis tähendab mehaaniline liikumisvorm?

Lihtsaks näiteks säärase liikumisvormi kohta võib olla kahe kera kokkupõrge. Üks kera seisab seni paigal, kuni ta kokku ei põrka teise keraga, mis paneb ta liikuma. Järelikult on liikumine kahe välise eseme kokkupõrge, nende kui teineteise suhtes väliste esemete vastastikune mõju.

Niisugune on liikumise definitsioon, mille andsid mehhanistlikul seisukohal asuvad filosoofid. Prantsuse filosoof Descartes (1596—1650) kirjutas, et liikumine „...pole muud midagi kui tegevus, mille abil antud keha läheb ühest kohast teise"; liikumine on „... mateeria ühe osa või ühe keha ümberasetumine nende kehade juurest, millistega ta vahenditult kokku puutus ja milliseid käsiteldi otsegu paigalseisvaid, teiste kehade juurde." [1].

Teine filosoof, Holbach, defineeris liikumist nõnda: „Liikumine on pingutus, mille abil mingi keha muudab või püüab muuta oma asendit, s. o. olla suktsessiivses vastavuses ruumi mitmesuguste osadega või muuta oma kaugust teiste kehade suhtes [2]."

---

[1] Descartes, I k., lk. 49.
[2] Holbach, lk. 17.

Mehaanilise liikumise kui liikumise ainsa vormi tunnustamine tähendab seega, et igasugune liikumine on kehade lihtne ümberasetumine ruumis ja toimub üksteise suhtes väliste esemete kokkupõrke tulemusena, väljastpoolt saadava tõuke resultaadina.

Ühed mehhanistid väidavad, et mateeria ise on passiivne, et esimese tõuke liikumiseks andis jumal.

Teised mehhanistid tunnistavad liikumise mateeria lahutamatuks omaduseks, eitavad jumalat, kuid samuti ei tunne mingit muud liikumisvormi kui ainult mehaanilist.

Metafüüsika põhineb täielikult niisugusel liikumise käsitusel. Sellest käsitusest aga tuleneb järeldus, et kõiki esemeid ja nähtusi vaadeldakse valmite ja muutumatutena. Küsimusele, kust tulid maa, päikesesüsteem, loomad, taimed, inimesed, peab seepärast metafüüsik, kui ta tahab olla järjekindel, vastama, et kõik see eksisteeris, eksisteerib ja saab alati eksisteerima. Metafüüsiku seisukohalt liikumine ei ole uue tekkimine ja vana kadumine.

„Selle vaateviisi järgi," kirjutas Engels, „jääb loodus, kuidas ta ka oleks tekkinud, kui ta kord juba on olemas, alati muutumatuks, seni kui ta eksisteerib. Ükskord saladusliku „esimese tõuke" poolt liikuma pandud planeedid ja nende kaaslased jätkavad keerlemist mööda neile ettenähtud ellipseid igavesest ajast igavesti või, igal juhul, kuni kõigi asjade lõppemiseni. Taevatähed püsivad igavesti liikumatult oma kohtadel „üldise gravitatsioonitungi" tõttu. Maa jääb igavesti või alates oma loomispäevast (sõltuvalt vaateviisist) ühesuguseks, muutumatuks. Kui meie ei räägi inimese käte poolt teostatud muudatustest, siis praegused „viis maailmajagu" olid olemas alati, neil olid alati ühed ja samad mäed ja orud, sama kliima, sama taimestik ja loomastik. Taimede ja loomade liigid määrati jää-

davalt nende tekkimisel, võrdne tekitas alati võrdse... Eitati igasugu muutumist ja arenemist looduses[1]."

Samasugune vaade valitses ka ühiskondlike nähtuste seletamises. Näiteks võitlesid prantsuse materialistid, et asendada feodaalset ühiskonda uue ühiskondliku korraga.

Nende võitlus feodalismi vastu väljendas elu materiaalsete tingimuste tõelist muutumist, ühe ühiskondliku korra teisega asendamise reaalseid vajadusi. Kuid seletus, mis nad sellele võitlusele andsid, oli puht-metafüüsiline. Vana korra asendamise paratamatuse põhjusi seletasid nad muutumatu, jäädavalt antud inimliku loomuse omadustega.

Juba iidsest ajast saadik on eksisteerinud loomulik inimene normaalse inimliku loomusega. Kuid selle inimese sisemusse kanti teine, kunstlik inimene. „Ja vaata, selles sisemuses puhkes eluaja kestev kodusõda. Kord on võitjaks loomulik inimene, aga siis saab temast jälle jagu moraalne, kunstlik inimene[2]."

Võitlust feodalismi vastu vaadeldigi kui võitlust loomuliku inimese eest.

Nagu lugeja näeb, on see seletus puht-metafüüsiline. Ta lähtub jäädavalt antud ja valmist „inimliku loomuse" kujutlusest. Fakt, et prantsuse materialistid mõistsid valesti selle võitluse tõelisi põhjusi, ei vähenda muidugi nende tegevuse objektiivset progressiivset tähtsust. Seejuures polnud prantsuse materialismi paremail esindajail vähe seesugust, mis ületas metafüüsika raamid ja soodustas dialektilise mõtlemise arenemist. Kuid üldiselt need filosoofid seisid veel metafüüsika pinnal.

---

[1] Marx ja Engels, XIV k., lk. 478—479.
[2] Diderot, I k., lk. 249.

Seega arvab metafüüsiline meetod, et maailm on muutumatu, et ta on paigalseisu ja liikumatuse olekus.

Aga kuidas lahendab selle küsimuse dialektiline meetod?

2.

Juba ainult seegi asjaolu, et dialektiline meetod nõuab nähtuste uurimist nende seoses ja vastastikuses sõltuvuses, kõneleb sellest, et revolutsiooniline dialektika läheneb looduse seletamisele hoopis teisiti.

Kui üldise seose metafüüsilisest eitamisest järgneb seisukoht, et maailm on igavesti muutumatu ja paigalseisev olemus, siis üldise seose dialektiline teooria tähendab seda, et maailm on pideva arenemise, liikumise, uuenemise protsessis.

Nähtuste seos ja vastastikune mõju näitavad tõepoolest, et ühed nähtused tekkisid teistest. Elu tekkis anorgaanilisest loodusest, taimede ja loomade liigid on muutunud õige pika aja vältel alamaist kõrgemaiks, lihtsaist keerukaiks. Üldise seose kindlaksmääramise tõttu me näeme samasugust pilti ka ühiskonnas. Ilma ürgkogukondliku korrata ei oleks olnud mõeldav orjapidamislik kord, ilma orjapidamisliku korrata — feodaalne, ilma feodaalseta — kapitalistlik, ilma viimaseta — sotsialistlik kord.

Järelikult näitab seose seadus, et loodus ega ühiskond ei eksisteeri alatiselt antud kujul, et nad arenevad. Ühed nähtused kaovad ja nende asemele tekivad teised.

Sellest lähtudes kirjutaski Lenin, et nähtuste üldine seos loob l i i k u m i s e ühtse maailmaprotsessi.

„Vastandlikult metafüüsikale vaatleb dialektika loodust mitte kui rahu ja liikumatuse, seisaku ja muu-

tumatuse olekut, vaid kui katkestamatu liikumise ja muutumise, katkestamatu uuenemise ja arenemise olekut, kus alati miski tekib ja areneb, miski laguneb ja lõpetab oma eluiga.

Seepärast nõuab dialektiline meetod, et nähtusi vaadeldaks mitte ainult vastastikuse seotuse ja tingituse vaatekohalt, vaid ka nende liikumise, nende muutumise, nende arenemise vaatekohalt, nende tekkimise ja kadumise vaatekohalt[1]."

See järeldus põhineb tegelikkuse kõige mitmesugusemate nähtuste tundmaõppimisel ja üldistamisel.

Mida meie ka vaatleks — planeete, taevatähti, geograafilisi tingimusi, taimi, kogu orgaanilist maailma —, lühidalt, kõik, mis meid ümbritseb, alates suurtest materiaalsetest kehadest kuni aine üksikute, aatomiteni, kõik liigub, kõik on tekkimise ja kadumise vaheldumises. Midagi pole väljaspool liikumist, arenemist ja muutumist.

Pikemat aega valitsesid teooriad, mille järgi mateeria iseeneses, ilma kõrvalise välisloojata, pole mitte loov jõud, vaid on inertne, passiivne. Maailma kogu mitmekesisuse tekkimise seletamiseks kasutati mõttetuid väljamõeldisi, mille järgi kõrvuti passiivse mateeriaga oli olemas mingisugune kehatu, aktiivne „vorm", hing, mis paneb liikuma mateeria ja loob kogu looduse vormirikkuse. Teised aga lihtsalt eitasid muutumist looduses ning väitsid, et looduses pole midagi uut päikese all.

Ses suhtes võib olla rabavaks näiteks Hegel. Hegel oli dialektik, ta tunnustas arenemise ja muutumise seaduste kehtivust. Kuid looduse suhtes ta eitas arenemist ja muutumist. Ta vaatles loodust kui muutumatut, kui üht ja

[1] Lühikursus, lk. 111.

sama liikumist, mis igavesti kordub. Hegel eristas teravasti loodust ja ühiskonda, vaadeldes viimast kui puhtvaimset sfääri. Tema arvates on loodus ja mateeria vaimse valdkonnaga võrreldes midagi madalamat. Samal ajal kui vaimne valdkond on võimeline täiustuma ja uut looma, muutuma, ei ole loodus selleks võimeline.

Anname sõna Hegelile endale.

„Hoolimata looduses toimuvate muutuste kogu lõpmatust mitmekesisusest avaldub neis ainult igavesti korduv ringkäik; looduses pole midagi uut päikese all ja ses suhtes tema vormide mitmekesine mäng tekitab igavust. Ainult vaimses sfääris toimuvais muutustes ilmub uus[1]."

XIX saj. teaduste saavutistele toetudes kummutas dialektiline materialism säärased vaated ja lõi ainsa teadusliku ja järjekindla arenemisteooria.

Dialektiline materialism väidab, et väljaspool mateeriat pole liikumist, nagu väljaspool liikumist pole mateeriat. Liikumine on mateeria lahutamatu omadus. Mateeria pole üksnes see, mis eksisteerib objektiivselt, teadvusest sõltumatult, ja mis meie meelteorganite mõjutamise kaudu tekitab meis aistingud; mateeria on samuti ka see, mis on igaveses liikumises ja muutumises. Maailmas pole midagi peale liikuva mateeria.

„Liikumine on mateeria olemise vorm. Mitte kuskil ega kunagi pole olnud ega saa olla mateeriat ilma liikumiseta. Liikumine kosmilises ruumis, vähemate masside mehaaniline liikumine üksikutel taevakehadel, molekulide võnkumine soojuse, elektri- või magnetivoolu näol, keemiline lagunemine ja ühinemine, orgaaniline elu, — ühes või teises mai-

[1] Hegel, VIII k., lk. 51—52.

nitud liikumisvormis või mitmes korraga on olemas alati iga üksik aineaatom maailmas igal antud momendil[1]."

Kui mateeriale poleks omane liikumine, siis me ei võiks tunnetada esemel ühtki omadust. Just seetõttu, et liikumises eksisteerib mateeria või tema ükskõik missugune vorm, avaldavad esemed oma kvaliteete, omadusi. Engels ütles, et liikumatu keha kohta ei saa mitte midagi öelda.

Iga eset kui mateeria liikumise teatava vormi avaldust vaadeldes me tunnetame ta omadusi, mis eraldavad teda teistest esemetest. Mehaanilisel liikumisvormil on ühed omadused, keemilisel liikumisvormil teised jne.

Järelikult ei vaja mateeria oma liikumiseks mingit „hinge", „vormi" jne. Liikumine on mateeria olemasolu seadus, on mateeria olemise vorm.

Kuid sellest on vähe, kui me määrame kindlaks fakti, et mateeriale on omane liikumine. Seda pole eitanud isegi metafüüsilisel seisukohal asuvad materialistid. Nende teooriate ekslikkus oli selles, et nad mõistsid liikumist puhtmehaanilise ümberasetumisena ruumis ega näinud seepärast, et liikumine on esemete muutumine, vanade kadumine ja uute tekkimine, looduse igavene uuenemine.

Hegeli kui ka paljude teiste idealistide idealism on seletatav suurel määral ka selle põhjusega, et kuigi nad tunnistasid mateeria ja looduse omadusena liikumist, siis ikkagi ainult säärast liikumist, nagu mehaaniline ümberasetumine ruumis, nagu liikumine igavesti ühetaolises ringis. Aga kõrgemad vormid, nagu teadvuse ja mõtlemise, ühendasid nad juba jumalaga, „absoluutse ideega", sest pal-

[1] Engels, Anti-Dühring, lk. 60—61.

jalt mehaanilise liikumisega ei saa mitte kuidagi seletada teadvuse tekkimist.

Kuid liikumine pole üksnes mehaaniline ümberasetumine ruumis. Liikumine on ühtlasi ka soojus, valgus, elektripinge, keemiline ühinemine ja lagunemine, elu ja teadvus. Seejuures on kõik need liikumise mitmekesised vormid isekeskis tihedasti seotud, lähevad üksteisesse üle. Hõõrumine ja löök tekitavad sisemise molekulaarse liikumise, mis teatavais tingimustes muutub soojuseks jne. Keemiline ühinemine ja lagunemine tekitavad uusi nähtusi, muudavad ühed nähtused teisteks. Elu on samuti liikumise omapärane, kõrgem vorm, mis on tekkinud keerukal teel liikumise madalamaist vormidest. Anorgaanilises looduses allub iga ese mehaanilistele ja füüsilistele mõjutustele, mis temas teostavad alalõpmatuid muudatusi.

Kõik see tunnistab, et liikumine on mitte üksnes ruumis toimuv mehaaniline ümberasetumine, mis moodustab liikumise madalama, primitiivse vormi, vaid m u u t u m i n e ü l d s e. „Liikumine, rakendatuna mateeria suhtes," kirjutas Engels, „on m u u t u m i n e ü l d s e[1]."

Kuid mis on liikumine kui muutumine? See on uuenemise ja arenemise igavene protsess, kus midagi pole muutumatus ja paigalpüsivas olekus, kus alati midagi tekib ja areneb, hävineb ja kaob.

Niisugusele ainsale teaduslikule käsitusele liikumisest kui muutumisest üldse jõudis teadus möödunud sajandi suurimate saavutiste tulemusena. Teadused nagu geoloogia, paleontoloogia jt. tõestasid, et maakoore ja orgaanilise maailma arenemine toimus muudatuste teel. Maakera ajalugu tunneb mitmesuguseid geoloogilisi ajajärke ja perioode

[1] M a r x ja E n g e l s, XIV k., lk. 408.

ja neil erinevail ajajärkudel eksisteerisid omakorda loomade ja taimede mitmesugused liigid.

Tuntud vene õpetlane K. A. Timirjazev näitab oma raamatus „Taime elu", et maakera taimestik on praegu hoopis teissugune kui varasemail geoloogilistel ajajärkudel.

„Algul," kirjutab ta, „ilmuvad osjad, sõnajalad, karukollad, kõik eostaimed; hiljem tekivad ka seemnelised taimed ning nendest algul lihtsamad okastaimed ja kõige lõpuks kõige keerukamad, organisatsioonilt kõige täiuslikumad — kaheidulehelised, mis praegu meie planeedil on ülekaalus. Seega lisandusid aja jooksul juba olemasolevaile tüüpidele uued taimede tüübid ja seejuures kõige lihtsamaile kõige keerukamad, mis oma arvukuselt ületasid esimesed[1]."

Samasugust pilti võib tähele panna ka loomariigi ajaloos. Tänapäeva loomariik pole niisugune, nagu ta oli varem. Ühed liigid on teinud ruumi teistele, on muutunud teissugusteks. Järelikult on orgaanilise maailma arenemine protsess, kus ühed nähtused kaovad ja teised nähtused tekivad, protsess, kus ühed orgaanilised vormid arenevad teistest.

Õpetlased, kes pidasid kinni looduse muutumatuse metafüüsilisest vaateviisist, ei suutnud seda ühtede vormide teistest arenemise protsessi kaua teaduslikult seletada. Isegi siis, kui geoloogilised kaevamised tõestasid, et eri ajajärkudel olid erinevad orgaanilised olendid, leidsid õpetlased sellele faktile säärase seletuse, mis ei ulatunud väljapoole metafüüsika teooriat elu muutumatuse kohta.

Nõnda seletas prantsuse loodusteadlane Cuvier (1769—1838) seda fakti metafüüsilise katastroofide teooriaga. Maa-

[1] Timirjazev, Taime elu, lk. 281.

kera ajalugu, ütles Cuvier, on rida üksteisele järgnevaid kolossaalseid katastroofe, mis hävitasid kõik maa peal elava. Pärast iga niisugust katastroofi tekkis uus elu, elu uued vormid.

Alles Darwin hävitas metafüüsilise teooria orgaanilise maailma muutumatusest.

Inimühiskonna liikumine toimub niisama nagu muutumine, nagu vana väljasuremine ja hävinemine ning uue tekkimine, nagu ühtede ühiskondlike vormide arenemine teistest. Kahe ja poole tuhande aasta vältel on ühiskond teinud läbi suure arenemistee. Selles arenemisprotsessis toimusid olulised muudatused: ühed ühiskondlik-majanduslikud formatsioonid andsid ruumi teistele.

Ühiskonnas nagu looduseski pole midagi igavest, muutumatut, püsivat, jäädavalt antut.

Metafüüsikud armastavad vihjata looduses ja ühiskonnas esinevale paigalseisule ja tasakaalule, mis just nagu lükkaks ümber dialektilise õpetuse igavesest arenemisest ja muutumisest. Tõsi küll, looduses ja ühiskonnas esineb paigalseis, tasakaal, kuid metafüüsikud seletavad seda valesti.

Paigalseis ei esine iseseisvalt, vaid kui arenemise, liikumise moment, ning pole seletatav ilma liikumiseta. Liikumine ja paigalseis on ühtsuses. Pole tasakaalu, paigalseisu ilma liikumiseta, samuti nagu pole liikumist ilma tasakaaluta. Kuid tasakaal on relatiivne, ajutine, mööduv, liikumine aga on igavene, möödumatu, absoluutne.

Dialektiline materialism ei asu seisukohal, nagu muutuks arenemisprotsessis kõik niisuguse kiiruse ja hoogsusega, et pole midagi püsivat, mis oleks ajutises tasakaalus. Kui arenemine oleks oma loomult niisugune muutumine, siis poleks mingeid esemeid, mingit elu.

Me näeme enese ümber hulka esemeid, mis kestva või vähese aja vältel on püsivas asendis, paigalseisus. Näiteks on tasakaalus iga inimorganismi elu. Kuid see tasakaal on relatiivne ja ajutine. Ta on relatiivne seepärast, et organismi kõige väiksemad osakesed ja tema suured elundid on lakkamatus liikumises. Isegi enam: organismi tasakaal püsib ainult tänu tema normaalsele funktsioneerimisele, viimane on aga liikumise vorm. Järelikult on tasakaal ise liikumise tulemus ja on alati liikuv.

Organismi tasakaal on mitte ainult relatiivne, vaid ka ajutine. Organismis toimuvate protsesside tulemuseks on teataval eluastmel organismi surm, s. o. kadumine, paigalseisu eitamine.

Mingi keha võib olla maa peal ajutise paigalseisu olekus, kuid ta võtab osa liikumisest, mida teostab maa ja kogu päikesesüsteem, järelikult on keha paigalseis selleski mõttes relatiivne.

Et tõestada eraomandi põlisuse ja muutumatuse põhimõtet, ühiskonna jagunemist kehvadeks ja rikasteks, ekspluateeritavaiks ja ekspluateerijaiks, vihjavad kodanluse ideoloogid faktile, et eraomand eksisteerib palju sajandeid, et see on järelikult inimeste loomulik eluvorm. See on eraomand, mis hoiab ühiskonna absoluutses tasakaalus, paigalseisus, ilma eraomandita oleks ühiskonna olemasolu võimatu.

Niisuguse metafüüsilise vaateviisi ühiskonnale lükkab ümber kogu ühiskondliku arenemise ajalugu. Mitte alati pole olnud eraomandit, see tekkis ühiskonna ajaloolise arenemise tulemusena. Tekkinud ja saanud pikema ajaloolise perioodi ulatuses ühiskondliku korralduse aluseks, eraomand ise ei püsinud muutumatus olekus, vaid muutis oma vorme. Nii orjapidamislik kord kui ka feodaalne kord ja

kapitalism põhinesid eraomandil ja see oli võimalik produktsiooni arvel. Kapitalism on viimne eraomandil baseeruv ühiskonna vorm. Eraomandusliku kapitalistliku korra sisemuses toimub lakkamatult liikumine: kasvavad ühiskonna tootlikud jõud, teravneb proletariaadi ja kodanluse klassivõitlus. Selle ühiskonna „paigalseis" on sedavõrd relatiivne, et ta isegi lihtsale pilgule meenutab voogavat ookeani. Kapitalismi liikumine, arenemine valmistab objektiivselt ette uue, sotsialistliku korra alust. Võimule pääsenud töölisklass hävitab ekspluateerivad klassid, eraomandi ja loob ühiskonna, mis põhineb tootmisvahendite kollektiivsel, sotsialistlikul omandusel. Kaob jäädavalt eraomand, mis omal ajal oli mitmel põhjusel ajalooliselt paratamatu.

Arenemine ei lepi igaveste printsiipidega, muutumatute normidega, jäädavalt antud eluvormidega.

Ühiskonna arenemises on igal ajaloolisel perioodil oma spetsiifilised seadused, mis muutuvad koos ühiskonna liikumisega uuele astmele. Ühiskonna liikumise ja arenemise vormid on erinevad, on relatiivsed — üldine ja absoluutne tähtsus on ainult ühiskonna liikumisel, arenemisel.

Niisama ajutised ja mööduvad on ka mateeria olemasolu üksikud vormid, absoluutselt üldine ja igavene on liikuv mateeria ise. Maailmas, ütles Engels, „pole midagi igavest peale igavesti muutuva, igavesti liikuva mateeria" [1].

Mateeria liigub, areneb omade seaduste järgi. Kogu maailm, nii anorgaaniline kui ka orgaaniline, kaasa arvatud mõtlev inimene, maailma kogu mitmekesisus ja tema vormide avaldused, — see kõik on mateeria sünnitis, on

[1] Marx ja Engels, XIV k., lk. 492.

mateeria diferentseerumise, ühest vormist teiseks, madalamast kõrgemaks muundumise tulemus.

Kunagi hukkub ja hävib kogu see ülirikkalik ja hämmastav mateeria sünnitis samuti materiaalsete seaduste tõttu. Kuid kas võib arvata, et pärast seda mateeria on võimetu uuesti ja ikka uuesti diferentseeruma ja tekitama elu uutel maadel, uutes päikesesüsteemides?

Sellele küsimusele andis vastuse Engels.

Ta kirjutas:

„...tekkigu ja hävigu loendamatuid päikesi ja maid kui palju tahes; tulgu kuitahes kaua oodata, kuni mingisuguses päikesesüsteemis, mingisugusel planeedil tekivad orgaaniliseks eluks tarvilikud tingimused; hävigu ja tekkigu loendamatuid olendeid kui palju tahes, enne kui nende seast arenevad mõtleva ajuga loomad, kes leiavad lühikeseks ajaks oma elu jaoks soodsad tingimused, et siis jällegi armutult hävida, — me oleme ikkagi kindlad, et mateeria kõigis oma muutumistes jääb igavesti üheks ja samaks, et mitte ükski tema atribuutidest ei või hävida ja et seepärast sama raudse paratamatusega, millega ta kunagi hävitab maa peal oma kõrgeima õie — mõtleva vaimu —, mateeria peab selle uuesti sünnitama kuskil teises kohas ja teisel ajal[1].“

3.

Jaatades arenemist ja muutumist kui tegelikkuse objektiivset seadust, sisendab revolutsiooniline dialektika võitle-

[1] Marx ja Engels, XIV k., lk. 492.

vate töötavate masside teadvusse veendumuse, et kapitalistlik ühiskond on ebapüsiv ja et uus, sotsialistlik kord vältimatult võidab. Koos sellega tekitab dialektiline materialism ekspluateerivais klassides ja nende ideoloogides hirmu ja sunnib revolutsiooni vaenlasi võitlema marksistliku dialektika vastu ning kaitsema seisu ja liikumatust.

Käsitus liikumisest kui kõige olemasoleva arenemisest ja muutumisest sunnib vältimatult järeldama, et inimese ekspluateerimine inimese poolt, töötajate alistamine mõisnikele ja kapitalistidele, rahvamasside kehv ja pool nälgiv olelemine kapitalismi võimutsemisel pole mitte igavene seadus, et vastavalt ühiskonna materiaalse elu objektiivseile vajadustele tuleb kapitalism asendada sotsialismiga.

Samast arusaamast tuleneb ka teine, erakordselt tähtis järeldus. Kui kõik areneb ja muutub, kui ühiskondliku arenemise seadus on niisugune, et vana sureb ja uus tekib, siis kuulub võit alati tekkivale ja arenevale, olgugi see tekkiv ja arenev veel nõrk ja ebatugev.

Arenemine toimub nii, et alati on vana kõrval olemas ka uus. Kuid uus, alles tekkiv näib alati vähem vastupidav kui juba ammu eksisteeriv vana. „ÜK(b)P ajaloo lühikursuses" esitatakse tuntud ajalooline fakt ajajärgust, millal marksistid võitlesid narodnikutega. Möödunud sajandi 80-ndail aastail oli proletariaat Venes alles tekkimas ja moodustas talupoegkonna klassiga võrreldes tähtsusetu vähemiku. Kuid proletariaat oli arenemas, ta oli kasvamas klassiks, kes tulevikus pidi välja astuma kogu töötava inimkonna esindajana, rahvamasside võitluse juhina ekspluateeriva korra kukutamiseks. Aga talupoegkond kui klass oli lagunemas.

Seepärast orienteerusid marksistid proletariaadile ja, nagu öeldakse „ÜK(b)P ajaloos", nad ei eksinud, sest „hiljem proletariaat kasvas tähtsusetust jõust esmajärguliseks ajalooliseks ja poliitiliseks jõuks" [1].

Võiks tuua hulga näiteid selle kohta, kuidas revolutsioonilised marksistid, bolševikud, dialektilise meetodi juhtimisel orienteerusid alati sellele uuele, mis objektiivselt, ajaloolise arenemise seaduste tõttu ühiskonnas tekkis ja arenes, ja kuidas see orienteerumine aitas kaasa nende võidule.

Tuletame lugejale meelde ühe näite meie partei ajaloost pärast Oktoobrit.

Pärast proletariaadi diktatuuri rajamist meie riigis kordas Lenin väsimatult, et kapitalismiga võrreldes suurema tööproduktiivsuse loomine on üheks otsustavaks tingimuseks, mis suudaks kindlustada sotsialismi ajaloolist võitu.

Kui kodusõja-aastail tekkisid uue, sotsialistliku töö esimesed võrsed kommunistlike laupäevade näol, siis omistas Lenin sellele faktile ülisuurt tähtsust. Kommunistlikud laupäevad olid ainult tööliste sotsialistliku töössesuhtumise võrsed, ja need olid veel nõrgad, ebatugevad, tulid päevavalgele ainult üksikute kasvudena. Võrreldes kapitalistlikes vabrikuis aastakümneid kestva tööga kasvatatud vana suhtumisega töösse, olid kommunistlikud laupäevad tol korral nagu tilk vett meres.

Kuid sellest hoolimata nägi Lenin neis võimsa liikumise algust. Ta nägi selles liikumist, mis pidi vältimatult kasvama ja välja tõrjuma vanad töövormid. Ta kirjutas

---

[1] Lühikursus, lk. 116.

kommunistlikest laupäevadest kui sotsialistliku ühiskonna rakukestest.

Kodanlus ja nende toapoisid — menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid irvitasid bolševikkude üle, et need usuvad sotsialistliku töö veel tähtsuseta võrseisse.

„Härrad kodanlased ja nende sabarakud, kaasa arvatud menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid, kes on harjunud ennast pidama „avaliku arvamise" esindajaiks, irvitavad muidugi kommunistide lootuste üle, nimetavad neid lootusi „baobabiks roosipotis" ja naeravad laupäevade vähesuse üle, võrreldes varastamise, logelemise, produktiivsuse languse, toormaterjalide ning produktide rikkumise ja muu selletaolisega...

Kuid me pole utopistid ja tunneme kodanlike „argumentide" tõelist hinda, teame samuti, et teatud aja vältel pärast pööret valitsevad kommetes paratamatult vanad jäljed uute idude üle. Kui uus on alles sündinud, siis vana on temast mõne aja vältel tugevam; nii on see alati looduses ja ka ühiskondlikus elus. Irvitame uue võrsete nõrkuse üle, intelligentsi odav skepsis ning muu selletaoline — need on tegelikult kõik kodanluse klassivõitluse võtted proletariaadi vastu, kapitalismi kaitse sotsialismi vastu. Me peame hoolikalt tundma õppima uue võrseid, peame neisse suhtuma kõige tähelepanelikumal viisil, peame igal viisil toetama nende kasvamist ja hoolitsema nende nõrkade kasvude eest[1]."

Need Lenini tähelepanuväärsed sõnad olid dikteeritud kirglikust usust töölisklassi loovaisse jõududesse, aru-

[1] Lenin, Teosed, XXIV k., lk. 340—341.

saamisest, et uus, kui ta on tingitud ühiskonna seadusepärasest arenemisest, saavutab vana üle paratamatult võidu.

Ja mis me näeme? Leninil oli õigus nagu alati. Uue võrsed kasvasid lööktöö ja sotsialistliku võistluse võimsaks liikumiseks, stahhaanovlaste liikumiseks. Mis 1919. a. oli alguseks, see on saanud meie päevil domineerivaks ja valitsevaks.

Niisugune on dialektilise arenemise objektiivne seadus. Seepärast on „ÜK(b)P ajaloo lühikursuses" öeldud, et

> „dialektiline meetod peab tähtsaks eelkõige mitte seda, mis käesoleval momendil näib kindlana, kuid juba hakkab kaduma, vaid seda, mis tekib ja areneb, isegi siis, kui ta käesoleval momendil näib ebakindlana, sest dialektiline meetod peab äravõitmatuks ainult seda, mis tekib ja areneb" [1].

*

Käesolevas peatükis öeldust võiks seega teha järgmised järeldused.

Metafüüsiline teooria tegelikkuse nähtuste muutumatusest ja liikumatusest moonutab asjade reaalse olukorra. Nii looduses kui ka ühiskonnas valitseb tegelikult arenemine, muutumine. Mateeria lahutamatuks omaduseks on liikumine. Pole mateeriat ilma liikumiseta, nagu pole liikumist ilma mateeriata. Kuid liikumine pole mitte ainult kehade mehaaniline ümberasetumine ruumis. Liikumine on esemete muutumine, vana, iganenu väljasuremine ja uute esemete tekkimine. Liikumine hõlmab kõik mateeria muundumised. Liikumine, nagu mateeriagi, on hävimatu.

---

[1] Lühikursus, lk. 111.

Igasugune paigalseis, igasugune tasakaal, mida metafüüsikud peavad tegelikkuse peamiseks jooneks, on relatiivne, ajutine, mööduv. Absoluutselt üldise tähtsus on ainult liikumisel, arenemisel, muutumisel.

Maailma igavene, lakkamatu uuenemine, vana väljasuremine ja uue tekkimine tähendab, et tulevik kuulub tekkivale ja arenevale uuele, kuigi see uus algul näib ebakindel. Sellest järgneb revolutsioonilise poliitilise tegevuse olulisim printsiip:

„Tähendab, et poliitikas mitte eksida, on tarvis vaadata edasi, aga mitte tagasi[1].“

[1] Lühikursus, lk. 116.

Neljas peatükk.

Arenemine kui kvantitatiivsete muutuste üleminek kvalitatiivseiks muutusteks.

Metafüüsika seletab arenemist kui puht-kvantitatiivset protsessi. — Küsimuse dialektiline käsitus. — Esemete kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed küljed. — Kvantitatiivsete muutuste osa arenemises. — Esemete kvantitatiivsete muutuste muundumine kvalitatiivseiks. — Kvalitatiivsete muutuste muundumine kvantitatiivseiks. — Evolutsioon ja revolutsioon. — Hüpped, arengu hüppekujuline iseloom. — Arenemine tõusujoones, lihtsalt keerukale, alamalt kõrgemale. — Mehhanistid eitavad arengu kvalitatiivset loomust. — Esemete kvalitatiivsete muutuste eitamisest tulenevad järeldused. — Käsiteldava seaduse revolutsiooniline tähtsus teaduste ja töölisklassi võitluse arenemises. — Järeldused.

1.

Nagu me eelmises peatükis nägime, on arenemine, liikumine, muutumine maailma objektiivne seadus.

Ent kuidas, milliste seaduste alusel toimub see arenemine, üleminek vanalt uuele, mõnede esemete väljasuremine ja teiste tekkimine?

Metafüüsikut iseloomustab, et ta ei pea arenemist vana väljasuremise ja uue tekkimise protsessiks. Tema vaateviisi järgi on arenemine valmite, jäädavalt antud esemete liikumine, liikumine „igavesti ühesuguses, alatiselt uuesti korduvas ringis“ (Engels).

Kõik jääb igavesest ajast igavesti oma kohale — vana ei anna ruumi uuele. Metafüüsikud tunnustavad ainult üht arenemise liiki. Nõnda on nende seisukohalt idu ise juba valmis organism, ainult mikroskoopilise suurusega. Tema edasine arenemine on puht-kvantitatiivne protsess. Nii arvavad metafüüsikud, et maa peal elasid alati inimesed ja areng on ainult sugupõlvede vahetuses. Teisiti öeldes, metafüüsilise meetodi seisukohalt on arenemine puht-kvantitatiivne protsess. Looduses või ühiskonnas toimub ainult kvantitatiivse lisandumise või kahandumise protsess, kuid sügavamat asjade ja nähtuste muutumist pole: maailm on muutumatu.

See kvantitatiivse arenemise teooria tuleneb sellest, et tunnustatakse üldise liikumisvormina ainult mehaanilist ümberasetumist ruumis.

> „Mehaanika — olgu sõna laiemas või kitsamas mõttes — tunneb ainult kvantiteete, ta opereerib kiiruste ja massidega, parimal juhul mahuga[1]."

Kuid reaalsed faktid ei mahu mitte kuidagi metafüüsilisse teooriasse puht-kvantitatiivsest arenemisest. Need faktid hävitavad metafüüsilise teooria, näitavad, et objektiivses tegelikkuses ei toimu arenemine kaugeltki nii, nagu õpetab metafüüsika.

Kui uskuda metafüüsikat, et arenemine on ainult puht-kvantitatiivne protsess, siis järgneb sellest, et esemed erinevad üksteisest ainult oma kvantitatiivse külje poolest.

Kui see oleks nõnda, siis sulaksid esemed üheks üldiseks mitte-eristatavaks massiks. Näeme enda ees näiteks metsa. Puud metsas on kõrged ja madalad, jämedad ja

---

[1] Marx ja Engels, XIV k., lk. 349.

peened, s. o. kvantitatiivselt erinevad. Kuid meie pilgule esineb mets puude üldise massina. Ning see on arusaadav. Puud, olgu kõrged või madalad, jämedad või peened, jäävad ikkagi puudeks. Ent kujutelge endale ainult hetkeks, et üldse k õ i k asjad erinevad üksteisest ainult oma kvantiteedilt. Siis need sulavad kõik üheks üldiseks massiks täiesti nii, nagu sulavad üheks üldiseks metsaks kvantitatiivselt erinevad puud.

Kuid vaatame „looduse avarale väljale". Mis me näeme? Meie silmade ette kerkib hiiglasuur pilt kõige mitmekesisemaist esemeist ja nähtusist. Me ei näe sel pildil midagi ühetaolist, üldist: esemed, nähtused, protsessid erinevad üksteisest nii oma sisult kui ka vormilt. Maa, jõed, metsad, mäed, taimed, linnud, loomad, inimesed — kõik see loob värvirikka maailmapildi, kus kõik esemed on isekeskis seotud ja seejuures ühtlasi erinevad üksteisest.

Kogu see erinevate esemete ja protsesside maailm moodustab pideva ühtluse. See kõige mitmekesisemate esemete ühtlus seisneb nende materiaalsuses. Kõige mitmesugusemad asjad, nagu maa ja vesi, loomad ja taimed, on materiaalsed, s. o. nad on areneva mateeria eri vormid. Kuid ühtluse dialektiline käsitus ei eita maailma mitmekesisust, vaid annab sellele isegi õige seletuse. Kogu anorgaanilise ja orgaanilise looduse rikkus ja erisugusus on mateeria liikumine ja arenemine, mateeria enda liikumisvormide mitmekesisus — looduse ajaloolise arenemise protsessis kujunenud mitmekesisus.

Järelikult ei sula esemed mitte üheks, üldiseks massiks, nende vahel on olemas teatav piir, mis eraldab ühe eseme teisest. Mõistagi pole siin juttu ruumilisest piirist, mis eraldab näiteks kaht eri riiki, vaid hoopis

teist laadi piirist. Selleks vee ja maa, taimede ja loomade piiriks on esemed ise, nende erinevus, mis neil on kui mateeria erisugustel liikumisvormidel. Just see esemete ja nähtuste erinevus, mis on neil kui materiaalse liikumise erisugustel vormidel, ja iga eseme kindlapiirilisus, mistõttu vesi on vesi, inimene on inimene jne., ongi esemete ja nähtuste *omadus*, kvaliteet.

Kuid esemetel ja nähtustel on mitte ainult kvalitatiivne, vaid ka kvantitatiivne külg. Esemete kvantitatiivne külg on tihedasti seotud nende kvalitatiivse küljega. Vesi omab keemiliste elementide teatavat kvantitatiivset suhet, vee molekulidel on teatav liikumiskiirus, mis erineb auru molekulide liikumiskiirusest jne. Ilma niisuguse kvantitatiivse kindlapiirilisuseta pole ühtki asja ega protsessi.

> „Kõik kvalitatiivsed erinevused looduses," kirjutab Engels, „põhinevad kas erisugusel keemilisel koosseisul, või liikumise (energia) erisugustel hulkadel ja vormidel, või siis — mis esineb peaaegu alati — nii ühel kui ka teisel[1]."

Ka ühiskondlike suhete maailmas on igal nähtusel, igal protsessil oma kvantitatiivne kindlapiirilisus, kuigi siin seda pole muidugi võimalik mõõta nii täpselt kui looduses. Feodaalsele ühiskonnale näiteks on omane võrdlemisi madal tootlike jõudude tase ja seepoolest ta erineb kapitalistlikust korrast, mis omakorda pole võrreldav selle tootlike jõudude arenemise ulatusega, mille ühiskond saavutab sotsialismi ajajärgul.

Järelikult on esemetel nii kvantitatiivne kui ka kvalitatiivne külg. Tähendab, juba üksnes see asjaolu, et kõigil

---

[1] Marx ja Engels, XIV k., lk. 526.

esemeil on mitte ainult kvantitatiivne, vaid ka kvalitatiivne kindlapiirilisus, lükkab ümber metafüüsika.

Seega on iga ese, iga protsess kvantiteedi ja kvaliteedi ühtsus.

Nüüd küsime endilt: missugune on nende eseme kahe külje vastastikune vahekord?

Sellele küsimusele vastamiseks esitame lihtsa näite. Me soojendame vett. Soojendamine paneb vee molekulid kiiremini liikuma. On teada, et mida suurem on soojuse juurdevool, seda enam suureneb molekulide liikumine, seda jõulisemalt nad tõukuvad üksteisest eemale. Kuid esimesed kvantitatiivsed muutused ei muuda veel eseme omadust. Vesi ei lakka olemast vesi.

See fakt võib viia järeldusele, nagu ei puudutakski esemes toimuvad kvantitatiivsed muutused eseme kvalitatiivset külge.

Kuid ärgem rutakem järeldustega.

Väikese ja madala jõe suurvesi võib mööduda tõesti märkamatult ja ilma suuremate muudatusteta. Kuid suure ja veerohke jõe suurvesi püüab minema oma teelt kõik takistused ja põhjustab mõnikord tohutuid õnnetusi. Kas eseme kvantitatiivne muutumine pole seotud seepärast mingisuguste piiridega, millistest väljaspool edasine kvantitatiivne muutumine pole oma loomult kaugeltki nii süütu?

Nii see ongi. Vee temperatuuri edasise suurenemisega käivad kaasas uued kvantitatiivsed muutused. See avaldub selles, et vee molekulid tõukuvad üksteisest eemale veelgi tugevamini, suurendavad oma liikumist. Ja siis me märkame, et vesi hakkab muutuma auruks, ning edasine soojendamine muudab auruks kogu vee. Seega oli kvantitatiivsete muutuste tulemuseks vee muutumine auruks. Suureneva soojendamise mõjul omandavad vee eralduvad

molekulid iseseisvuse ning tegevusvabaduse ja hajuvad auruna õhus. Järelikult, vee muutumine auruks kinnitab oletust, et eseme kvantitatiivsed muutused ei puuduta tema omadust ainult sel tingimusel, kui need muutused ei ületa teatavaid piire. Niipea kui need piirid ületatakse, on kvantitatiivse muutuse tulemuseks ühe eseme kvalitatiivne muundumine teiseks.

Meie poolt esitatud näide lubab teha järgmise järelduse.

Esemete arenemise protsessis muutub nende kvantitatiivne külg. Toimub kvantitatiivsete muutuste märkamatu ja varjatud kuhjumine, ning teatava momendini nad ei muuda esemete omadust. Kuid see protsess ei või kesta lõpmatuseni. Saabub moment, millal märkamatud kvantitatiivsed muutused lähevad üle ilmseiks, põhilisteks, kvalitatiivseiks muutusteks. Seda momenti nimetatakse kvantiteedi üleminekuks kvaliteeti. Kvalitatiivne muutumine tähendab vana eseme kadumist ja uue tekkimist.

Järelikult pole arenemine mitte lihtne, kvantitatiivne suurenemine, nagu seda arvavad metafüüsikud, vaid asjade kvalitatiivne muutumine, ühe asja muundumine teiseks. „ÜK(b)P ajaloo lühikursuses" on see dialektiline seadus esitatud äärmise selguse ja täpsusega.

> „Vastandlikult metafüüsikale vaatleb dialektika arenguprotsessi mitte kui lihtsat kasvuprotsessi, kus kvantitatiivsed muutused ei vii kvalitatiivsetele muutustele, vaid kui niisugust arengut, mis väikestelt ja varjatud kvantitatiivsetelt muutustelt läheb üle ilmseile muutustele, põhjalikele muutustele, kvalitatiivsetele muutustele, kus kvalitatiivsed muutused saabuvad mitte järk-järgult, vaid kiiresti, äkki, hüppekujulise

ülemineku teel ühest olekust teise olekusse, kus need muutused saabuvad mitte juhuslikult, vaid seaduspäraselt, kus need muutused saabuvad märkamatute ja järk-järguliste kvantitatiivsete muutuste kuhjumise tulemusena[1]."

2.

Käsitus arenemisest kui kvantitatiivsete muutuste kaudu toimuvast üleminekust vanalt kvalitatiivselt olekult uuele põhineb tegelikkuse kõige mitmesugusemate nähtuste ja protsesside arenemise üldistamisel.

Liikumise kvantitatiivse muutuse abil toimuvast ühe liikumisvormi muundumisest teiseks pakuvad näiteid kõige tavalisemad asjad. Tänapäeval on laialt levinud igasugused elektersoojendusvahendid nagu triikrauad, pliidid, jootetõlvikud jne. Iga selline lihtne seadis on heaks näiteks elektrienergia muundumisest kvalitatiivseks energiaks — soojuseks. Me teame, et kui lasta elektrivool mõnesse juhtainesse, viimane soojeneb. Soojenemine toimub seetõttu, et liikuvad elektronid põrkuvad kokku juhtme aine molekulidega ja annavad neile edasi osa oma energiast. Molekulid hakkavad liikuma veelgi tugevamini ja kiiremini ning viimase asjaolu tagajärjeks on soojuse eraldumine, juhtme soojenemine. Mida suurem on voolu jõud ja juhtme takistus ja mida kestvamalt vool on juhtmes, seda rohkem soojust saadakse. Soojendusseadise sisemusse pannakse suure takistusvõimega traat. Läbi sellise juhtme lastav vool soojendab seadise ja võimaldab seejuures tekkivat soojusenergiat ära kasutada. Võib esitada hulga näi-

[1] Lühikursus, lk. 112.

teid elektrienergia muundumisest keemiliseks, mehaaniliseks jne. energiaks.

Elektrienergia muundumist keemiliseks energiaks kasutatakse tööstuses alumiiniumi, vase, kaltsiumi ja paljude teiste metallide tootmiseks.

Erakorralist huvi pakuvad näited kvantiteedi kvaliteedile ülemineku seaduse avaldumisest keemilistes protsessides. Mitte asjata ei nimetanud Engels keemiat kvaliteedi muundamise teaduseks. Engelsi „Anti-Dühringis" võib lugeja leida rohkesti huvitavaid näiteid, mis toovad esile kvantitatiivsete muutuste mõju kvaliteedile keemilistes ühendustes.

Keemia näitab, kuidas ühtede ja samade elementide erisugustest kvantitatiivsetest vahekordadest tekivad erisugused kvalitatiivsed nähtused.

Teame, et vesi on liitaine, mis on tekkinud kahe elemendi — vesiniku ja hapniku — ühinemisest. Kuid need elemendid tekitavad vee ainult teatavas kvantitatiivses vahekorras. Kui vesiniku ühe kaaluosa kohta tuleb kaheksa kaaluosa hapnikku, siis niisuguse kvantitatiivse vahekorra juures tekib vesi. Katsume nüüd muuta vee koosseisu kuuluvate elementide hulka: kahekordistame hapniku hulka, toomata sellesse koosseisu mingeid uusi elemente. Me saame samade elementide uue kvantitatiivse vahekorra: ühe vesiniku kaaluosa kohta tuleb nüüd kuusteist kaaluosa hapnikku. Koos sellega me saame uue kvaliteedi — vesinikülihapendi.

Samasugust katset võib korraldada ka teiste elementidega. Seitsme osa raua ja nelja osa väävli keemiline ühendamine annab väävlisraua. Lisage väävlile veel neli osa juurde ja sama seitsme osa rauaga te saate uue kvaliteedi — mineraali, mida nimetatakse püriidiks.

Keemia näitab seega, et tema poolt uuritavais protsessides on täielikult rakendatav kvantiteedi kvaliteedile ülemineku seadus.

„Seesama seadus," kirjutab Engels, „leiab kinnitust igal sammul bioloogias ja inimühiskonna ajaloos[1]."

Kuidas toimub organismi arenemine eostatud munast? Eostumiseni on muna rakuke; pärast eostumist, mis toimub seemnerakuga ühinemise teel, on muna juba uus kvaliteet. See on juba üherakuline loode. Mis sünnib uue rakuga edasi? Arenedes ta sigineb ja jaguneb kvantitatiivselt ning temast tekib mitmerakuline loode. Ühest rakust tekib hulk, sadasid rakke. Raku edasisele tükeldumisele ja diferentseerumisele järgneb tulevase elava olendi elundite kujunemine ja lõpuks ilmub elav organism.

„...Mitmerakulised organismid — nii taimed kui ka loomad, inimene kaasa arvatud, — on kasvanud kõik ühest rakust raku jagunemise seaduse järgi...[2]"

Tuletame nüüd meelde, kuidas inimesed kunstliku valiku teel taotlevad loomade ja taimede paremate tõugude täiustamist. Märgates looma või taime ühe või teise eksemplari juures juhuslikke ja inimeste praktilistele sihtidele kasulikke kõrvalekaldumisi, taotlevad inimesed, toetudes orgaaniliste olendite muutuvusele ja pärilikkusele, tõugude muutmist, olendite omaduse muutmist. „On mõistetav," kirjutab K. Timirjazev, „missugust kasu inimene võib saada orgaaniliste olendite neist kahest omadusest: muutuvus varustab teda kõrvalekaldumiste rikkaliku valikuga, pärilikkus võimaldab neid kõrvalekaldumisi kindlustada. Seega võib ta joonhaaval koguda muutuvuse kõige peenemaid

---

[1] Marx ja Engels, XIV k., lk. 530.
[2] Engels, Looduse dialektika, lk. 216.

varjundeid, ja pärast mõnede sugupõlvede möödumist saavutab ta kogusummas võrdlemisi suured ning täiesti kindlad kõrvalekaldumised[1]."

Nagu lugeja näeb, põhjustab „muutuvuse kõige peenemate varjundite" kvantitatiivne kuhjumine põlvest põlve teataval astmel orgaaniliste vormide uute, kõrgemate ja kvalitatiivselt erinevate liikide tekkimise.

Ühiskondlike suhete valdkonnas toimub nähtuste kvantitatiivseis muutustes teataval astmel samuti üleminek kvalitatiivsetele erinevustele.

Vaatleme näiteks ürgset sugukondlikku kogukonda. Sugukondliku kogukonna kord, tootmisvahendite kollektiivne valdamine, valitsemisvorm — kogu selle ühiskonna kord põhineb tootlike jõudude väga madalal tasemel. Ühiskondliku töö jaotus ja sellega ühenduses olev töötootlikkuse tõus, tootlike jõudude kvantitatiivne suurenemine lõid objektiivse aluse kollektiivse omandi asendamiseks eraomandiga, samuti ka sugukondliku ühiskonna muutumiseks klassiühiskonnaks. Klassidesse jagunenud ühiskond, kus üks klass — rõhuv enamik, orjad ja pärisorjad või proletaarlased — näeb vaeva ja võimaldab ilma füüsilise tööta elada teisel klassil, väikesearvulisel valitseval grupil, — niisugune ühiskond võib ilmuda ainult siis, kui tootlike jõudude kvantitatiivne tase võimaldab ühel ühiskonna osal teist ülal pidada. Sugukondliku kogukonna varajastel arenemisastmetel muudeti vangid kogukonna vabadeks liikmeteks või tapeti. See oli loomulik tootlike jõudude madala taseme juures. Oma tööga sugukondlik kogukond võis muretseda ainult oma isikliku olemasolu alalhoiuks kõige hädatarvilikumaid vahendeid. Olemasoluvahendite selliste tootmis-

[1] Timirjazev, Darwin, lk. 56.

tingimuste juures poleks orjadeks muudetud vangid toonud kogukonnale mingisugust kasu. Kui aga tootlikud jõud suurenesid ja inimene võis toota produkte juba rohkem, kui see oli tarvilik isikliku elu alalhoiuks, siis hakati vange muutma orjadeks ja neid ekspluateerima. Nende või teiste ühiskondlike vormide ilmumine on nii kõige tihedamalt seotud materiaalse tootmise kvantitatiivsete muutustega.

Klassiühiskond ilmus alles tootlike jõudude teataval arenemisastmel, mis pidi olema kõrgem sugukondliku kogukonna omast. Kuid klassidesse jagunenud ühiskonna olemasolu on omakorda tõenduseks, et produktsiooni tase pole veel kõrge.

„Endise, mitteküllaldase produktsiooni arengu vältimatuks tulemuseks oli ühiskonna jagunemine klassidesse, ekspluateerivaiks ja ekspluateeritavaiks, valitsevaiks ja rõhutavaiks. Niikaua kui ühiskondliku töö tulemuste koguhulk vaevalt ulatub üle kõige hädatarvilikumate elatusvahendite, niikaua kui töö võtab ühiskonna valdaval enamikul kõik või peagu kõik aja, — niikaua jaguneb ühiskond paratamatult klassidesse...

Aga kui klassidesse jagunemisel oligi teatav ajalooline õigustus, siis oli tal see ainult antud perioodiks ja antud ühiskondlikes tingimustes. See oli tingitud produktsiooni puudulikkusest ja püütakse minema pärast tänapäeva tootlike jõudude täielikku arenemist... Järelikult eeldab klasside kaotamine tootmise nii kõrget arenguastet, kus tootmisvahendite ja produktide, aga nendega koos ka poliitilise võimu, hariduse ja vaimse juhtimise monopoli kuulumine ühiskonna eri klassile muutub mitte ainult üleliigseks, vaid on isegi takistuseks majanduslikule, poliitilisele

ja vaimsele arenemisele. See aste on nüüd saavutatud[1]."

Need read näitavad suurepäraselt ühiskondlike vormide kvalitatiivsete erinevuste sõltuvust kvantitatiivseist muutustest. Sotsialism eeldab tootlike jõudude nii kõrget arenemist, kus pole võimalik inimese ekspluateerimine inimese poolt, ühe ühiskonnaklassi rõhumine teise poolt. Kas oleks võidud organiseerida sotsialistlikku produktsiooni näiteks XVIII saj. lõpul? Muidugi mitte. Tootmistase oli veel väike ja sotsialismiks puudulik, tolle perioodi ühiskonnaklasside hulgas ei olnud veel proletariaati, klassi, kelle juhtimisel rahvamassid hävitavad ekspluateerimisühiskonna ja loovad sotsialistliku ühiskonna. Proletariaat on kapitalistliku tootmisviisi produkt. Samuti luuakse kapitalismi ajal materiaalsed eeldused sotsialistliku korra tekkimiseks. Marx ja Engels kirjutasid „Kommunistlikus manifestis", et kapitalism sarnaneb võluriga, kes ei suuda hakkama saada tema poolt väljakutsutud vaimudega. Kapitalismi poolt ellu kutsutud hiiglasuured tootlikud jõud ei või leppida nende isanda tahte ja soovidega.

„Oma võimsas kasvus tootmisvahendid purustavad kapitalistliku tootmisviisi poolt peale pandud ahelad" (Engels).

Proletaarne diktatuur puhastab tee tootlike jõudude piiritule, ühiskonna ajaloos seninägematule arenemisele kogu töötava inimkonna huvides ja hüveks.

Me ei hakka esitama uusi näiteid. Toetudes marksismi-leninismi klassikute teostest võetud ja siin esitatud näidetele, võib lugeja ise leida rohkesti fakte, mis näitavad

[1] Engels, Anti-Dühring, lk. 294—295.

kvantiteedi kvaliteedile ülemineku seaduse kehtivust ühiskondliku arengu valdkonnas.

Seni rääkisime esemete kvalitatiivseist muundumistest seoses nende kvantitatiivsete muutumistega. Nüüd on kohane seada see küsimus: kas esemete kvalitatiivsel muutumisel on mingi mõju ka kvantiteedile? Samad meie poolt juba esitatud näited ja tegelikkuse teised faktid võimaldavad orienteeruda ka selles küsimuses.

Pöördume tagasi kunstliku selektsiooni näitele. Valiku sihiks näiteks mingi kõrgemat sorti taime puhul on tema parandamise saavutamisega tõsta ta saagirohkust, et saada suuremal hulgal seda sorti taimi. Taime omaduse muutmine taotleb seega ka ta hulga muutmise sihti.

K. Timirjazev jutustab ühest nisusordist, mis saadi viie aasta kestel teostatud valikuga. Üks 87-st külvatud viljaterast andis järgmisel aastal 688 viljatera (10 viljapead). Üks neist viljateradest andis omakorda aasta pärast juba 1190 viljatera (17 viljapead). Kolmandal aastal saadi viimaste viljapeade viljaterast juba 2145 viljatera (39 viljapead). Nagu näeme, on nisu kvalitatiivne muutumine seotud kvantitatiivse muutumisega. Meie Nõukogude selektsioonijaamade praktikast võiks esitada niisuguseid näiteid tohutul hulgal.

Esitame näiteid ka ühiskonna arenemise valdkonnast. Feodaalne ühiskond loob temale omaste seaduste mõjul tingimused feodalismi muundumiseks kapitalismiks, mis on kvalitatiivselt uus ühiskondlik formatsioon. Kuid mis on kvalitatiivselt uus nähtus? Oleks ekslik arvata, et uus omadus erineb vanast ainult oma välise ilme poolest. Tegelikult ta erineb kogu oma struktuurilt, oma sisult, oma arenemise s e a d u s t e l t.

Kapitalistliku tootmisviisi seadused on hoopis teised

kui pärisorjaliku majanduse seadused. Need kapitalistliku tootmisviisi uued seadused avaldavad otsustavat mõju ühiskonna tootlike jõudude kvantitatiivse taseme muutumisele. Kapitalistlik ühiskond tõstis tootlikud jõud niisugusele tasemele, mida feodaalne ühiskond uneski ei näinud.

Sama lugu on ka sotsialistliku ühiskonnaga, kui me teda võrdleme kapitalistliku ühiskonnaga. Kogu maailm imestab meie maa rahvamajanduse arenemise kiirust. Meie arenemise tempo on ühiskondliku progressi ajaloos tõesti ennenägematu. See on aga väga lihtsalt seletatav. Sotsialistliku ühiskonna seadused, s. o. seadused, mis erinevad kvalitatiivselt kapitalismi seadustest, on niisugused, et nad loovad kõik tingimused tootlike jõudude suurimaks tõusuks.

Seega on esemete kvalitatiivse ja kvantitatiivse külje vastastikune suhe oma loomult kahepoolne. Eseme kvantitatiivse muutumise tulemuseks on uue omaduse tekkimine, uus omadus määrab täiesti uue kvantiteedi, uued kvantitatiivsed proportsioonid.

See vastastikune mõju avaldus suurepäraselt ka meie sotsialistliku ülesehitamise järgmises faktis.

Lenin ja Stalin on korduvalt rääkinud, et ilma maa industrialiseerimiseta, ilma tehnilise aluse muutmiseta pole võimalik muuta meie majandust, s. o. muuta tükeldatud väikepõllumajandust sotsialistlikuks suurmajanduseks. Teiselt poolt rääkis seltsimees Stalin, et juba lihtne talupoegade tükeldatud väikemajapidamiste ühendamine kolhoosideks suurendab nende jõu mitmekordseks, võrreldes endisega, millal nad töötasid üksikult...

„...juba lihtne talupoegade tööriistade liitmine kolhoosides andis säärase efekti, millest meie praktikud ei unistanudki. Milles avaldus see efekt? Selles, et

üleminek kolhooside rööpaile võimaldas laiendada külvipinda 30, 40 ja 50% võrra[1]."

Kollektiivsetesse majapidamistesse ühendamise liitumisel suure tehnilise arenemisega suurenes see jõud muidugi veelgi enam. Lühikese aja jooksul hakkasid kolhoosid ja sovhoosid tootma vilja rohkem, kui seda seni tootis kogu põllumajandus, kaasa arvatud ka kulakkond. Toimus kvaliteedi üleminek kvantiteeti.

Järelikult võivad eseme kvantitatiivsed muutused kutsuda esile mitte ainult kvalitatiivseid muutusi, vaid eseme kvalitatiivsed muutused on nende kvantiteedi muutusega ka sisemiselt seotud. Neid objektiivse maailma esemete ja nähtuste endi omadusi ja võimeid väljendabki kvantiteedi kvaliteeti ja vastupidi — kvaliteedi kvantiteeti ülemineku dialektiline seadus.

3.

Seega on looduse arenemine nähtuste kvalitatiivne muutumine, uute esemete tekkimine.

Arenemisel on mingi nähtuse algastmel pideva evolutsiooni iseloom. Kuid see protsess ei või kesta lõpmatuseni, teataval astmel toimub paratamatult ja seaduspäraselt kvantitatiivsete muutuste muundumine kvalitatiivseiks.

Missugune on see muundumine ise ja kuidas seda mõista? Mis vahekorras on ta eelneva pideva evolutsiooniprotsessiga?

Neile küsimustele annab metafüüsika niisuguse vastuse: arenemine on p i d e v liikumine, p i d e v evolutsioon.

Menševikud ja kaasaegsed sotsiaaldemokraadid kujuta-

[1] S t a l i n, Leninismi küsimused, lk. 307.

sid ja kujutavad sotsialistliku ühiskonna tekkimist kui kapitalismi rahulikku, evolutsioonilist sotsialismisse sissekasvamise protsessi. Mõistagi on arenemine niisuguselt vaatekohalt ainult üks pidev kvantitatiivne liikumine. Eitatakse kvalitatiivset muundumist. Kuid vaatame, kuidas on asi tegelikult.

Inimene vananeb ja sureb. Kuni oma elu viimse hetkeni inimene on ikka inimene, elu on ikka elu. Surm saabub äkki, hüppekujuliselt, ja koos sellega inimene lakkab olemast inimene, üks kvaliteet muutub teiseks, elu — surmaks.

Teatava temperatuuri juures vesi külmub samuti äkki — hüppeliselt.

Temperatuuri pikaldane kvantitatiivne langemine valmistab ette külmumistingimused, kuid vedela oleku kõvaks muundumine ise on oma loomult hüpe.

Objektiivsed tingimused kapitalismi kukutamiseks ja sotsialistliku tootmisviisi organiseerimiseks tänapäeva kapitalistlikes maades on ammu küpsed, kuid sellest hoolimata jääb kapitalism isegi oma surma eel ikka kapitalismiks. Ainult proletaarne revolutsioon, ainult revolutsiooniline hüpe hävitab kodanluse diktatuuri ja rajab töölisklassi diktatuuri.

Mida räägivad need näited? Kõigepealt seda, et arenemine on oma loomult mitte ainult evolutsiooniline, vaid ka hüppeline.

Pideva, aeglase arenemisprotsessi tulemuseks on esemete omaduse muutumine. Kvalitatiivse muundumise moment tähendab pidevuse katkemist, lakkamatu liikumise katkemist. Järelikult on arenemine pidevuse ja pidevusetuse, evolutsiooni ja hüpete ühtsus. Aegamööda arenev ja kvantitatiivselt muutuv ese või nähtus muundub hüppeliselt

teiseks esemeks, teiseks nähtuseks. Uue kvaliteedi tekkimine on sõlmpunktiks arenemises.

Aeglase, pideva arenemise katkemine, hüpe tähendab uue nähtuse, uue eseme tekkimist.

Arenemine, liikumine looduses ja ühiskonnas toimub tõusvas joones, alamast ning lihtsast kõrgemale ning keerukale. Tegelikkust ei iseloomusta mitte kohaltammumine, mitte liikumine suletud ja muutumatus ringis, vaid edasiliikumine, milles alamad vormid loovutavad koha kõrgematele.

> „Seepärast arvab dialektiline meetod, et arenguprotsessi tuleb mõista mitte kui liikumist mööda ringi, mitte kui ärakäidu lihtsat kordamist, vaid kui progresseeruvat liikumist, kui liikumist tõusujoones, kui ülemineku vanast kvalitatiivsest olekust uude kvalitatiivsesse olekusse, kui arenemist lihtsast keeruliseni, madalamast kõrgemani[1]."

Kujutleme endale elu tekkimist maakeral nende andmete põhjal, mis teadus on saavutanud.

Teadus pole eksperimentaalselt veel näidanud, mis viisil tekkisid elutus, anorgaanilises looduses esimesed eluavaldused. Seni pole õnnestunud katsed luua elavat ainet keemilisel teel. Pole aga mingit kahtlust, et elu algvorm — valk ja temast tekkiv elav rakk — tekkis anorgaanilise looduse elementide lakkamatute keemiliste ühinemiste tulemusena. Kuid valk pole enam elutu loodus, vaid elu algus. Elusolendite tekkimise kvantitatiivses reas on see esimene kvalitatiivne sõlm, mille loodus oma arenemiskäigus seob. Kuigi valk koosneb samadest elementidest kui

[1] Lühikursus, lk. 112.

elutu loodus, siiski erineb ta viimasest põhiliselt, kvalitatiivselt.

„Võib-olla möödus aastatuhandeid," kirjutab Engels, „enne kui kujunesid tingimused, mis olid tarvilikud järgmiseks sammuks edasi, ja sellest vormitust valgust... tekkis tuuma ja kesta kujunemise tõttu esimene rakk. Kuid koos selle esimese rakuga anti ka alus kogu orgaanilise maailma vormide kujunemiseks. Nagu me paleontoloogilise kroonika andmeil peame oletama, tekkisid algul rakutute ja rakuliste protistide loendamatud liigid... milledest mõned diferentseerusid aegamööda esimesteks taimedeks, teised esimesteks loomadeks. Esimestest loomadest aga arenesid — peamiselt edasise diferentseerumise teel — loomade arvutud klassid, seltsid, perekonnad, sood ja liigid ning lõpuks see loomatõug, kelle juures oma täieliku arenemise saavutab närvikava, nimelt selgroolised, ja viimaste hulgast arenes — jällegi lõpuks — see selgrooline, kelles loodus jõudis endatunnetuseni, — inimene[1]."

Elava maailma arengust seda suurejoonelist pilti andes viitab Engels paleontoloogia — väljasurnud loomi käsitleva teaduse — ümberlükkamatuile andmeile.

Kasutame ka meie seda „paleontoloogilist kroonikat". Geoloogilised kaevamised toovad päevavalgele maa mitmesugustest kihtidest kõige mitmekesisemate ja üksteisest erinevate loomade jäänuseid. Tänu sellele õnnestus luua üldpilt elu arenemisest maa peal.

Geoloogiline aeg jagatakse nelja ajajärku ehk aegkonda, — kõige iidsemaist aegadest kuni käesoleva ajajärguni. Kui jälgida neid muutusi, mis toimusid looma-

[1] Engels, Looduse dialektika, lk. 95.

riigis kõige vanemast, arhailisest aegkonnast kuni kvaternaarperioodini, s. o. tohutu suure aja jooksul, mis kestis vähemalt kolmsada miljonit aastat, siis saame järgmise pildi.

Esimesest, kõige vanemast aegkonnast on jäänud õige vähe märke tol ajal maa peal elavate elusolendite kohta. Need on vähjalised, limused jne. Teise aegkonna jäänused pakuvad kujutluse rikkalikumast ja mitmekesisemast elumaailmast. Peale vähjaliste ja limuste eksisteerisid siin juba soomuskalad, kahepaiksed olendid ja lõpuks esimesed roomajate liigid.

Kolmas aegkond pakub elust veelgi rikkalikuma pildi. Elavad olendid asustavad juba merd, õhku ja maad. Need on peamiselt roomajad — krokodillid, kilpkonnad, maod, ihtüosaurused, sisalikud jne. Esineb ka üksikuid imetajate jäänuseid.

Neljas aegkond lõpuks muutub imetajate perioodiks. Elavate olendite maailm hakkab järjest enam meenutama praegust loomariiki. Kvaternaarperioodi algul ilmub inimene.

Niisugune on lühidalt elu arenemise pilt, nagu teda õnnestus restaureerida, kasutades tähelepanekuid väljasurnud loomade jäänuste üle. Nagu lugeja näeb, pole sel pildil mitte midagi ühist kujutlusega ainsast kvantitatiivsest ja pidevast arenguprotsessist. Elu arenemine kõige lihtsamaist liikidest kuni praeguse inimeseni kulges elu kvalitatiivse, hüppelise muutumise kaudu. Kõige lihtsamaist liikidest tekkisid keerukad; paljude asjaolude mõjul, mida on suurepäraselt näidanud loomuliku valiku teooria, muundusid need keerukad liigid kvalitatiivselt uuteks, veelgi keerukamaiks liikideks. Pidevat kvantitatiivset muutumist katkestas uute kvaliteetide tekkimine.

Paleontoloogiline kroonika lõpeb inimesega. Kuid loomade maailma kuuluv inimene erineb ühtlasi kvalitatiivselt kogu sellest maailmast. Inimene on ühiskondlik olend. Ja kui paleontoloogilist kroonikat asendada või jätkata ühiskondliku ja ajaloolise kroonikaga, näeme samasugust tõusujoonelist kvalitatiivset arenemist, muutumist ja liikumist. Mis on inimühiskonna ajalugu? See on ajalugu ühiskondlik-majanduslike formatsioonide arengust, ühtede ühiskondlik-majanduslike formatsioonide asendumisest teistega, alamate formatsioonide asendumisest kõrgematega. Ajalugu ei ole liikumine katkematus joones, millel puuduvad hüpped, revolutsioonid, katastroofid ja pidevuse katkestused. Ei, vaid faktid näitavad, et ühiskonna pidev arenemine on viinud alati, kõigil aegadel hüppele, ühiskondliku korra muutumisele.

Näeme, et milliseid näiteid meie ka vaatleks, kõik nad veenavad meid selles, et liikumist looduses või ühiskonnas tuleb mõista kvalitatiivse muutumisena, ühe kvaliteedi teiseks muundumisena, „hüppelise, katastroofilise, revolutsioonilise arenemisena" (Lenin), arenemisena madalamast ja lihtsamast kõrgemale ja keerukamale.

Vana asendamine uuega, elu igavene uuenemine on looduse seadus. Selle igavese uuenemise üheks üldiseks ja otsustavaks põhjuseks on kvantitatiivsete muutuste muundumine kvalitatiivseiks muutusteks.

4.

On raske ülehinnata arenemisprintsiibi tähtsust tunnetuses, teaduslikus analüüsis ja revolutsioonilises võitluses, kui seda printsiipi mõista kvalitatiivse muutumisena. Seda

enam vastuväiteid peavad esile kutsuma igasugused teooriad, mis marksismi maski all astuvad välja selle marksistliku dialektika ümberlükkamatu seaduse vastu.

See seadus, nagu kõik materialistliku dialektika seadused, on oma olemuselt revolutsiooniline. Kvantiteedi kvaliteeti ülemineku seadus näitab, et vana väljasuremine ja uue pealekasvamine on arenemise seaduseks. Mõistagi astuvad kõik, kellele vana on kallis ning uus vihatav, välja dialektika selle seaduse vastu.

Loodusteaduse valdkonnas on kõik reaktsionäärid, kõik vana pooldajad ühinenud selleks, et eitada arenemist kui kvalitatiivset muutumist, kui uue tekkimist. Paljud reaktsionäärid kasutavad seda eitamist religiooni ja papimeelsuse põhjendamiseks.

Alles hiljuti esines meil terve grupp niinimetatud mehhaniste, kes püüdsid tõestada, et tänapäeva teadus ei vaja kvantiteedi kvaliteeti ülemineku seadust.

Nad ütlesid: teadus on tõestanud, et iga nähtuse aluseks on mateeria liikumine. Viimane aga on aatomite või elektronide kvantitatiivne, ruumiline ümberasetumine. Missugust nähtust me ka vaatleks, kõikjal on ta aluseks aatomite ümberasetumine ruumis. Looduses pole kvalitatiivseid muutusi. Kõik on tagasiviidav kvantitatiivsele liikumisele.

Pole kahtlust, et selliste liikumisvormide nagu soojus, elekter, keemiline ühinemine ja lagunemine jne. aluseks on mateeria liikumine, aatomite ja elektronide liikumine. Samuti pole kahtlust, et kõigi, nii elava kui ka elutu looduse nähtuste aluseks on ühed ja samad ained. Kuid teatavate maakeral kujunenud soodsate tingimuste tõttu tekitab nende elutus looduses esinevate erisuguste ainete ühinemine elu, elusa valgu. Kas on mingit põhimõttelist, kva-

litatiivset vahet elusa ja elutu looduse vahel? Kas võib elusat valku „tagasi viia" neile elementaarseile ainetele, mille ühinemisest ta tekkis? Mehhanistid arvavad, et võib. Kuid siis kaob erinevus elu ja elutuse vahel. Elusat olendit võib lahutada tema üksikuteks koostusosadeks, kuid siis elu ise lakkab olemast elu. Õpetlased saavad kunagi varem või hiljem teada valgu koosseisu, aga kas see tähendab, et elu kõrgemad seadused „on tagasiviidavad" alamaile seadustele, et nende vahelt kaob kvalitatiivne erinevus? Engels kirjutab:

> „Kahtlemata me kunagi eksperimentaalsel teel mõtlemise „viime tagasi" molekulaarseile ja keemilistele liikumistele ajus, kuid kas tühjendatakse sellega mõtlemise olemus[1]?"

Muidugi on mõtlemine materiaalse liikumise produkt, selle liikumise tulemus. Kuid mõtlemine on seotud ainult teatava, nimelt kõrgestiorganiseeritud mateeria vormiga. Kui mõtlemine on ainult aatomite ümberasetumine ruumis, nagu arvavad mehhanistid, kui ta on ainult kvantitatiivne liikumine, siis ta oleks pidanud olema *igasuguse mateeria* omadus. Kuidas saaks seda fakti, et mõtlemine esineb ainult kõrgestiorganiseeritud mateeria omadusena, seletada teisiti kui sellega, et ta on kvalitatiivselt teissuguse liikumisvormi produkt? Vett võib lahutada tema koostuselementideks — vesinikuks ja hapnikuks. Kuid ei vesinik ega hapnik ise pole veel vesi, ja ainult nende ühinemine annab vee — uue kvaliteedi, mis erineb kummastki nimetatud elemendist.

Mehhanistide seisukohalt pole ihtüosauruse ja inimese vahel mingit kvalitatiivset erinevust. Nii üks kui teine

---

[1] *Marx ja Engels*, XIV k., lk. 408.

on aatomite kvantitatiivne liikumine ruumis. Aga kust siis tuleneb maailma kogu kvalitatiivne mitmekesisus, millest usutavalt jutustab paleontoloogiline kroonika?

Lõpptulemuses jõuavad mehhanistid kõige puhtamale idealismile. Lugu on selles, et kuigi mehhanistid kvalitatiivseid erinevusi eitavad, ei lakka need erinevused eksisteerimast. Järelikult tekib tarvidus neid kuidagi seletada. Mehhanistide tavaline seletus on see, et omadus tunnistatakse puht-subjektiivseks nähtuseks. Kõik sõltub subjektist. See on paratamatu järeldus. Sest kui kõik on ainult aatomite kvantitatiivne liikumine, siis maailma esemed ja nähtused ise on kvaliteeditud. Järelikult loob inimene kogu maailma mitmekesisuse. Mehhanistid nii ka kirjutasid: „Asjade maailm ise on värvitu, värviküllusetu ja ka helitu."

Filosoofia ajalugu tunneb küllaltki palju näiteid, millal idealistid on kasutanud ära mehhanistliku materialismi ja mehhanistliku arenemisteooria piiratust oma idealistlike eesmärkide huvides. Nad ütlesid mehhanistidele: „Te ise ju väidate, et mateeria on kvaliteeditu, on inertne. Hästi, me oleme teiega nõus. Kuid tekib küsimus, kust tuleb kogu maailma mitmekesisus, kogu looduse rikkus, kõik elu imed?" Ja nad andsid sellele küsimusele idealistliku lahenduse. Ühed neist väitsid, et esemeline maailm on ainult inimese objektiivsete aistingute kompleks, summa. Teised aga lihtsalt, otsekohe, ilma pikemate targutusteta viitasid jumalale kui kõigi imede loojale.

Arenemise kvalitatiivsete muutuste eitamise kahjulikkus avaldub eriti selgesti siis, kui seda eitamist laiendatakse ühiskondlike suhete alale.

Kas on lubatav ühiskondliku arenemise seaduste „tagasiviimine" aatomite kvantitatiivsele ümberasetumisele? Meh-

hanistid arvavad, et see on täiesti võimalik. Pole mingit põhimõttelist erinevust ühelt poolt füüsika või keemia ja teiselt poolt ühiskondlike suhete valdkonna vahel. Kõikjal kehtivad ühed ja samad aatomite liikumise seadused. Ühed mehhanistid tunnistavad seda häbelikult, teised aga kuulutavad seda avalikult. Kuid kõik nad nii või teisiti on selles ühel arvamisel, et kogu inimsuhete valdkond, kõik ühiskondliku elu protsessid — et see kõik allub energia jäävuse seadusele. Avameelsemad mehhanistid ütlevad lausa, et marksism peab saama — üheks füüsika eriharuks!

Kuid mehhanistid pole originaalsed. Nad ainult jutustavad ümber seda, mida inimestele jutlustavad iga päev sajad kodanluse õpetatud sulased. Kui palju on loodud „teooriaid" seaduse kohta võitlusest olemasolu eest ühiskonnas, päikese laikude mõjust ühiskondlikele revolutsioonilistele liikumistele, bioloogilise organismi ja „ühiskondliku organismi" analoogiast, „energeetilisest balansist" ühiskonnas jne. jne. Leidus isegi „õpetlasi", kes koostasid koguni „teaduslikud tabelid", mis pidid tõestama, et rahvamasside „ärrituvus" langeb ühte päikese laikude perioodilise ilmumisega. Sellest kokkusattumisest tuletati seadus rahvaste liikumiste ja revolutsioonide sõltuvuse kohta päikesel toimuvaist protsessidest, mis pidid erutama masse. Seda kõik tehti kodanluse huvides, ärahirmutatud kodaniku rahustamiseks. Arvustades neid „teooriaid", Lenin kirjutas, et nad on väga mugavad, sest nad näivad „teaduslikena", ja peaasi, „uinutavad suurepäraselt inimese, tumestavad peamise ja põhilise: ühiskonna lõhestumise lepitamatult vaenulikeks klassideks" [1].

Metodoloogiliselt tulenevad kõik need „teooriad" selle

[1] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 375.

unustamisest, et arenemine on oma loomult kvalitatiivne muutumine, et liikumise kõrgemail vormidel on oma kvaliteedilt hoopis teised liikumisseadused ning et neid seepärast ei saa tagasi viia alamaile vormidele.

Tõepoolest: mida võib pakkuda energia jäävuse seadus klassivõitluse mõistmiseks? Kuidas võib „füüsilis-keemilisel" teel orienteeruda klassivõitluse strateegia ja taktika kõige keerukamais küsimustes? Muidugi on liikumise ühiskondlik vorm seotud füüsilise, keemilise ja mehaanilise liikumisega. Ilma nende kõige alamate liikumisvormideta ei saa inimene kui bioloogiline olend täita oma elulisi funktsioone. Inimeses toimuvad keemilised protsessid, ta liigub „puht"-mehaanilise ruumis ümber asetumise seaduste järgi jne., kuid kõik need protsessid, nagu märkis Engels, on peavormi suhtes ainult k õ r v a l i s e d vormid. Ühiskonna seadustel on oma spetsiifiline iseloom, mida ei saa tagasi viia ühelegi muule liikumisvormile.

„ÜK(b)P ajaloo lühikursuses" juhitakse tähelepanu sellele hiiglasuurele praktilisele tähtsusele, mis on kvantiteedi kvaliteeti ülemineku seadusel revolutsioonilisele võitlusele ja ühiskondliku arenemise seaduste mõistmisele.

> „Kui aeglaste kvantitatiivsete muutuste üleminek kiireteks ja äkilisteks kvalitatiivseteks muutusteks moodustab arengu seaduse, siis on selge, et revolutsioonilised pöörded, mida panevad toime rõhutud klassid, on täiesti loomulik ja paratamatu nähtus.
>
> Tähendab, üleminekut kapitalismilt sotsialismile ja töölisklassi vabastamist kapitalistliku rõhumise alt saab teostada mitte aeglaste muutuste teel, mitte reformide teel, vaid ainult kapitalistliku korra kvalitatiivse muutmise teel, revolutsiooni teel.

Tähendab, et poliitikas mitte eksida, peab olema revolutsionäär, aga mitte reformist[1]."

Iga mesti oportunistid ja reformistid eitavad revolutsiooni kui üleminekuteed kapitalismilt sotsialismile. Neile tuleb appi metafüüsiline teooria, mis väidab, et arenemisel on puht-kvantitatiivne iseloom, et looduses pole kvalitatiivseid muutusi. Sellest järeldavad reformistid, et kapitalism kasvab sisse sotsialismi rahulikul, voolava evolutsiooni teel. Kapitalismi puht-kvantitatiivset arenemist, rikkuste kvantitatiivset kuhjumist kapitalistlikus ühiskonnas nad vaatlevad sotsialismi kasvamisena. Kodanlikus „demokraatias", parlamentides jne. näevad nad sotsialismi valmeid palasid, näevad neis juba kapitalistliku korra sisemuses arenenud sotsialismi.

NSVL proletaarse revolutsiooni kogemus näitas praktiliselt, et ainult kodanluse diktatuuri vägivaldse, revolutsioonilise kukutamise, ainult revolutsioonilise hüppe teel võib luua tingimusi sotsialistliku ühiskonna ülesehitamiseks. Olles proletaarsed revolutsionäärid, aga mitte reformistid, lasksid bolševikud oma võitluses sotsialismi eest ennast juhtida ühiskonna dialektilistest arenemisseadustest ning seepärast nad võitsid.

Liikumise kvalitatiivse muutuvuse ignoreerimine ja kvalitatiivsete muutustega uute seaduste, situatsioonide ja tingimuste tekkimise ignoreerimine on olnud alati igasuguste antileninlike, meie parteile vaenulike suundade metodoloogiliseks relvaks.

Esitame näite meie partei lähemast ajaloost. Jutt on vaidlustest sotsialismi ülesehitamise võimalikkuse kohta

[1] Lühikursus, lk. 116.

ühes, eraldi võetud riigis. Teame väga hästi, et see oli vaidlus meie revolutsiooni elu ja surma üle, vaidlus sotsialismi perspektiividest, proletaarse maailmarevolutsiooni arenemisest.

Trotskistid ja zinovjevlased väitsid, et ühe, eraldi võetud riigi proletariaat, haarates võimu enda kätte, ainult omade jõududega ei suuda üles ehitada sotsialismi, et ilma proletariaadi võiduta teistes maades revolutsioon on määratud vältimatult hukkuma. Oleks ilmaaegne praegu tõestada, et see „teooria" väljendas kogu rahvusvahelise kodanluse ootusi ja lootusi, et selle oma „teooriaga" trotskistidel ja zinovjevlastel oli sihiks külvata proletaarlaste hulgas uskmatust, pessimismi, tahtejõuetust, passiivsust.

Partei purustas trotskistid ja zinovjevlased ning kaitses Lenini teesi sotsialismi ülesehitamise võimalikkusest meie maal. Seltsimees Stalin oma paljudes esinemistes, mis paljastasid opositsiooni kontrrevolutsioonilist olemust, arendas selle küsimuse alal marksistlik-leninlikku õpetust.

Üheks trotskistide argumendiks oli viide Marxile ja Engelsile, keda nad väitsid uskuvat, et sotsialismi on võimatu üles ehitada ühes riigis.

Marx ja Engels, arvestades imperialismieelse kapitalismi tingimusi, arvasid, et sotsialismi võit üksikuis maades ei ole võimalik seepärast, et „kodanliku ühiskonna liikumine toimub veel ikka tõusvas joones".

Trotskistid ja zinovjevlased haarasid kinni sellest Marxi ja Engelsi seisukohast ning järeldasid, et sotsialismi võit ühesainsas riigis pole üldse võimalik.

> „Kas Marxi tsitaatidest järgneb," rääkis seltsimees Stalin, „et sotsialismi võit üksikuis maades on võimatu kapitalismi igasuguste arenemistingimuste

juures? Ei, ei järgne. Marxi sõnadest järgneb ainult see, et sotsialismi võit üksikuis maades on võimatu ainult sel juhul, kui „kodanliku ühiskonna liikumine toimub veel ikka tõusvas joones". Aga kuidas käituda siis, kui kodanliku ühiskonna liikumine tervikus muudab asjade arenemise mõjul oma suunda ja hakkab liikuma alanevas joones? Marxi sõnadest järgneb, et niisugustes tingimustes pole alust eitada sotsialismi võidu võimalikkust üksikuis maades[1]."

Ning analüüsides konkreetselt kaht perioodi kapitalismi arenemises, seltsimees Stalin näitas, et opositsiooni järeldus põhineb kvalitatiivselt uute tingimuste ignoreerimisel. Nad ignoreerisid neid tingimusi, mis kujunevad kapitalismi monopolistlikul perioodil ja mis erinevad sellele eelnenud perioodi omadest. Just seda tingimuste erinevust arvestades väitis Lenin, toetudes tema poolt avastatud seadusele imperialismiajastu kapitalismi ebaühtlase arenemise kohta, et sotsialismi võit on võimalik esialgu vähestes või isegi ühes, eraldi võetud kapitalistlikus riigis ja et sotsialismi samaaegne võit kõigis riikides on võimatu.

Imperialismi ja monopolistlikku kapitalismi tuleb kahtlemata pidada kapitalismi edasiarenemiseks, jätkuks üldse. Kuid mitte näha sellel pinnal kapitalistlikus arenemises uue perioodi sügavat erinevust vanast — see tähendab dialektilise arenemisteooria asendamist metafüüsilisega. Lenin kirjutas, et

„kapitalism muutus kapitalistlikuks imperialismiks ainult oma arenemise teatavas, väga kõrges astmes, kui kapitalismi mõningad põhilised omadused hakkasid muutuma oma vastandiks,

[1] Stalin, Opositsioonist, lk. 501.

kui täies ulatuses kujunesid ja avaldusid kapitalismilt hoopis kõrgemale ühiskondlik-majanduslikule korrale üleminеku ajastu tunnused“ [1].

On selge, et see uudne osa kapitalismi arengus ei võinud põhiliselt muuta tingimusi revolutsiooniks.

Seltsimees Stalin ütles, et monopolistlikule perioodile eelnenud perioodil, kui kapitalism sammus tervenisti tõusvas joones,

„... toimus kapitalismi arenemine enam-vähem ladusalt, enam-vähem evolutsiooniliselt, ja ühed riigid jõudsid teistest ette, ning võrdlemisi pika aja kestel toimus see ilma hüpeteta ja vältimatute ülemaailmse ulatusega sõjaliste kokkupõrgeteta. Kuid praegu pole jutt sellest ebaühtlusest.

Mida tähendab niisugusel juhul seadus arenemise ebaühtlusest imperialismi ajastul?

Seadus arenemise ebaühtlusest imperialismi ajastul tähendab, et mõned riigid arenevad teistega võrreldes hüppeliselt, et mõni riik teised riigid maailmaturult kiiresti välja tõrjub, et juba jaotatud maailma sõjaliste kokkupõrgete ja sõjaliste katastroofide kaudu perioodiliselt ümber jaotatakse, et konfliktid imperialismi laagris kõvenevad ja teravnevad, et maailmakapitalismi front nõrgeneb, et muutub võimalikuks selle frondi läbimurdmine üksikute maade proletaarlaste poolt ja saab võimalikuks sotsialismi võit üksikuis maades [2].“

---

[1] Lenin, Teosed, XIX k., lk. 141—142. Sõrendus minult. — M. R.

[2] Stalin, Opositsioonist, lk. 515.

Nagu lugeja näeb, põhineb Lenini ja Stalini lähenemisviis täielikult dialektilisel arenemisteoorial.

Sotsialismi ühes riigis ülesehitamise võimalikkuse eitamine põhineb teoreetiliselt kapitalismi kahe arenemisperioodi „erinevuse tumestamisel" (Stalin). Ja vastupidi, küsimuse leninlik, stalinlik lahendus tuleneb sellest, et seda erinevust ei tumestata, ei ignoreerita, et arvestatakse iga, tegelikkuses toimuvat olulist muutust.

Niisugune on üldse bolševistliku dialektika vaidlematu seadus. Partei on ehitanud ja ehitab alati oma strateegia ja taktika faktide valju ja täpse objektiivse analüüsi alusele. Võtke ainult üks lõige ta ajaloost — Oktoobrist kuni tänapäevani. Õppige tundma partei loosungeid selle heroilise perioodi vältel, ja te näete, et need loosungid peegeldasid täpselt iga uue etapi omapära ja iseärasusi proletaarse revolutsiooni arenemises, nad organiseerisid rahvamasse, pääsesid nende masside teadvusse just seetõttu, et nad olid täpsed ja orgaanilises seoses eluga ja tema kvalitatiivsete muutustega, revolutsioonilise praktikaga.

*

Missugused järeldused võib siis teha kvantiteedi kvaliteeti ja kvaliteedi kvantiteeti ülemineku seaduse vaatlemisest?

Arenemine pole lihtne kvantitatiivne kasvamine, nagu väidavad metafüüsikud. Esemete arenemine seisneb selles, et märkamatud pidevalt kuhjuvad kvantitatiivsed muutused teataval astmel muunduvad kvalitatiivseiks muutusteks. Järelikult on arenemine kvalitatiivne muutumine, ühe eseme muundumine teiseks kvantitatiivsete muutuste kaudu.

Dialektiline materialism eitab voolava, puht-evolutsioonilise arenemise metafüüsilist teooriat. Tegelikult on

arenemine pideva, evolutsioonilise arenemise ja hüppelise, revolutsioonilise arenemise ühtsus, kvantitatiivsete muutuste pidev kuhjumine lõpeb kvaliteedilt uute nähtuste tekkimisega.

Puht-kvantitatiivse arenemise metafüüsilist teooriat kui reeglit kasutavad relvana need, kes nii või teisiti kaitsevad vana tema võitluses uue ning revolutsioonilise vastu, kes on takerdunud rutiini ja kardavad edasiliikumist, kes on huvitatud vana korra jäädvustamisest.

Kvalitatiivse arenemise dialektiline teooria relvastab neid, kes pooldavad vana asendamist uuega, neid, kellele kuulub tulevik, mis hävitab vana, ekspluateeriva korra ja loob uue, sotsialistliku ühiskonna.

Viies peatükk.

Arenemine kui vastandite võitlus.

Dialektilise meetodi tähtsaim tunnus. — Metafüüsika eitab nähtuste sisemisi vastuolusid. — Metafüüsikat ümberlükkavad näited. — Vastandite ühtsus ja võitlus. — Vastandite võitlus kui arenemise allikas. — Iseliikumise dialektiline teooria. — Arenemine on sisemiste vastuolude avanemine. — Mitte vastuolude lepitamine, vaid nende revolutsiooniline ületamine on arenemise seaduseks. — Vastandite ühtsuse relatiivne iseloom ja vastandite võitluse absoluutne iseloom. — Vastuolude tumestamise teooria ja tema kontrrevolutsiooniline loomus. — Antagonistlikud ja mitteantagonistlikud vastuolud. — Järeldused.

1.

„ÜK(b)P ajaloo lühikursuses" öeldakse, et kvantitatiivsete muutuste kvalitatiivseteks muundumise sisemiseks sisuks on vastandite võitlus, võitlus vana ja uue, sureva ja sündiva vahel.

See seisukoht iseloomustab eredalt ja sügavalt dialektilise meetodi neljanda põhilise tunnuse tähtsust.

„Vastandlikult metafüüsikale lähtub dialektika sellest, et loodusesemeile, loodusnähtustele on omased seesmised vastuolud, sest neil kõigil on oma eitav ja jaatav külg, oma minevik ja tulevik, omad iganevad ja arenevad osised, et nende vastandite võitlus, võitlus vana ja uue vahel, kaduva ja sündiva vahel, iganeva ja areneva vahel, moodustab arenguprotsessi seesmise sisu,

kvantitatiivsete muutuste kvalitatiivseteks muutumise seesmise sisu.

Seepärast arvab dialektiline meetod, et arenguprotsess madalamast kõrgemani toimub mitte nähtuste harmoonilise arengu teel, vaid asjadele, nähtustele omaste vastuolude avamise teel, nende vastuolude alusel tegutsevate vastandlike tendentside „võitluse" teel[1]."

Lenin pidas seda dialektilist seadust väga tähtsaks. Ta kirjutas, et vastandite ühtsuse ja võitluse seadus on dialektilise meetodi olemuseks, tuumaks.

„Ühtlase kahestumine ja selle ühtlase vasturäägivate osade tunnetamine... on dialektika... olemuseks[2]."

Vastandite ühtsus

„on vasturäägivate, üksteist vastastikku eitavate ja vastupidiste tendentside tunnustamine (avastamine) looduse (selle hulgas ka vaimu ja ühiskonna) kõigis nähtustes ja protsessides. Kõigi maailma protsesside „iseliikumise", spontaanse (s. o. iseenesest toimuva — M. R.) arenemise, elava elu tunnetamise tingimuseks on nende tunnetamine vastandite ühtsusena. Arenemine on vastandite „võitlus"[3].

„Dialektikat võib lühidalt defineerida kui õpetust vastandite ühtsusest. Sellega tabatakse dialektika tuum...[4]"

---

[1] Lühikursus, lk. 114.

[2] Lenin, Teosed, XIII k., lk. 301.

[3] Sealsamas.

[4] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 213.

Lenin kirjutas, et nähtuste vaatlemine vastandite ühtsusena ja võitlusena avab tee arenemise õigeks ja teaduslikuks mõistmiseks.

Aga kuidas seletada selle dialektika seaduse tunnuse nii ülisuurt tähtsust? Milles peitub selle seaduse jõud? Siin puutume jällegi kokku dialektika ja metafüüsika sügava erinevusega.

Metafüüsikud eitavad kategooriliselt vastuolude olemasolu esemeis. Pidades mehaanilist ümberasetumist ruumis liikumise üldiseks vormiks, tunnustavad nad ainult väliste vastandite olemasolu ja peavad niisuguste vastandite kokkupõrkamist liikumise ainsaks allikaks.

Metafüüsikute seisukohalt ei saa ese ühel ja samal ajal jääda iseendaks ja olla ka midagi muud, s. o. ese ei või endas sisaldada *sisemisi* vastuolusid. Ese, ütlevad metafüüsikud, ei või eneses sisaldada sääraseid tendentse ja elemente, mis lõppude lõpuks ta hävitavad. Ese ei või olla jaatava ja eitava ühtsus. See või teine asi on kas jaatav või eitav, on kas tagajärg või põhjus. Mingi ühiskond, näiteks kapitalistlik ühiskond, ei saa metafüüsikute seisukohalt olla vastandlike jõudude ja tendentside ühtsus. Metafüüsikud ei näe kapitalismis vastuolusid, mille arenemine viib kapitalistliku korra paratamatult hukatusse.

Metafüüsikud astuvad välja asjade vastuolulisuse tunnustamise tuliste vaenlastena. Üks niisuguseid metafüüsikuid, E. Dühring, kelle vastu astus välja Engels oma tuntud raamatus „Anti-Dühring", kirjutas:

> „Asjades pole mingeid vastuolusid, teiste sõnadega, reaalseks peetav (s. o. asjades enestes objektiivselt eksisteeriv — M. R.) vasturääkivus on iseenesest ülim mõttetus."

Et metafüüsik vastuolusid nii kategooriliselt eitab, on täiesti arusaadav. Pruugib ainult tõestada, et esemeil endil, et objektiivsel maailmal endal on vastuolusid, ja kogu metafüüsilise meetodi ehitis variseb kokku, pudeneb põrmuks.

Metafüüsikute häda on selles, et nad ei märka just neid tegelikkuse tähtsaimaid ja olulisimaid külgi, millata objektiivne maailm enam ei oleks igavesti arenev, igavesti uuenev, alamast ja lihtsast kõrgemale ja keerukamale progresseeruv elav maailm.

Vastuolusid eitades röövivad metafüüsikud tegelikkuselt kunstlikult ühe tema kõige olulisema ja tähtsama külje, nimelt selle külje, mis Hegeli väite kohaselt on igasuguse liikumise ja elulisuse juureks.

Kõik objektiivse maailma nähtused ja protsessid koosnevad vastuoludest, sisaldavad eneses vastupidiseid tendentse, moodustavad vana ja uue, praeguse ja tulevase, sureva ja sündiva ühtsuse.

Looduses pole sääraseid asju, millest võiks öelda, et nad on samased, s. o. et nad on iseendale võrdsed, et nad pole vastuolulised.

Metafüüsika ümberlükkamiseks kasutab Engels lihtsat näidet: keha liikumist, ümberasetumist ruumis. Ta näitab, et juba lihtne ümberasetumine ruumis on vastuolus. On raske öelda, missuguses kohas asetseb ümberasetuv keha. Ühel ja samal momendil ta asetseb ühel ja juba ka teisel kohal. Edasinihkuva keha kohta ei saa öelda, et ta nii- ja niisugusel ajal asetseb just antud punktis. Et keha nihkub edasi, liigub, siis asetseb ta korraga nii antud kui ka juba, uues punktis. Teisiti öeldes, liikumine on ilmne vastuolu.

Kui juba säärane lihtne nähtus, nagu ümberasetumine ruumis, on vastuolu, siis on see tunnus keerukate nähtuste ja protsesside juures veelgi iseloomulikum.

Engels esitab nähtuste vastuolulisuse keerukama näitena elu.

Iga elusa organismi elu iseloomustab see, et ta võtab vastu ümbritsevast keskkonnast vajalikke aineid, assimileerib need ja heidab välja vanad, tarvitatud elemendid. Näiteks hingame igal hetkel sisse värsket õhku ja hingame välja ümbertöötatu. Sellest näitest Engels järeldab, et

„...antud olend on igal antud momendil sama ja siiski midagi muud“ [1],

s. o. et organismi elu on vastuolu.

Darwin oma evolutsiooniteoorias lähtus vastuolude olemasolust orgaanilise maailma arenemises, ta käsitas seda protsessi kui vastuolulist.

Tema evolutsiooniteooria põhineb sellel, et ta eitab metafüüsilist vaateviisi, mille järgi orgaanilised olendid on enestele võrdsed ja püsivad paigalseisus, muutumatus olekus. Ta tõestas, et kogu orgaaniline maailm, iga liik ja olend on täis vastuolusid, et neis on ühendatud vana ja uus, surev ja tekkiv. Elusate olendite ja nende elu looduslike tingimuste vastuolulisus, loomade ja taimede üksikute liikide vaheline vastuolulisus nende võitluses olemasolu eest, keskkonnale kohanenumate võitlus nendega, kes vähem on kohanenud, — niisugune on orgaanilise maailma arenemise tõeline pilt.

Ühiskondlike suhete alale siirdudes põrkame siingi kokku arenemise vastuolulise loomusega, olgugi juba teisel alusel.

Marx ja Engels avastasid ühiskondliku arenemise seaduse, mille järgi tootlike jõudude, olemasolu materiaal-

---

[1] Engels, Anti-Dühring, lk. 125.

sete tingimuste areng on kõigi ühiskonnas toimuvate muutuste otsustavaks allikaks.

Ühiskonna tootlikud jõud ei ole tardunud olekus. Nad muutuvad, progresseeruvad ja satuvad teatavas etapis vastuollu olemasolevate tootmissuhetega. Siis saabub kõigi ühiskondlike suhete ja ideoloogiliste pealeehitiste muutumise periood, saabub periood, millal neid tuleb kohandada materiaalse olemasolu muutunud tingimustega.

Marx väljendas selle seaduse järgmistes sõnades:

„Ühiskonna materiaalsed tootlikud jõud satuvad oma teataval arenemisastmel vastuollu olemasolevate tootmissuhetega ehk — mis on ainult sama mõiste juriidiliseks väljenduseks — omandussuhetega, mille piirides need jõud seni arenesid. Tootlike jõudude arenemisvormidest muutuvad need suhted nende jõudude ahelaiks. Siis saabub sotsiaalse revolutsiooni ajastu. Majandusliku aluse muutumisele järgneb enam või vähem kiiresti pööre kogu hiiglasuures pealeehitises[1]."

Seega pole ühiskond kunagi tardunud vorm. Ühiskonnast nagu ka kõigist teistest nähtustest ei saa öelda, et ta on iseendale võrdne. Ei, vaid temas toimuvad lakkamatud muutused, arenemine. Ta sisaldab endas sisemisi vastuolusid, vastuolulisi tendentse ja jõude. Klassiühiskondades on vastandlike klasside võitlus ühiskonnas esinevate vastuolude kõige sügavamaks ja eredamaks avalduseks.

Kogu ühiskonna senine ajalugu on ühiskondlik-majanduslike formatsioonide asendumise ajalugu, see on ühtede, iganenud ja tühjaksammutatud ühiskondlike formatsioonide kadumine ja teiste, progressiivsemate tekkimine. See ühis-

[1] Marx, Poliitilise ökonoomia arvustuseks, lk. 6.

kondlik-majanduslike formatsioonide asendumine toimub metsikus võitluses.

Järelikult, milliseid näiteid meie ka võtaksime — kas looduse valdkonnast või inimühiskonna alalt —, kõik nad lükkavad ümber metafüüsilise teooria nähtuste samasusest ja vastuolude puudumisest. Vastupidi, faktid näitavad, et kõik nähtused ja protsessid sisaldavad endas sisemisi vastuolusid, et nad moodustavad endast vastandite ühtsuse.

Kuid nähtused ja protsessid on rohkem kui paljas vastandite ühtsus. Asjade ja protsesside vastuolulisus tähendab, et neis esinevad koos erisugused, vastandlikud, vastastikku üksteist väljatõrjuvad püüdlused, tendentsid. Kuid just seepärast, et need püüdlused ja tendentsid on vastandlikud ja erisugused, ei või nad üksteisega rahulikult leppida ja võitlus nende vahel on vältimatu.

Seepärast esinevad asjad ja protsessid mitte ainult vastandite ühtsusena, vaid ka vastandite võitlusena. Vana ja uus, surev ja sündiv võitlevad omavahel, tõrjuvad teineteist vastastikku välja, nad on alatises võitluses. Kapitalismi arenevad tootlikud jõud näiteks satuvad konflikti olevate tootmissuhetega. Tootlikud jõud on kasvanud üle kapitalistlike tootmissuhete raamidest. Tootlikud jõud ja töö progress on omandanud oma laadilt ühiskondliku karakteri. Nad nõuavad, kirjutab Engels, oma ühiskondliku loomuse faktilist tunnustamist, nõuavad endi kavapärast organiseerimist. Kuid kapitalistlike parasiitide jõuk omastab ise ühiskondliku töö tulemused, takistab tootlike jõudude vabanemist kapitalistlikest ahelaist. Tootlikud jõud on juba uue, sotsialistliku korra aluseks, kuid vana, kapitalistlik kord võitleb uue vastu ja püüab kaitsta oma olemasolu.

See töö ühiskondliku loomuse ja eraomandi vormi vastuolulisus avaldub perioodilistes kriisides. Kriisid, kirjutas Marx, on kapitalistliku korra absoluutsete vastuolude avaldus.

Järelikult on asjad ja protsessid mitte ainult vastandite, vasturääkivate püüdluste ühtsus, vaid ka nende võitlus. „Arenemine," kirjutas Lenin, „on vastandite „võitlus" [1]."

On raske ülehinnata tegelikkuse seda külge, selle objektiivse seaduse tähtsust. Kui asjus ja protsessides poleks vastandlikke jõude ja püüdlusi, kui poleks nende vahel võitlust, siis oleks võimatu igasugune arenemine.

Seepärast seisneb vastandite ühtsuse ja võitluse dialektilise seaduse tõeline tähtsus selles, et ta avastab ja seletab objektiivse maailma arenemise sügavaimad allikad.

Eelmistes peatükkides me nägime, et loodus ja ühiskond pole tardunud olekus, et nad arenevad, et arenemine on kvantitatiivsete muutuste üleminek kvalitatiivseiks. Nüüd me tunneme arenemise, kvalitatiivse muutumise kõige sügavamaid põhjusi ja sisemist sisu. Need allikad on vana ja uue, sureva ja sündiva võitluses, vastandite võitluses.

Tõepoolest: tarvitseb ainult silmapilguks eralduda esemete sisemistest vastuoludest, vastandite võitlusest, ja need esemed muutuvad surnuiks, tardunuiks, muutumatuiks.

Kujutleme, et organismi elus pole vastuolusid, et organismis ei toimu vanade rakkude suremise ja uute rakkude pealekasvu alatist vastuolulist protsessi. Mis juhtuks sel

---

[1] Lenin, Teosed, XIII k., lk. 301.

korral elava organismiga? Vastus on selge: elu oleks võimatu, saabuks surm.

„Järelikult on ka elu asjades ja nähtustes enestes eksisteeriv, lakkamatult ennast seadev ja lahendav vasturääkivus, ja niipea kui lakkab see vasturääkivus, lakkab ka elu ja saabub surm[1]."

Samasugune tähtsus on vasturääkivustel ka ühiskonna arenemises. Ühiskondlikud vastuolud, vastandlike klasside võitlus on olnud kogu klassiühiskonna ajaloos arenemise allikaks, ühiskondliku arenemise liikumapanevaks jõuks.

Millega on seletatav ühtede ühiskondlik-majanduslike formatsioonide asendumine teistega: orjapidamisliku ühiskonna asendumine feodaalse ühiskonnaga, feodaalse ühiskonna asendumine kapitalistlikuga, kapitalistliku ühiskonna asendumine sotsialistlikuga? Põhjus peitub tootlike jõudude ja tootmissuhete vastuolus.

Mis oleks siis, kui need vastuolud puuduksid, kui tootlike jõudude arenemine ei satuks vastuollu neis ühiskondlikes formatsioonides eksisteerivate tootmissuhetega? Ühiskonna arenemine poleks siis võimalik.

Need tootlike jõudude ja tootmissuhete vastuolud pole mitte väljamõtlemise vili — see on kogu ühiskonna senise ajaloo objektiivne seadus, inimeste teadvusest sõltumatu seadus. Ja just selle seaduse tõttu tõusis ühiskond oma arenemise ajaloolises protsessis ühelt astmelt teisele, ühiskonna madalamad vormid asendusid kõrgematega. XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi algul toimunud kodanlikud revolutsioonid olid suunatud feodaalse korra vastu. Nad olid feodaalses ühiskonnas peituvate vastuolude väljenduseks ja tulemuseks. Kodanlikud revolutsioonid lahendasid

---

[1] Engels, Anti-Dühring, lk. 125—126.

vastuolud feodaalse korra kukutamise ja kodanluse võimu kinnitamise teel. Kapitalistlike vahekordade tekkimine oli seotud omakorda uute vastuolude tekkimise ja arenemisega.

1917. a. Oktoobrirevolutsiooniga alanud proletaarsete, sotsialistlike revolutsioonide ajastu lahendab kapitalistliku ühiskonna lepitamatud vastuolud kodanluse diktatuuri vägivaldse kukutamise ja uue poliitilise võimu — proletariaadi diktatuuri — rajamise teel. Proletaarne revolutsioon vabastab tootlikud jõud kapitalismi ahelaist ja avab neile tee takistamatuks arenemiseks.

Järelikult ei saa tegelikkuse tundmaõppimisel jätta tähele panemata nähtuste ja protsesside sisemisi vastuolusid, vastandite võitlust. Niisugusele tähelepanematusele järgneb vältimatult tegelikkuse muutumatuse metafüüsiline vaateviis, arenemise kõige sügavamate põhjuste ja allikate eitamine. Esemete sisemise vastuolulisuse ignoreerimine võtab meilt võimaluse näha vanas uute tendentside ja nähtuste tekkimist, vana ja uue võitlust, järelikult võtab ta meilt igasuguse võimaluse näha nähtuste arenemist, nende muundumist oma vastandiks või kõrgemaks vormiks.

Nähtuste ja protsesside tunnetamine vastandite ühtsuse ja võitlusena on ainuke õige ja teaduslik tee. Niisugune tunnetus võimaldab elu tundma õppida nii, nagu ta on, võimaldab näha ja mõista vana ja uue võitlust ning selle võitluse perspektiive. Seltsimees Stalin kirjutas:

> „Öeldakse, et elu on lakkamatu kasvamine ja arenemine, ja see on õige: ühiskondlik elu pole midagi muutmatut, tardunut, ta ei peatu kunagi ühel teataval tasemel — ta on igaveses liikumises, hävimises ja loomises. Mitte ilmaaegu ei öelnud Marx: „Igavene

liikumine, igavene hävimine ja loomine — niisugune on elu olemus." Seepärast on ka elus alati olemas uus ja vana, kasvav ja surev, revolutsioon ja reaktsioon — temas tingimata midagi sureb ja samal ajal tingimata midagi sünnib...

Dialektiline meetod ütleb, et elu tuleb vaadelda just nii, nagu ta tegelikult eksisteerib. Elu on lakkamatus liikumises, järelikult on meie kohus vaadelda elu tema liikumises, tema hävimises ja loomises. Kuhu sammub elu, mis sureb ja mis sünnib elus, mis hävib ja mis tekib — need on küsimused, mis peavad meid huvitama esimeses järjekorras[1]."

2.

Nähtuste ja protsesside tunnetamine vastandite ühtsusena ja võitlusena toetub tegelikkuse enese objektiivseile seadustele ja võimaldab teaduslikult nähtavale tuua ja seletada tegelikkuses eksisteerivat objektiivset seadusepärasust.

Esemete sisemiste vasturääkivuste eitamise paratamatuks tulemuseks on, et tunnustatakse mingisugust objektiivse maailma suhtes välist, sealpoolset jõudu, mis juhib asju ja inimeste saatusi.

Idealist, seletades ühe ühiskondliku korra asendumist teisega, ütleb, et see asendumine toimus sel põhjusel, et inimesed leidsid uue, täiuslikuma ja mõistlikuma ühiskonnakorra idee. Vastukaaluks idealistidele ütleb materialist-dialektik, et vana ühiskond ise tõi endast esile nii-

[1] Tsit. Beria järgi, lk. 115.

sugused uued elemendid, mis olid vasturääkivad kogu vanale korrale, et vanad ja uued elemendid ja tendentsid ei võinud üksteisega leppida, et nad võitlesid omavahel, et lõppude lõpuks sellele võitlusele järgnes vana ühiskondliku korra muundumine tema vastandiks.

Iga nähtus on ses mõttes vastuoluline, et ta ise arendab endast niisugused küljed, mis varem või hiljem teevad lõpu nähtuste olemasolule, muudavad nähtuse tema enese vastandiks või kõrgemaks vormiks. Liikumine, arenemine toimub seepärast *iseliikumisena*, *eneseareneminasena*, s. o. esemed arenevad omade põhjuste tõttu, oma sisemise vasturääkivuse tõttu.

Muidugi ei tähenda see seda, nagu ei oleks väliseil vastandeil, nende võitlusel ja vastastikusel mõjul arenemises mingit tähtsust.

Eespool me esitasime näiteid Darwini teooriast, mis näitab orgaanilise maailma ja looduse vastastikuste suhete ülisuurt osa. Inimühiskonna arenemises etendavad ühiskonna ja looduse vastuolud samuti ülisuurt osa.

Näiteks selle kohta, et revolutsiooniline dialektika ei ignoreeri väliseid vastuolusid, võib olla NSVL sotsialismimaailma ja kapitalismimaailma vastuolu. Partei õpetab, et ei saa jätta tähele panemata välist, kapitalistlikku ümbruskonda, et sotsialismi lõplik võit on võimalik ainult selle ümbruskonna hävitamisel.

Järelikult ei ignoreeri arenemise dialektiline teooria väliseid vastandeid. Ta ainult näitab, et arenemise peamiseks allikaks on esemeile ja protsessidele sisemiselt omased vastuolud, et liikumise põhivormiks on *iseliikumine*.

Lenin rõhutas täie jõuga, et liikumise dialektiline käsitus tähendab mõista liikumist kui iseliikumist. Ta seadis arenemise metafüüsilisele käsitusele, mis eitas iseliiku-

mist, vastu dialektilise teooria, mille eristavaks tunnuseks on nimelt iseliikumise jaatamine.

„Liikumise esimese (metafüüsilise — M. R.) kontseptsiooni puhul," kirjutas Lenin, „jääb varju liikumine *ise*, tema *liikumapanev* jõud, tema allikas, tema motiiv (või see allikas kantakse *väljapoole* — jumalale, subjektile jne.). Teise (dialektilise — M. R.) kontseptsiooni puhul suunatakse peamine tähelepanu just „*ise*"-liikumise *allika* tunnetamisele. Esimese kontseptsioon on surnud, kahvatu ja kuiv. Teine aga on eluline. *Ainult* teine on kogu oleva „iseliikumise" võtmeks, ainult tema avab tee „hüpetele", „pidevuse katkestamisele", „vastandiks muundumisele", vana hävitamisele ja uue tekkimisele[1]."

Lenin võitleb arenemise materialistliku käsituse eest, niisuguse teooria eest, mis leiab arenemise liikumapaneva jõu objektiivses maailmas eneses, objektiivseis asjades ja protsessides, aga mitte jumalas, subjektis jne. Lenin näitab, et selleks liikumapanevaks jõuks on vastandite ühtsus, vastandite võitlus, sisemiste vasturääkivuste avanemine.

Esemete ja protsesside vastuolud ise pole muutmatud ja jäädavalt antud. Vastuolud arenevad, süvenevad, neil on oma ajalugu. Näiteks olid juba kapitalismi arenemise algul ilmsed kodanliku ühiskonna kahe põhiklassi — proletariaadi ja kodanluse — vastuolud. Kuid need vastuolud ei olnud veel nii sügavad ja teravad kui just kapitalismi viimses, tänapäeva staadiumis. Kodanluse ja proletariaadi vahelise võitluse ajalugu on nendevaheliste vastuolude järjest enam süveneva arenemise ajalugu. See on kapita-

[1] *Lenin*, Filosoofilised vihikud, lk. 326.

listlikule ühiskonnale omaste sisemiste vastuolude avanemise, lahtirullumise ajalugu.

Niisugune on igasuguse nähtuse arenemise seadus.

„ÜK(b)P ajaloo lühikursusest" loeme, et „... areng toimub seesmiste vastuolude avamise korras, vastandlike jõudude kokkupõrkamise korras nende vastuolude alusel selleks, et neid vastuolusid võita..." [1].

Kapitalismi vastuolude arenemine, avanemine saavutab niisuguse astme, kus neid peab vältimatult lahendama, ületama. Proletaarne revolutsioon ületab need vastuolud, proletaarne revolutsioon on kapitalismi muundumise ja ülemineku vahendiks kapitalismi vastandisse — sotsialismi.

Järelikult on arenemine esemete vastuolude avanemise ja süvenemise protsess, ta on nende vastuolude ületamise protsess, ühtede vastandite teistesse või madalamailt vormidelt kõrgemaile, vanalt uuele ülemineku protsess.

Marx ja Engels, Lenin ja Stalin on võidelnud alati vastuolude niisuguse käsituse vastu, mis lähtub vastandlike jõudude ja elementide lepitamisest. Mitte vastuolude lepitamine, vaid nende revolutsiooniline lahendamine — niisugune on tõelise arenemise objektiivne ja ainuke tee. Kui vastuolusid lepitada, kustutada, siis poleks mingit edasiliikumist. Kuid tegelikke vasturääkivusi ei saagi lepitada. Vastuolulised jõud ja tendentsid on seni ühtsuse olekus, kuni nende võitlus pole jõudnud säärase astmeni, kus nemad enam ei või eksisteerida kõrvuti, ühes ja samas kestas. Kui see aste saavutatakse, leiavad vastuolud paratamatult oma lahenduse.

---

[1] Lühikursus, lk. 116.

Vastandite ühtsus on ajutine, mööduv, relatiivne. Vastandite võitlus aga on alatine, absoluutne. Iga ese või nähtus allub muutustele, sest ta sisaldab endas vastuolusid. Järelikult, kui vastuolud ei oleks absoluutsed, kui nad poleks arenemise alatiseks sisuks, siis ei oleks võimalik esemete muutumine, nende üleminek ühest vormist teise, poleks võimalik igavene arenemine.

„Vastandite... ühtsus on kokkuleppeline, ajutine, mööduv, relatiivne (s. o. suhteline, mitte igavene — M. R.). Vastastikku üksteist välja tõrjuvate vastandite võitlus on absoluutne, nagu on absoluutne arenemine, liikumine[1]."

3.

Arenemise dialektilisel teoorial tervikus ja tema tähtsaimal tunnusel — vastandite ühtsuse ja võitluse seadusel — on tunnetuse ja revolutsioonilise võitluse relvana väga suur praktiline tähtsus. Marxi, Engelsi, Lenini ja Stalini teosed on materialistliku dialektika rakendamise klassikaliseks eeskujuks. „ÜK(b)P ajaloo" kursuses näidatakse, kui suur tähtsus on dialektilise meetodi seisukohtade levimisel ühiskondliku elu tundmaõppimisele, nende seisukohtade rakendamisele proletariaadi partei praktilises tegevuses. Vastandite võitluse kaudu toimuva arenemise dialektilisest seadusest tehakse eriti järgmised järeldused:

„Kuna areng toimub seesmiste vastuolude avamise korras, vastandlike jõudude kokkupõrkamise korras nende vastuolude alusel selleks, et neid vastu-

[1] Lenin, Teosed, XIII k., lk. 302.

olusid võita, siis on selge, et proletariaadi klassivõitlus on täiesti loomulik ja paratamatu nähtus.

Tähendab, kapitalistliku korra vastuolusid peab mitte summutama, vaid avama ja lahti harutama, klassivõitlust peab mitte kustutama, vaid lõpule viima.

Tähendab, et poliitikas mitte eksida, on tarvis teostada leppimatut proletaarset klassipoliitikat, mitte aga proletariaadi ja kodanluse huvide harmoonia reformistlikku poliitikat, mitte aga kapitalismi sotsialismisse „kasvamise" kokkuleplikku poliitikat[1]."

Need järeldused näitavad üliselgesti ja sügavalt revolutsioonilise dialektika ja proletaarse partei revolutsioonilise praktika seost.

Iga mesti oportunistid, ükskõik mis lipu varju nad ka poeksid ja ükskõik mis maal nad ka esineksid, on alati ja muutumatult välja astunud dialektika vastu, eriti vastandite ühtsuse ja võitluse dialektilise seaduse vastu. Kõigile neile on vastuvõtmatu võitluse ja revolutsioonilise arenemise vaim, mis seisneb esemete vastuolu tunnustamises, vastandlike tendentside, vana ja uue, sureva ja sündiva vahel toimuva võitluse tunnustamises. Mitte asjata ei märgi Lenin ühes kohas oma Hegeli „Loogika" konspektides, et „...(filistrite) „õrnutsemine" looduse ja ajalooga on püüd neid puhastada vasturääkivusest ja võitlusest".

„Väikekodanlikud demokraadid," kirjutas Lenin, „tunnevad vastikust klassivõitluse ees, nad unistavad, kuidas sellest pääseda, nad püüavad tasandada ja lepitada, teravaid nurki nüristada. Seepärast sellised demokraadid keelduvad tunnustamast kapitalismilt kommunismile ülemineku tervet ajaloolist osa, ja selle

[1] Lühikursus, lk. 116.

asemel et juhtida üht neist jõududest, nad peavad oma ülesandeks lepitusplaanide väljamõtlemist mõlema võitleva jõu jaoks[1]."

Seepärast ongi reformistid igal viisil võidelnud Marxi dialektika vastu ja igal viisil kaitsenud metafüüsikat.

Bernstein, üks rahvusvahelise oportunismi tugisambaid, kirjutas dialektikast sellises vaimus:

„„Jah-jah ja ei-ei" asemel ütleb tema (dialektika — M. R.) „jah-ei ja ei-jah", tema vastandite vastastikused üleminekud ja kvantiteedi kvaliteediks muundumised ning teised dialektilised iluasjad on alati takistanud selgesti kujutamast tunnustatud muutuste tähendust."

Tõlgituna poliitilisse keelde tähendas see „filosoofiline" mulin, et kodanluse ja proletariaadi vahel pole lepitamatuid vastuolusid, et töölisklassi parteil tuleb ajada kodanluse ja proletariaadi huvide kooskõla poliitikat, aga mitte halastamatu klassivõitluse joont. Kuid seejuures oli marksismi rajajate suurimaks teeneks, et kapitalistlikku tootmisviisi uurides nad ei tumestanud selle vastuolusid, vaid tõid need vastuolud koguni nähtavale, andsid neile teadusliku seletuse, näitasid proletariaadile tee nende ületamiseks.

Kapitalismi uurijad nägid selle korra vastuolusid ka enne Marxi ja Engelsit. Näiteks kirjutasid sotsialistid-utopistid väga ilmekalt kodanliku ühiskonna vastuoludest, rääkisid nende vastuolude mõttetusest ja kogu kahjust, mida need inimestele toovad. Sotsialistide-utopistide arvates tuleb kogu kapitalistliku ühiskonna kurjus inimeste eraldumisest, inimeste omavahelistest vastuoludest. Kuid nad

---

[1] Lenin, Teosed, XXIV k., lk. 508.

pidasid kapitalismi vastuolusid inimeste rumaluse ja kõlvatuse tulemuseks. Vastuolude lepitamine oli utopistide arvates vahendiks niisuguse korra loomiseks, kus poleks viletsust ega rõhumist.

Muidugi peegeldasid need sotsialistide-utopistide ebaküpsed teooriad alles hiljuti kujunenud kapitalistliku korra poolküpsi vastuolusid. Proletariaadi ja kodanluse vastuolud ei olnud siis veel nii teravad kui sel perioodil, millal astusid välja Marx ja Engels.

Marksismi rajajad astusid välja enamarenenud kapitalismi perioodil, ja see oli üheks objektiivseks põhjuseks, mis võimaldas neil utopistide-sotsialistide teooriat ületada.

Erinevalt sotsialistidest-utopistidest Marx ja Engels nägid ja mõistsid kapitalistlike vastuolude objektiivseid aluseid. Vastuolude olemasolu ei seletanud nad „moraalse pimeduse" ja muude selletaoliste asjadega, vaid ühiskonna materiaalsete elutingimustega, ühiskondliku tootmisviisiga. Kapitalism ei või eksisteerida ilma talle omaste vastuoludeta, kodanlus ei või elada ilma töötavate hulkade ekspluateerimiseta. Järelikult on need vastuolud ühiskonna teataval ajaloolisel arenemisastmel vältimatud.

Selle asemel et nende vasturääkivuste puhul moraliseerida ning otsida väljapääsu fantastilistes ideaalsetes plaanides, pööras Marx oma tähelepanu kapitalistliku korra vastandlike tendentside tundmaõppimisele. Teisiti öeldes, ta asus oma uurimistes objektiivse tegelikkuse, ühiskonna enese ja tema seaduste reaalsele pinnale.

Oma geniaalses teoses „Kapital" analüüsis Marx teaduslikult kapitalistlikku tootmisviisi. Ta algas selle ühiskonna kõige lihtsamast ja tavalisemast nähtusest — kaupade vahetusest — ja leidis juba siin kapitalismi kõigi vastuolude eo.

„Marxi „Kapitalis" analüüsitakse algul kõige lihtsamat, tavalisemat, põhilisemat, kõige massilisemat, kõige igapäevsemat, miljardeid kordi esinevat kodanliku (kauba-)ühiskonna suhet: kaupade vahetust. Selles kõige lihtsamas nähtuses (selles kodanliku ühiskonna „rakukeses") analüüs toob nähtavale kõik tänapäeva ühiskonna vastuolud (...kõigi vastuolude eo). Edasine käsitlus näitab meile algusest lõpuni nende vastuolude ja selle ühiskonna arenemist (nii kasvu kui ka liikumist) tema üksikute osade Σ-s (summas — M. R.)[1]."

Kapitalismi analüüsides ei pannud Marx omalt poolt mitte midagi juurde. Ta vaatles seda ja seletas kapitalistliku ühiskonna enda liikumist, selle ühiskonna iseliikumist. Sel ajal kui paljud väikekodanlikud sotsialistid nägid ühiskonna pääsemist kooskõla jaluleseadmises vaeste ja rikaste, proletariaadi ja kodanluse vahel, Marx tõestas teaduslikult, et ainult kapitalismile omaste vastuolude avanemine ja arenemine viib vältimatult kapitalismi eneseeitamisele, hukatusele. Marx tõestas, et kapitalismi vastuolusid on mitte ainult võimatu lepitada, vaid et neile on omane tendents järjest enam süveneda ning teravneda. Kapitalistliku tootmise seadused loovad kaupade tootmise suurenemise, ja samal ajal need seadused loovad kaupade üleproduktsiooni kriise. Ühed ja samad seadused loovad ühel poolusel rikkuse ja teisel — viletsuse. Tehnika tootlike jõudude kasv valmistab ette materiaalse aluse selleks, et inimene võiks vabaneda üle jõu käivast tööst, kuid kapitalismi puhul käib selle kasvuga kaasas veelgi suurem inimese pärisorjastamine. Kapitalismi arenemise iga samm on

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 326.

kahesuguse iseloomuga. Tema iga uus samm edasi tähendab selle kahesuse suurenemist, tema vasturääkivuse süvenemist.

Marx näitas, et kapitalistlike vastuolude arenemine ja süvenemine toimub raudse, loodusliku paratamatusega, et vastuolude arenemine on ainus tee, mis viib kapitalismi tema hukatusse.

> „...Teatava ajaloolise tootmisvormi vastuolude arenemine on selle tootmisvormi lagunemise ja uue tekkimise ainuke ajalooline tee[1]."

Marx ei püüdnud kapitalismi vastuolusid varjata, ta ei katnud neid, vaid ta tõi nad halastamatult nähtavale, ta ei kustutanud proletariaadi ja kodanluse vahelist klassivõitlust, vaid viis selle lõpuni. Just seepärast, et ta vaatles kapitalismi dialektiliselt, kui nähtust, milles on sisemised vastuolud ja milles toimub vana ja uue, iganeva ja sündiva võitlus, just seepärast suutis Marx mitme aastakümne võrra ette näha kapitalismi vältimatut hukkumist ja uute, sotsialistlike kordade võidukust. Just kapitalismi vastuolude analüüs võimaldas Marxil näha proletariaadis seda suurt revolutsioonilist jõudu, mis teostab kapitalistlike kordade hävitamise ja uue, sotsialistliku ühiskonna loomise ajaloolise missiooni.

Sellest nähtub, kui tihe ja lahutamatu on side Marxi revolutsioonilise dialektika ja proletaarse sotsialismi vahel. Võib õigusega öelda, et revolutsiooniline dialektika oli relvaks, mis muutis sotsialismi utoopiast teaduseks.

Revolutsiooniline materialistlik dialektika oli alati teed näitavaks lõngaks selles võitluses sotsialismi eest, mida

---

[1] Marx, Kapital, I k., lk. 536.

juhtisid Marx ja Engels, meie bolševistlik partei ning ta juhid Lenin ja Stalin.

„ÜK(b)P ajaloo lühikursuses" näidatakse, et bolševistliku partei ajaloolise arenemise kõigi kogemuste üheks tähtsamaks õppetunniks ja kokkuvõtteks on bolševikkude võitlus oportunistide vastu ja väheusklikkude vastu parteis eneses, et halastamatu võitlus partei enese antileninlike kallakute ja rühmituste vastu oli sotsialismi võidu üheks otsustavaks tingimuseks.

Sellega ühenduses me esitame klassikalise näite selle kohta, kuidas rakendab dialektilist meetodit seltsimees Stalin meie partei selle tähtsaima külje analüüsimiseks.

Oma ettekandes Kominterni Täitevkomitee VII pleenumil ütles seltsimees Stalin:

> „Kui võtta meie partei ajalugu ta tekkemomendist... ta järgnevaid etappe vahetult kuni meie ajani, siis võib liialduseta öelda, et meie partei ajalugu on selle partei sisemiste vastuolude võitluste ajalugu, ta on nende vastuolude ületamise ja meie partei nende vastuolude ületamise alusel toimuva pideva kindlustumise ajalugu[1]."

Seltsimees Stalin näitas kõigepealt, et partei arenemisprotsessis olid vastuolud paratamatud, et neil olid sügavad juured riigi sotsiaalseis tingimustes, antagonistlike, vaenulike klasside olemasolus. Proletariaat ei ela ühiskonnas isoleeritult teistest kihtidest ja klassidest. Seejuures proletariaat ise ei ole ühesugune. Kõrvuti puhastverd proletaarlaste massiga, kes on läbi teinud kapitalistliku vabriku raske kooli, on hiljuti maalt tulnud ja väikekodanlikesse klassidesse kuuluvaid töölisi. Need tööliste kõige vähem püsivad

[1] Lenin ja Stalin, III k., lk. 145.

kihid moodustavad soodsa pinna proletariaadi mõjutamiseks kodanliku ja väikekodanliku ideoloogia poolt.

„Loomulik," ütles seltsimees Stalin, „et klassivõitluse arenemise iga pöörde puhul, igal võitluse teravnemisel ja raskuste suurenemisel erinevus proletariaadi mitmesuguste kihtide vaadetes, harjumustes ja meeleoludes peab paratamatult avalduma teatavate lahkhelide näol parteis, ja kodanluse ja tema ideoloogia surve peab vältimatult teravdama neid lahkhelisid, võimaldades neile väljapääsu proletaarse partei sisevõitluses.

Niisugused on partei sisemiste vastuolude ja lahkhelide allikad[1]."

Kuidas need vastuolud siis lahendusid?

II Internatsionaali sotsiaal-demokraatlikele parteidele on iseloomulik partei sisemiste vastuolude ülevõõpamine, tasandamine. Bolševistliku, uut tüüpi, tõeliselt revolutsioonilise marksistliku partei arenemine seevastu toimus partei sisemiste vastuolude esiletoomise ja ületamise alusel.

Mitte lepitus, mitte summutamine, vaid partei sisemiste vastuolude esiletoomine ja revolutsiooniline ületamine, — niisugune on meie bolševistliku partei arenemise tee ja seadus.

Seltsimees Stalin valgustab seda seadust näidetega partei ajaloost.

1903. a. VSDTP II kongressil tekkisid vastuolud bolševikkude ja menševikkude vahel. Bolševikud väljendasid arenemise revolutsioonilist joont, menševikud aga esindasid kodanlusega nõustumise joont, nad pooldasid kohandumist argliku liberaalse kodanluse poliitika ja taktikaga. Bol-

[1] Lenin ja Stalin, III k., lk. 149.

ševikud ei püüdnud tol ajal salata oma lahkhelisid menševikkudega. Nad isegi paljastasid järjekindlalt ja halastamatult menševikluse kodanlikku loomust. Ning see võitlus oli, ütleb seltsimees Stalin,

„paratamatu etapp tõeliselt revolutsioonilise ja tõeliselt bolševistliku partei tekkimiseks ja arenemiseks“ [1].

1905. a. revolutsiooni perioodil süvenesid vastuolud bolševikkude ja menševikkude vahel. Valmiva revolutsiooni praktilised küsimused nõudsid paratamatult vastust, ja nii avaldusid selgesti kaks täiesti vastandlikku joont — bolševistlik ja menševistlik.

„Millega saavutas partei bolševistlik osa ülekaalu, millega võitis ta partei enamiku sümpaatiad? Sellega, et ta ei püüdnud üle võõbata põhimõttelisi eriseisukohti ja et ta võitles nende eriseisukohtade ületamise eest menševikkude isoleerimise teel [2].“

Edasi seltsimees Stalin näitab, kuidas partei ületas vastuolusid järgneval perioodil pärast 1905. a. revolutsiooni lüüasaamist, s. o. aastail 1911—1912, millal bolševikud ajasid menševikud parteist välja ning kujunesid iseseisvaks bolševikkude parteiks. Ning neilgi aastail võitis partei oma põhimõttelisusega, oma võitlusega oportunistide ja töölisklassi äraandjate vastu.

Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni periood, proletariaadi diktatuuri rajamise ja sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise ajajärk tõi bolševikkude parteis esile uued lahkhelid, uued vasturääkivused.

Ekspluateerivad klassid panid pealetungivale sotsia-

---

[1] Lenin ja Stalin, III k., lk. 146.

[2] Sealsamas, lk. 147.

lismile meeleheitlikult vastu. Uue ühiskonna ülesehitamine oli seotud hiiglasuurte raskustega. Oli tarvis lahendada tohutu suure ajaloolise tähtsusega ülesanded: tuli luua sotsialistlik suurtööstus, seada tükeldatud väikepõllumajandus sotsialistliku suurpõllumajanduse rööbastele, likvideerida ekspluateerivad klassid. On täiesti arusaadav, et nende klasside püüd, kaitsta oma olemasolu, osutada sotsialismile vastupanu ja restaureerida meie riigis kapitalistlik kord, pidi avaldama mõju ka meie partei vähempüsivaile ja poliitiliselt vähem karastatud elementidele.

Parteis oli ka sääraseid elemente, kes varem olid võidelnud leninismi vastu ja kes ajutiselt liitusid bolševikkudega.

Niipea kui partei asus oma sotsialistliku ülesehitamise programmi teostamisele, tõstsid need elemendid pead ja muutusid iganenud reaktsiooniliste klasside esindajaiks parteis.

Trotskistid, zinovjevlased, kamenevlased, buhhaarinlased — kogu see nurjatu vastik kupatus, kes oma mitmeaastases Lenini-Stalini partei vastu võitlemises varises fašistlikku rappa, — kõik nad olid sotsialismile vaenulike klasside hääletoruks ja kontrrevolutsiooni agentideks.

Sotsialismi edusammud saavutati ainult seepärast, et partei paljastas halastamatult neid kodanlikke ja kulaklikke sabarakke ja et ta nad oma ridadest minema kihutas.

„Võib paista, et bolševikud kulutasid liiga palju aega võitluseks oportunistlike olluste vastu parteis, et nad ülehindasid nende tähtsust. Kuid see on täiesti ebaõige. Ei tohi sallida enda hulgas oportunismi, nagu ei tohi sallida mädapaiset tervel organismil. Partei

on töölisklassi juhtiv väesalk, tema eesmine kindlus, tema võitlusstaap. Ei tohi lubada, et töölisklassi juhtivas staabis istuksid kõhklejad, oportunistid, kapitulandid ja reetjad. Võidelda elule ja surmale kodanluse vastu ajal, kui omaenda staabis, omaenda kindluses pesitsevad kapitulandid ja reetjad, tähendaks sattuda niisuguste inimeste seisukorda, keda tulistatakse rindelt ja tagalast. Pole raske mõista, et niisugune võitlus võib lõppeda ainult kaotusega. Kindlusi vallutatakse hõlpsaimini seestpoolt. Et saavutada võitu, on tarvis eelkõige puhastada töölisklassi partei, tema juhtiv staap, tema eesmine kindlus kapitulantidest, väejooksikuist, streigimurdjaist ja reetjaist[1]."

Nõnda, puhastudes võõrelementidest, meie partei, töölisklassi sõjastaap, proletaarse revolutsiooni võimas kindlus, on kindlustunud kogu oma ajaloo vältel.

4.

Võitlus Nõukogude korra ja NSVL sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise eest pakub hulga näiteid sellest, kuidas sotsialismi vaenlased on maskeerinud oma rahvavastast tööd metafüüsikast võetud „filosoofiliste" kaalutlustega.

Ühtlasi pakub võitlus sotsialismi eest NSVL-s hulga eredaid näiteid selle kohta, kuidas Lenini-Stalini partei on oma töös kasutanud dialektilist meetodit.

Kogu uue ühiskonna ülesehitamise periood on vana ühiskonna sotsialistlikuks korraks muutmise periood. Bolševikkude partei sai väga hästi aru, et see pidi olema periood,

[1] Lühikursus, lk. 375—376.

kus uus võitleb vana vastu, kus tekkiv ja arenev võitleb sureva ja reaktsioonilise vastu, et see pidi olema lepitamatu klassivõitluse ajajärk. Vanalt maailmalt vallutab sotsialism iga oma sammu kõige metsikumas heitluses reaktsiooni kõigi jõudude vastu.

Partei joone vastu välja astunud opositsioonilised grupid, kes leninismi vastu võideldes muutusid fašistlike kahjurite ja salakuulajate põhimõttelagedaks jõuguks, jutlustasid aga klasside lepitamist, vasturääkivuste kustutamist, eitasid sotsialismi ülesehitamisprotsessi sisemist vastuolu.

Klasside lepitamise ja sisemiste vasturääkivuste eitamise jutlustamine oli neile tarvilik selleks, et teostada meie riigis oma programmi kapitalismi jaluleseadmiseks, et puhastada teed kulaklikuks ja rahvusvaheliseks kontrrevolutsiooniks.

Oma kulaklikele ja kapitalistlikele plaanidele „teoreetilise" ilme andmiseks põhjendasid sotsialismivastased oma argumente teatava ebaehtsa teooriakesega, nimelt „tasakaaluteooriaga".

„Tasakaaluteooria" on metafüüsilise meetodi tüüpiline erivorm. Ta eitab nähtuste ja protsesside sisemisi vastuolusid. Sellel alusel järeldas fašistlik „teoreetik" Buharin, et monopolistlik kapitalism on „organiseeritud kapitalism", et kapitalistliku ühiskonna sisemised vastuolud tasanduvad, kaovad, et jäävad ainult välised vastuolud üksikute kapitalistlike riikide vahel. Niisugune järeldus tähendas, et kodanluse ja proletariaadi klassivastuolude vahel toimub leppimine, et iga kapitalistliku maa piires saabub lõpp klassivõitlusele.

On kergesti arusaadav, miks rohkearvulised kapitulandid ja kapitalismi restaureerijad viitavad „tasakaaluteooriale". See aitas neil võidelda partei ja sotsialistliku üles-

ehituse vastu, see aitas neil võidelda kulakluse säilitamise ja kapitalismi jaluleseadmise eest. Seltsimees Stalini sõnade järgi oli selle teooria sihiks „... kulaklike elementide varustamine „uue" teoreetilise relvaga, et nad võiksid võidelda kolhooside vastu ja diskrediteerida kolhooside positsioone" [1].

Toetudes metafüüsilisele „tasakaaluteooriale", mis eitab ühiskondliku arenemise sisemisi vastuolusid, lõid partei vaenlased Buhharini-Rõkovi grupist teooriakese „klassivõitluse kustumisest", kulakkonna rahulikust sissekasvamisest sotsialismi.

Seltsimees Stalini juhtimisel paljastas partei „tasakaaluteooria" kontrrevolutsioonilise loomuse.

„... Meie arenemine ei toimu voolava, täieliku ülespoole tõusu korras. Ei, seltsimehed, meil on klassid, meie riigis on vastuolud, meil on minevik, meil on olevik ja tulevik, nende vahel on vastuolud, ja me ei saa edasi sõuda sujuvas õõtsumises elu laineil. Meie edasiliikumine toimub võitluses, vasturääkivuste arenemises, nende vasturääkivuste ületamises, nende vasturääkivuste esilekerkimises ja likvideerimises. Kuni on klassid, seni ei suuda me kunagi saavutada niisugust olukorda, millal võib öelda: noh, jumal tänatud, nüüd on kõik hea! Seltsimehed, seda ei tule kunagi. Elus on meil alati midagi välja suremas. Kuid mis on suremas, see ei taha surra lihtsalt, vaid võitleb oma olemasolu eest, kaitseb oma iganenud asja. Elus sünnib meil alati midagi uut. Kuid see, mis sünnib, ei sünni lihtsalt, vaid piiksub, karjub, kaitseb oma olemas-

[1] Stalin, Leninismi küsimused, 10. tr., lk. 301.

oluõigust. Võitlus vana ja uue vahel, sureva ja sündiva vahel — niisugune on meie arenemise alus[1]."

Kogu Nõukogude rahvas on kasutanud ja kasutab oma juhiseks neid seltsimees Stalini kauneid sõnu ega unusta hetkekski, et sotsialismi ülesehitamine on klassivõitlus, on vastuolude arenemine ja likvideerimine, et ilma selle võitluseta ei ole ega saa olla sotsialismi ülesehitamist.

Just sellega on seletatavad need ülisuured edusammud, mida on saavutanud meie partei ja meie rahvas. Revolutsiooniline dialektika oli ja jääb siingi sotsialismi praktiliste saavutiste teoreetiliseks aluseks.

5.

Lõpuks puudutame veel üht tähtsat küsimust.

Vastandite ühtsuse ja võitluse seadus on arenemise üldine seadus. Lenin kirjutas, et vastandite võitlus on absoluutne, nii nagu on absoluutne arenemine, liikumine. Järelikult, arenemine sisemiste vastuolude avamise ja nende ületamise teel pole nähtus, mis oleks omane ainult ühiskonna üksikuile, erilistele vormidele. Seega arenevad dialektiliselt mitte ainult ühiskonna senised vormid, vaid ka klassitu ühiskond, — tal on omad vastuolud ja ta lahendab neid.

Kuid pole olemas vastuolusid üldises mõttes. Vastuolud on konkreetsed, neil on teatav sisu, teatav iseloom. Näiteks esinesid Nõukogude ühiskonnas tema arenemise esimestel aastatel veel kodanlikud klassid — kaupmehed, töösturid, kulakkond. Proletariaadi ja nende klasside vahel

---

[1] Stalin, Poliitiline aruanne, lk. 42—43.

valitses sügav vastuolu. Proletariaat on kõiges vastandlik kodanlusele, tal pole temaga mingeid ühiseid huvisid, nad mõlemad on antagonistlikud, s. o. üksteisele vaenulikud, ja nende huvid on lepitamatud.

Kuid Nõukogude ühiskonna põhiklassi — töölisklassi — kõrval on veel teine põhiklass — töötav talupoegkond. Põllumajanduse kollektiviseerimiseni kujutas see klass endast väikekodanlust, kel oli oma isiklik majapidamine.

Töölisklassi ja talupoegkonna vahel olid kahtlemata vastuolud. Need vastuolud põhinesid sellel, et talupoegkond oli klass, kes rajas oma majapidamise eraomandile, väikekauba produktsioonile. Proletariaat aga ehitab majapidamise tootmisvahenditega sotsialistliku omandi alusel. Talupoegkond oli niisugune klass, kes enda keskelt paratamatult sünnitas kapitaliste, kulakkonda.

On ilmne, et proletariaadi ja talupoegkonna vahel olid esialgu vastuolud.

Kui me aga oleksime pannud ühte patta proletariaadi ja kodanluse vastuolud ja proletariaadi ja töötava talupoegkonna vastuolud, oleksime teinud väga suure poliitilise vea.

Tegelikult need vastuolud erinevad üksteisest sügavasti. Nad on erinevad nii sisult kui ka vormilt, nii oma arenemise tendentsidelt kui ka nende ületamise iseloomult.

Töölisklassi ja kodanluse vastuolude lahendamine võib toimuda ainult ühel teel — ekspluateerivate klasside likvideerimise ja hävitamise teel. Teist teed ei ole, sest kuni riigis on olemas ekspluateerivad klassid, seni ei saa üles ehitada sotsialismi. Sotsialism tähendab seda, et on hävitatud inimese ekspluateerimine inimese poolt. Niisugusel teel nõukogude rahvas lahendaski oma põhilise vastuolu kodanlusega ja kulakkonnaga.

Hoopis teist laadi on vastuolu proletariaadi ja töötava talupoegkonna vahel. See pole antagonistlik, vaenulik vastuolu.

Partei andis hävitava hoobi kontrrevolutsioonilisele trotskismile, mis jutlustas konflikti, tüli vältimatust proletariaadi ja talupoegkonna vahel.

Menševikud ja trotskistid pidasid töötavat talupoegkonda alati proletariaadile vaenulikuks kapitalistlikuks klassiks, kel pole tööliskiassiga ühiseid huvisid.

Partei ja tema juhid Lenin ja Stalin õpetasid aga alati, et talupoegkond on klass, kes oma olemuselt sisaldab eneses vastandlikke jooni, vastandlikke püüdlusi. Ühelt poolt on talupoegkond omanik, väikeste kodanlaste klass. Teiselt poolt on talupoegkond töötajate klass, kelle olemasolu allikaks on isiklik töö. Kapitalistlikus ühiskonnas elab enamik talupoegi viletsat elu, vaesub ning täidab proletaarlaste ridasid. Ainult õige väike osa talupoegkonnast lööb läbi ja pääseb kulakkonda, kodanlusse. Kodanlus ja kulakkond on töötava talupoegkonna surmavaenlased.

Seepärast on talupoegkonna ainukeseks pääsuks kapitalistliku korra hävitamine ja sotsialistliku ühiskonna ehitamine koos tööliskonnaga ja tööliskonna juhtimisel.

Seega on proletariaadi ja talupoegkonna vahel teatavate vastuolude kõrval ka ühiseid huvisid. Need proletariaadi ja talupoegkonna ühised huvid moodustavad a l u s e nende lahutamatuks liiduks.

Bolševikkude partei võitis seepärast, et ta hoidis alal ja kaitses tööliskiassi ja talupoegkonna liitu kõigis revolutsioonilise võitluse etappides, et ta suutis selle revolutsiooni hiiglasuure reservi tõmmata kaasa proletariaadi poolele.

Kuidas aga ületatakse vastuolud nende kahe klassi

vahel? On selge, et see ületamine toimub hoopis teisiti kui vastuolude lahendamine proletariaadi ja kodanluse vahel.

Töölisklassi ja talupoegkonna vastuolude revolutsioonilise ületamiseks on ainult üks tee — see tee on talupoegkonna üleviimine ühistatud suurpõllumajanduse rööbastele, see tee on piiride kustutamine töölisklassi ja talupoegkonna vahel. Sotsialistliku kollektiviseerimise saavutiste tulemuseks oli põhilise vastuolu ületamine tükeldatud individuaalse majapidamise ja sotsialistliku tööstuse vahel. Põllumajandus ja tööstus moodustavad praegu ühtse sotsialistliku süsteemi. Töölisklassi ja talupoegkonna vahel on veel säilinud teatavad erinevused, kuid ühenduses sotsialistliku ülesehitamise uute saavutistega need kustuvad ja kaovad järjest enam.

Iseloomustades meie riigis toimunud sotsiaalseid muutusi, ütles seltsimees Stalin oma ettekandes Konstitutsiooni projektist:

> „Mida jutustavad need muutused? Nad räägivad esiteks sellest, et kustuvad piirid töölisklassi ja talupoegkonna vahel kui ka nende klasside ja intelligentsi vahel ja et kaob endine klassieksklusiivsus. See tähendab, et kaugus nende sotsiaalsete gruppide vahel järjest enam väheneb.
>
> Teiseks nad räägivad sellest, et nende sotsiaalsete gruppide vahelised majanduslikud vastuolud langevad ja kustuvad.
>
> Lõpuks nad räägivad sellest, et nende vahel langevad ja kustuvad samuti poliitilised vastuolud[1].“

[1] Stalin, Konstitutsiooni projektist, lk. 9.

Vastuolud on seega kahesugused. Ühed vastuolud on antagonistlikud, teised aga ei ole.

Ühiskonnas, kus on ekspluateerijate ja ekspluateeritavate klassid, on vastuoludel paratamatult antagonistlikud vormid ja nende vastuolude lahendamise vahendiks on vältimatult poliitiline revolutsioon, võitlus elu ja surma peale.

„Ja mis on selles imestamisväärset," kirjutas Marx, „et klasside v a s t a n d l i k k u s e l põhinev ühiskond jõuab niisugusele lõpplahendusele, milles on määrav inimeste jäme v a s t u o l u, inimeste füüsiline kokkupõrge [1]?"

Lenin kirjutas:

„Antagonism ja vastuolu pole kaugeltki üks ja sama. Esimene kaob, kuid teine jääb sotsialismigi korral [2]."

Sotsialistlik ühiskond ei tunne antagonistlikke vastuolusid, sest temas pole ekspluateeritavaid ja ekspluateerivaid klasse. Antagonistlikud vastuolud on ainult sotsialismi üles ehitanud riigi — NSVL — ja kapitalistliku ümbruskonna vahel, samuti sotsialistliku riigi ja temas leiduvate purustatud vaenulike klasside jäänuste vahel, mida kapitalistlik ümbruskond toidab ja toetab.

Sotsialism on niisugune ühiskondlik vorm, mis esmakordselt ajaloos loob tingimused tootlike jõudude ja inimkonna vaimse kultuuri piiramatuks arenemiseks. Ainult sotsialismis algab tõeline liikumine, mida ei tõkesta need arvukad takistused, mis esinevad ekspluateerimisühiskonnas.

---

[1] M a r x ja E n g e l s, V k., lk. 416.
[2] „Leninski sbornik", XI k., lk. 357.

Kuid seal, kus on liikumine, kus on arenemine, seal eksisteerib vältimatult vana ja uus, iganev ja tekkiv. Järelikult on olemas vastuolud vana ja uue, iganeva ja tekkiva vahel.

Kuid neil vastuoludel on hoopis teissugune sisu, teissugune iseloom, teissugune lahendamisvorm, neil pole absoluutselt mitte midagi ühist ekspluateerivate ühiskondade vastuoludega.

> „Ainult asjade säärase korra puhul," kirjutas Marx, „kus pole enam klasse ja klassiantagonismi, lakkavad sotsiaalsed evolutsioonid olemast poliitilised revolutsioonid[1]."

Endi lahenemiseks ei vaja vastuolud sotsialistlikus ühiskonnas poliitilisi revolutsioone. Kommunistlik ühiskond — nii oma arenemise alamal kui ka ülemal staadiumil — ei tunne tootlike jõudude ja tootmissuhete vastuolusid. Ei, vaid kommunistlikud tootmissuhted avavad tootlike jõudude arenemiseks piiritud avarused. Kapitalistlikus ühiskonnas on kõik vastuolud tootlike jõudude ja tootmissuhete põhilise vastuolu avaldus.

Kommunism ületab seda laadi vastuolud jäädavalt. Klassideta ühiskonna vastuolu on hoopis teist laadi — need on sotsialistliku ühiskonna edasiliikumise ja kasvu, kommunismi esimesest, madalamast staadiumist kõrgemasse staadiumi ülemineku vastuolud, need on kommunistliku ühiskonna piiritu arenemise vastuolud.

Meie riigis on sotsialistlik ühiskond põhilises osas üles ehitatud. Meil on võitnud ja valitseb sotsialistlik printsiip: igaühelt ta võimete järgi, igaühele ta töö järgi. See printsiip vastab tootlike jõudude teatavale tasemele.

---

[1] Marx ja Engels, V k., lk. 416.

Kuid tootlikud jõud ei seisa paigal, nad ei püsi muutumatus olekus. Sotsialism puhastab tee tehnika, tööstuse ja sotsialistliku põllumajanduse ennenägematule arenemisele.

Kommunismi esimese faasi arenemise teataval astmel, kui tootlikud jõud loovad produktide ja tarbimisesemete külluse, hakkavad sotsialistliku ühiskonna teatavad tunnused iganema, muutuvad ülearusteks. Sotsialistlik printsiip — „igaühelt ta võimete järgi, igaühele ta töö järgi" — on hädavajalik, kui tootlikud jõud pole veel küllalt kõrged produktide külluse loomiseks, kui inimesed pole oma teadvuses veel lõplikult lahti saanud kapitalismi jäänustest, kui vabatahtlik töö ühiskonna hüveks pole veel saanud sotsialistliku ühiskonna kõigi inimeste harjumuseks. Kui aga tootlikud jõud saavutavad taseme, kus produkte on ülikülluses, muutub kommunismi esimeses faasis valitsev töötasu printsiip ülearuseks. Kui iga väsimatu töötegija võib saada oma tarviduste kohaselt, muutub töötasu printsiip iganenud nähtuseks.

Selle vastuolu ületamiseks pole tarvis mingeid pöördeid. Sotsialism erineb kapitalismist selle poolest, et sotsialistlikus ühiskonnas valitsevad inimesed ise oma vahekordade üle. Uute tingimuste kujunemise kohaselt likvideerib ühiskond tulevikus ise teadlikult ja aegamööda ühed printsiibid, mis on oma aja ära elanud, ja võtab kasutamisele teised tarvilikud printsiibid, mis vastavad rohkem elu uutele, veelgi kõrgemaile materiaalseile tingimustele.

Meie sotsialistlik riik näitab juba praktiliselt seda vastuolude ületamise uut tüüpi, mis on kiireima edasiliikumise suurimaks allikaks.

Võetagu näiteks niisugune nähtus nagu stahhaanovlus.

Selle liikumise eristavaks jooneks on töötootlikkuse vanade, iganenud normide murdmine. Lenin ütles, et kommunism võidab siis, kui ta loob kapitalismi omast kõrgema töötootlikkuse. Stahhaanovlus väljendab võitlust kommunistliku töötootlikkuse eest. Mõistagi satuvad stahhaanovlaste poolt püstitatud uued tehnilised normid vältimatult vastuollu vanade normidega, mis enam ei vasta tehnika uuele tasemele, tööliste kultuurilisele tõusule jne.

> Stahhaanovlaste liikumine, ütles seltsimees Stalin, „murrab vanad vaated tehnikale, murrab vanad tehnilised normid, vanad projektiivsed võimsused, vanad tootmisplaanid ja nõuab uute, kõrgemate tehniliste normide, projektiivsete võimsuste ja tootmisplaanide loomist“ [1].

Vastuolu tekkimine ja tema ületamine loob võimsa stiimuli töötootlikkuse tõusuks.

Samuti toimub ka teadusega. Stahhaanovlaste liikumine kummutab mõnedki teaduse vanad kujutlused, iganenud valemid satuvad vastuollu teaduse uute andmetega. Tõeline teadus on alati seotud praktikaga. Ühiskonna praktiline arenemine kohandab teadust, tõstab tema seisundit, dikteerib tema uuenemise tarvilikkuse.

> „Teadust seepärast nimetataksegi teaduseks, et ta ei tunnista fetišeid, et ta ei karda kätt tõsta iganenu vastu ja et ta kuulatab erksalt kogemuse ja praktika häält. Kui asi oleks teisiti, poleks meil üldse teadust, poleks näiteks astronoomiat, ja me ajaksime ikka veel läbi Ptolemaiose kõdunenud süsteemiga, meil ei oleks bioloogiat ja meie lepiksime ikka veel legen-

[1] Stalin, Kõne stahhaanovlaste nõupidamisel, lk. 6.

diga inimese loomisest, meil poleks keemiat ja me ajaksime ikka veel läbi alkeemikute ennustustega[1]."

On kergesti ettekujutatav, missuguse hoo saavutab kommunistlikus ühiskonnas tehnika, töötootlikkuse ja teaduse areng. Kuid ka kommunistlikus ühiskonnas see arenemine saab toimuma vana ja uue, iganeva ja sündiva vaheliste vastuolude tekkimise ja ületamise teel.

Sest vastuolude jõud peitub selles, et nad sunnivad lõpparvet tegema sellega, mis pole enam piisav, mis on juba vananenud ega saa olla normiks ja millest tuleb üle saada, et tõusta kõrgemale astmele.

Kui aga ühiskonna endiste, ekspluateerivate vormide juures vastuolud avaldusid ja lahendusid verises surmavõitluses, sest eksisteerisid klassid, kes olid huvitatud vana säilitamisest, siis kommunismis ühiskond ise ületab vastuolud valutult ja teadlikult, sest kommunistlik ühiskond ei tunne klassidesse jagunemist ning kõik tema väsimatud töötegijad on edasiliikumisest võrdselt huvitatud.

*

Niisiis võime öeldust teha vastuolude kohta niisuguse järelduse:

Materialistliku dialektika õpetus arenemisest, mis toimub vastandite võitluse ja vastastikuse ülemineku kaudu, õõnestab juurteni metafüüsilise meetodi seisukohta, mille järgi esemed on alati iseendale võrdsed. Tegelikult sisaldavad esemed ja protsessid endas sisemisi vastuolusid, vastandlikke tendentse, neil on oma minevik ja tulevik, nende vastandite võitlus on esemete arenemise ja kvantitatiiv-

[1] Stalin, Kõne stahhaanovlaste nõupidamisel, lk. 20—21.

sete muutuste kvalitatiivseteks muutusteks ülemineku sisemiseks sisuks, allikaks.

Iga ese ja iga nähtus moodustab vastandite ühtsuse. Kuid see ühtsus on relatiivne, s. t. ajutine, mööduv. Kui ühtsus oleks igavene, absoluutne, siis poleks mingit arenemist. Absoluutne tähtsus on ainult vastandite võitlusel — igavese ja mitte iial peatuva liikumise allikal.

Tõeline arenemine, mis seisneb vana kadumises ja uue tekkimises, maailma igaveses uuenemises, ei eelda mitte vastandite lepitamist ja neutraliseerimist, vaid nende revolutsioonilist ületamist, lahendamist.

Selles on proletaarsete revolutsionääride teooria ja reformistide ja oportunistide teooria sügav erinevus. Esimene ei püüa vastuolusid kinni katta, vaid toob nad koguni julgesti nähtavale ja ületab nad revolutsioonilisel teel. Teised püüavad klassivastuolusid kinni katta, katsuvad neid lepitada, ning muutuvad imperialistliku kodanluse teenreiks.

Materialistlik dialektika on proletaarse revolutsiooni ja uue ühiskonna ülesehitamise relv.

Kuues peatükk.

Tõe tunnetamise dialektiline tee.

Mis on tunnetus? — Lenin tunnetamise dialektilisest teest. — Tunnetuse kolm astet. — Elava kaemuse osa tegelikkuse tunnetamises. — Abstraktne mõtlemine. — Seaduste, kategooriate ja mõistete tekkimine tegelikkuse peegeldusvormidena teadvuses. — Kategooriate ja mõistete dialektiline loomus. — Tegelikkuse ja tema kõigi külgede igakülgne seos peab peegelduma kategooriate ja mõistete seoses. — Esemete elava mitmekesisuse taastamine tunnetuse kolmandas astmes. — Praktika on tunnetuse objektiivsuse kriteerium. — Järeldused.

1.

Eelmistes peatükkides esitasime marksistliku dialektilise meetodi põhijooned, mis oma tervikus iseloomustavad tõe tunnetamise ainsat teaduslikku ja revolutsioonilist meetodit.

Nüüd asume erakordselt tähtsa ja huvitava küsimuse juurde, mis puudutab tõe tunnetamise dialektilist teed, selle tee etappe, kaemuse, abstraktse mõtlemise ja praktika osa tunnetuse protsessis.

Alustame kõigepealt küsimusest, mis on tunnetus.

Hegelit materialistlikus vaimus läbi töötades ja tema väärtuslikke mõtteid kasutades esitab Lenin tunnetuse kohta rea definitsioone. Esitame neist mõningad.

Lenin kirjutab.

„Tunnetus on looduse peegeldamine inimese poolt[1]."

„Tunnetus on (intellekti) laskumise protsess anorgaanilisse loodusse, et alistada seda subjekti võimule ...[2]."

„Tunnetus on mõtlemise igavene ja lõpmatu lähenemine objektile[3]."

Lenin räägib veel tunnetusest kui „mõtte kokkusattumisest objektiga".

Need määratlused annavad selge ja täpse kujutluse selle kohta, mis on tunnetus.

Inimene oma praktilises tegevuses puutub kokku objektiivse maailma, looduse ja ühiskonnaga. Tema ees on terve maailm. Inimene ei ela loodusest ja ühiskonnast isoleeritult. See objektiivne maailm määrab ta elu ja tegevust, need sõltuvad sellest.

Kuid samal ajal, kui inimene allub looduse ja ühiskonna mõjudele, mõjutab ka tema ise neid oma olemasolule soodsamate tingimuste kujundamiseks.

Ometi on arusaadav, et inimene võib edukalt mõjutada objektiivset maailma ainult siis, kui ta tunneb selle maailma seadusi, kui loodus esineb talle mitte nagu mingisugune saladuslik ja arusaamatu olend, vaid kui tunnetatud või tunnetatav nähtus. Seepärast määratleb Lenin ka tunnetust intellekti laskumise protsessina loodusse, „et seda alistada subjekti võimule"[4].

Katsume kujutella ürginimest. Ta on veel looduse

---

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 176.
[2] Sealsamas, lk. 187.
[3] Sealsamas, lk. 188.
[4] Sealsamas, lk. 187.

tunnetamise kõige madalamal, esimesel astmel. Tal pole veel elementaarseid kujutlusi looduse seadustest, jõududest ja omadustest. Nagu teisedki elusad olendid, kasutab ta instinktiivselt looduse valmeid hüvesid — vilju ja juuri. Parimal juhul ta kasutab niisuguste valmisrelvade abi, mida talle pakub loodus ise puuteiba või kivi näol.

Tunnetuse progress saab siin seisnema selles, et tootlike jõudude ja teaduse arenemise alusel hakkab inimese mõte järjest rohkem vastama objektiivsele loodusele, hakkab temaga kooskõlastuma. Seda mõtte kokkusattumist objektiga, looduse üksikute nähtuste ja seaduste õiget peegeldumist inimese peas nimetamegi tunnetuseks.

Tunnetuse kogu ajalugu, kogu üleminekuprotsess mõtlemise primitiivseilt vormidelt kõrgemaile vormidele, rumaluselt ja mitteteadmiselt teadmisele, üleloomulikesse olenditesse uskumiselt objektiivsete seaduste mõistmisele, — kõik see moodustab „mõtte ja objekti kokkusattumise" protsessi.

Seega pole tunnetus mitte hetkeline, vaid kestev p r o t s e s s. Seda tunnetuse külge rõhutab Lenin erilise jõuga. „Mõtte kokkusattumine objektiga," kirjutab ta, „on p r o t s e s s[1]."

Seepärast ei leia inimene valmina ka tõde, mis ilmneb selle protsessi tulemusena ja mida võib samuti määratella mõtte ja objekti kokkusattuvusena, vastavusena, mõtte ja objekti ühtsusena.

Seejuures oleks ekslik arvata, nagu toimuks tunnetuse arenemine, tõe suunas liikumine libedalt, rahulikult, ilma vastuoludeta, ilma tagasiminekuta ja otseteest kõrvalekaldumiseta. Mõtte objektiga kokkusattumise dialektiline protsess on tegelikult väga keerukas ja vastuoluline.

---

[1] L e n i n, Filosoofilised vihikud, lk. 187.

Sellest rääkimatagi, et klassiühiskonnas toimub vastandlike arvamuste ja vaadete äge võitlus ja et teaduslik tõde rajab siin endale tee läbi tuhandete raskuste, et igasugune tunnetusprotsess on keerukas ja vastuoluline.

Looduse peegeldus inimese peas pole mitte välismaailma lihtne ja surnud vastuhelk teadvuses. See vastuhelk ei sarnane selle surnud peegeldusega, mis saadakse fotoplaadile. Kui aga lugu oleks teisiti, siis poleks midagi kergemat ja lihtsamat kui tunnetus.

Te õpite tundma mingit eset. Te moodustate temast teatava kujutluse. Ent uued andmed esemest satuvad vastuollu teie poolt loodud kujutlustega, ning siis tekib vajadus seda vastuolu lahendada, kujutlused tuleb kooskõlastada uute andmetega.

Nõnda arvasid õpetlased kuni XIX sajandini, et elusa looduse maailm on igavesti eksisteerinud valmina. Kuid teaduse poolt kogutud materjal sattus varsti ilmsesse vastuollu õpetlaste kindlakskujunenud seisukohtadega.

Darwin, rääkides oma autobiograafias vanast valitsevast liikide muutumatuse õpetusest ja oma kogunenud faktidest, mis tunnistasid vastupidist, kirjutas:

„Alates 1854. a. septembrist pühendasin juba kogu oma aja liikide muundumise küsimuse alal kogunenud märkuste, uute tähelepanekute ja kogemuste tohutu kuhja korrastamisele. Reisil „Beagle'il" avaldasid mulle tugevat muljet leiud pampa ladestustes, kust tulid nähtavale hiiglasuured fossiilloomad, kes olid kaetud soomusega ja kes täiesti sarnanesid tänapäeva armadillidega. Siis köitsid minu tähelepanu faktid, et sarnased loomavormid mandril lõunasse siirdudes järk-järgult vaheldusid, ja lõpuks see, et Galápagose saarterühma looduslikud tooted sarnanesid Lõuna-Ameerika omadega. Eriti aga huvitasid mind iga

üksiku saare elusolendite väikesed erinevused. Pealegi polnud ükski saartest geoloogilises mõttes kuigi vana.

Nähtavasti võib neid ja paljusid teisi nendetaolisi fakte seletada ainult lähtudes oletusest, et liigid aegamööda muutuvad, ja sellest ajast peale jälitas see küsimus mind lakkamatult[1]."

Darwin, nagu lugeja võib veenduda, räägib vastuolust vana teooria ja faktide vahel. Ning oma teadusliku evolutsiooniteooria loomisega ta lahendas selle vastuolu.

Esitame mõned teised näited.

Kuni XX saj. alguseni arvasid füüsikud, et aatom on mateeria viimne, jagamatu osa. Kuid sellest kujutlusest loobuti, sest teataval astmel õpetlased nägid, et niisugune kujutlus aatomist pole kooskõlas tema tõeliselt keeruka struktuuriga.

Marxil ja Engelsil oli täielikult õigus, kui nad väitsid, et kapitalismi tõusujoonelise arenemise ajal ühes riigis ei saa ehitada sotsialismi. Kuid uuel ajal, kapitalismi lagunemise perioodil, sattus see tõde tegelikkusega vastuollu. Imperialismi ajajärgul sai sotsialismi võit võimalikuks esialgu mõnedes või isegi ühes riigis ja muutus võimatuks sotsialismi üheaegne võit kõigis maades. Ning siingi pidi mõtte liikumine seisnema selles, et lahendada tekkinud vastuolu. Ja seda tegi Lenin, kes näitas, et imperialismi ajajärgul sotsialismi võit on võimalik ühes riigis.

„Looduse peegeldumist inimese mõttes," kirjutas Lenin, „tuleb mõista mitte „surnult", mitte „abstraktselt", mitte ilma liikumiseta, mitte

---

[1] Darwin, lk. 74.

ilma vastuoludeta, vaid liikumise, vastuolude tekkimise ja lahenemise igaveses protsessis[1]."

Järelikult on tunnetus liikumine, protsess, pealegi keerukas ja vastuoluline protsess.

2.

Nüüd vaatleme järgmist küsimust: missugune on siis dialektilise tunnetuse tee? Missugused on selle protsessi momendid ja astmed?

Lenin toob mõne tähelepanuväärse sõnaga esile dialektilise tunnetusteooria olemuse:

> „Elavalt kaemuselt abstraktsele mõtlemisele ja sellelt praktikale — niisugune on tõe tunnetamise, objektiivse reaalsuse tunnetamise dialektiline tee[2]."

Katsume sellest valemist aru saada.

Lenini määratluse järgi on tegelikkuse elav kaemus tunnetamise dialektilise protsessi esimeseks astmeks. Ta on tegelikkuse algus, lähtepunkt.

Ning see on loomulik. Igasugune tutvumine tundmatute esemetega või nende täheldamine algab elavaist aistinguist, mida inimene omandab esemetega kokku puutudes.

Inimese ees laiub objektiivne reaalsus, mida ta tahab tunda, tundma õppida, uurida. Inimene tunnetab seda reaalsust oma meelteorganite kaudu. Inimene tunnetab asju ainult ühel teel: objektiivselt eksisteerivad asjad mõjutavad inimest, tekitavad temas teatavaid aistinguid.

---

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 188.

[2] Sealsamas, lk. 166.

Need aistingud, peegeldades eseme omadusi, lubavad tunnetada „asja iseeneses".

Te vaatlete mõnd lille. Saades värvi, lõhna, suuruse ja pehmuse aistingud, te tunnete ära selle lille.

Mõistagi ei tähenda see veel, et te selles lilles tundsite ära k õ i k, saite aru tema kasvamisseadustest jne. Eseme aisting, elav kaemus, nagu me hiljem näeme, on tunnetuses ainult esimene aste. Inimene ei saa piirduda ainuüksi aistingutega: ta astub edasi, reaalsuse sügavama tunnetuse poole. Kuid eseme elav aisting on esimene ja tarvilik aste. Ta on otsegu hüppelaud, mis võimaldab sügavalt tungida asjade olemusse. Ta annab materjali, ilma milleta ei saa teha sammugi eseme tundmaõppimisel.

Õppides tundma seda või teist eset, inimene tegeleb objektiivse reaalsusega. Aga objektiivne reaalsus, kirjutas Lenin, „on antud inimesele tema aistinguis"; „meie aistingud peegeldavad" objektiivset reaalsust[1]. Ning ainult niisugusel teel ta peegeldub ja muutub inimesele teatavaks.

Tegelikkuse elavad aistingud on tunnetuse alg- ehk esimene aste, ja tänu sellele hakkab lühenema kaugus mõtte ja objekti vahel. Seepärast läbib teaduslik tunnetus vältimatult elava kaemuse, elavate nähtuste vaatluse, konkreetsete faktide kogumise ja nendega tutvumise astme.

Sellelt seisukohalt on kerge endale kujutella, millest algas näiteks niisugune õpetlane nagu Darwin, kui ta asus uurima loomade ja taimede arenemise seadusi. Orgaanilise maailma nähtuste hulga elava vaatlemiseta ta ei oleks võinud pakkuda sellest maailmast teaduslikku pilti. Et tõestada, miks muutuvad loomad ja taimed, kuidas tekkis tänapäeva orgaaniline maailm, selleks oli tarvis esialgselt koguda

---

[1] L e n i n, Teosed, XIII k., lk. 105.

tohutu hulk fakte, oli vajalik teha „elava kaemuse" „mustandlik" hiiglatöö.

Oma autobiograafias Darwin märgib ära selle fakti:

„Ma töötasin tõelises Bacon'i vaimus, ilma igasuguse eelarvamusliku teooriata, kogudes laialdaselt fakte, peamiselt kunstlike liikide kohta, kasutades nii trükiallikaid kui ka kokkupuuteid kogenenud karjakasvatajate ja aednikkudega ja ülirohket lugemist[1]."

Samasuguse töö tegi läbi ka Marx oma „Kapitali" kallal töötades. Ennem kui ta suutis seletada kapitalismi seadusi, ta pidi, nagu Darwingi oma valdkonnas, tutvuma tohutu hulga faktidega, mil oli teatav suhe kapitalistliku produktsiooni kõige mitmesugusemate külgedega, ta pidi läbima „elava kaemuse", kapitalistliku korra konkreetsete nähtuste vaatluse astme. Kapitalistliku maailma konkreetse mitmekesisuse kaemine, vaatlemine oli lähtepunktiks Marxi tööle kapitalistliku produktsiooni seaduste seletamisel.

Sissejuhatuses teosele „Poliitilise ökonoomia arvustuseks" tähendas Marx, et elav, konkreetne, mitmekesine maailm on „kaemuse ja kujutlemise" lähtepunktiks[2].

Vaadake Lenini ettevalmistustööd tema raamatule „Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium". Kui tohutu hulga konkreetseid fakte, tabeleid, statistilisi andmeid jne. kogus ja õppis tundma Lenin selleks, et seletada kapitalismi uut staadiumi!

Nähtuste hulga elav kaemus, vaatlus on seega tunnetuse dialektilise protsessi esimeseks astmeks.

Seejuures on tähtis mõista, et kui jutt on elavast kaemusest, elavast vaatlusest, siis ei tähenda see sugugi pas-

---

[1] Darwin, lk. 75.

[2] Marx ja Engels, XII k., lk. 191.

siivset, abstraktset-teoreetilist kaemust. Praktika on ka siin, nagu kõigis astmeis, tunnetuse aktiivseim element. Inimkonna praktiline tegevus on mitte ainult proovikivi, millega kontrollitakse tunnetuse tulemusi, vaid ka iga suguse tunnetuse algus, allikas.

Marksistlik dialektiline tunnetusteooria on vaba sellest suurest puudusest, mis oli omane vanale materialismile. Marx nägi selle materialismi põhilist puudust selles, et ta oli kaemuslik materialism, et ta käsitas välismaailma ainult „objekti vormis või kaemuse vormis, aga mitte inimliku meelelise tegevusena, praktikana, mitte subjektiivselt“ [1].

Mitte juhuslikult ei nimeta Darwin oma tutvust kogenenud karjapidajate ja aednikkudega. Loomade ja taimede kunstlikku valikut teostavate inimeste praktiline tegevus oli Darwini teooria jaoks tähtsaimaks allikaks.

Tegelikkuse dialektilise tunnetamise iga samm on seotud niisuguste inimeste praktilise tegevusega, kes muudavad ja alistavad loodust, ehitavad ümber ühiskonda.

Inimese aistingud, nende rikkus ja mitmekülgsus sõltuvad inimese kogemuste rikkusest ja mitmekülgsusest. Mida laiem on inimeste praktiline tegevus, seda sügavamad on nende aistingud, seda arenenumad on nende meelteorganid, seda avaram on inimest mõjutavate nähtuste maailm.

Pole raske endale ette kujutada ja võrrelda primitiivse ja tänapäeva inimese aistingute sügavust. Primitiivsete inimeste maailm oli vaene. Ta ei ulatunud kaugemale elu ja olemasolu primitiivse võitluse piiridest. Nende praktiline tegevus oli kõige madalamal staadiumil.

Võrratult sügavamad ja mitmekülgsemad on aistingud

---

[1] Engels, Ludwig Feuerbach, lk. 53.

tänapäeva inimesel. Tööstuse, põllumajanduse, transpordi, kogu materiaalse ja vaimse kultuuri areng on rikastanud inimese tundeid, on avanud määratu, senitundmatu maailma.

Marx, märkides prantsuse talupoja vaatepiiri kitsust, kirjutas, et see on seletatav tema materiaalse viletsusega, külaelu idiotismiga. Talumajal, kirjutas Marx, olid väikesed aknad, ent aknad on inimesele sedasama, mis meeled. Mida kitsamad ja piiratumad on meeled, seda vaesem on inimese tegelikkus. Nagu väikesed aknad ahendavad nähtavate nähtuste sõõri, nii piirab inimmeeli inimese praktika kitsus.

Tegelikkuse elaval kaemusel ja aistinguil on seega suur tähtsus tegelikkuse tunnetamises.

3.

Kas võib aga tunnetus piirduda tegelikkuse nähtuste aistingutega ja kaemisega? Kas aisting ja elav kaemus annavad maailmast täieliku ja täiesti õige pildi?

Läheneme siin dialektilise tunnetusteooria ühele keerukale ja kõige huvitavamale küsimusele.

Tuleb kõigepealt tähendada, et aistingud annavad edasi eseme omadusi tihtipeale valesti, nad moonutavad nähtuste tõelist pilti.

Vees olev sirge kepp näib kõverana, mitte sirgena. Tegelikult aga teame, et see pole nii, et kepp polé kõver. Lagedas kõrves kerkib palaval päeval reisija silmade ette lähedase oaasi pilt kogu reaalsuses — kaevude, roheliste puude ja varjuga. Inimese pilk tajub selgesti seda pilti, kuid tegelikult on see ainult kangastus, miraaž, läheduses pole mingit oaasi.

Inimesed olid kaua arvamisel, et maa on universumi tsentrum, et päike keerleb ümber maa. See kujutlus põhines elaval kaemusel, aistingul. Hiljem tõestas teadus, et maa ei ole päikesesüsteemi tsentrum, et ta ise keerleb päikese ümber. Elav kaemus, lihtne vaatlus on siin ilmses vastuolus asjade tõelise, objektiivse olukorraga.

Vana-aja inimesed, vaadeldes ümbritsevat maailma ja usaldades ainult oma aistinguid, olid veendunud, et maa on lameda sõõri kujuline, et taevas on maad kattev kuppel. Teisiti rääkides, nende kujutlus maailmast põhines elavail aistinguil, inimsilmale vahenditult esineval kaemusel.

Toome näiteid ühiskondlikust elust. Kapitalistliku produktsiooni ühiskondlik organisatsioon on säärane, et vahenditule kaemusele esinevad paljud nähtused moonutatud, ebatäpsel kujul.

Tõepoolest, kuidas näevad välja kapitalismi ja töölise vahekorrad vahenditult? Kapitalist leiab turult vaba tööjõu. Ta kasutab seda jõudu oma ettevõttes ja maksab selle eest töölisele teatava tööpalga. Tööjõu kui kauba väärtuse määrab töölisele hädavajalike elatusvahendite keskmine väärtus. Vahekorrad näivad olevat igati kõige õiglasemad. Arusaamatu on ainult, kust, millisest allikast tuleb kapitalistile kasu. Kodanlasele tuleb appi kodanlik poliitiline ökonoomia, mis kinnitab, et kapitalist saab kasu kaubahinnale lihtsa juurdelisamise tulemusena.

Tulemuseks on, et kapitalistide ja tööliste tõelised, reaalsed vahekorrad tumestatakse täielikult. Nähtavasti ei piisa siin ainuüksi elavast kaemusest, ainult meelteorganeist, et avada neid tõelisi vahekordi. Isegi enam — tihtipeale ilmneb, et see, mis asetseb nähtuste pinnal, mida võib tajuda lihtsa vaatlusega, on vastuolus tegelikult olemasolevaga. Nii on näiteks kasu allikaks, nagu teame,

tööliste ekspluateerimise teel kujunev lisaväärtus. Lihtsa, varustamata silmaga seda lisaväärtust avastada ja nähtavale tuua ei saa. Kasu avaldub nähtuste pealispinnal, kuid lisaväärtus kui kasu alus on iseenesest midagi suhteliselt nähtamatut, mida tuleb avada.

Täpselt samuti on lugu kapitalistlikus ühiskonnas rahaga. Lihtsal kaemisel näib, et rahal, rahakapitalil on mingi müstiline, üleloomulik omadus sigitada rikkusi, suurendada kapitale.

Meie poolt esitatud faktid näitavad seega, et tegelikkuse pinnal olevale ja lihtsale tajumusele, kaemusele kättesaadava, s. o. tegelikkuse nähtuste ja nende nähtuste sisemise, olulise sisu, s. o. nähtuste olemuse vahel võib olla ja on vastuolu.

Tegelikkuse nähtusi võib näha ja ära tunda meelteorganite, kaemuse ja vaatluse abil. Kuid nende nähtuste olemus pole elavale kaemusele ja aistinguile otseselt ja vahenditult kättesaadav.

Teisiti öeldes, objektiivne reaalsus esineb neile otsegu kahekordses kavastuses: me näeme nähtusi vahenditult, kuid nähtused ei tühjenda veel tegelikkust. Nähtuste taga peitub nende oluline sisu, nende olemus, mis määrab nähtused.

Kuid eks tähenda see, võidakse vastu väita, et aistingud ei suuda reaalsust õieti peegeldada? Kas ei räägi see vastu kõigele sellele, mida varem rääkisime aistinguist kui tunnetuse allikast?

Pole vist raske näha, et siin pole mingit vastuolu.

Meie poolt esitatud näited, mis tunnistavad, et aistingud tihtipeale ei anna õieti edasi asjade reaalset seisundit, et tegelikkuse nähtuste ja nende olemuse vahel eksisteerib vastuolu, tähendab ainult üht: elav kaemus ja ais-

tingud, mis tekivad meie meelteorganite mõjutamisel objektiivse maailma poolt, on ainult tunnetuse algus, algpunkt, esimene aste, et tunnetus ei või sellega piirduda, vaid otsib maailma arenemise sügavamaid juuri, põhjusi, seadusi.

Õppides näiteks tundma 1789. a. Prantsuse kodanlikku revolutsiooni, me teame, et selle revolutsiooni eel astusid kodanlikud õpetlased ja ideoloogid välja feodaalse korra ägeda kriitikaga. See kriitika oli feodaalset korda hävitava revolutsiooni ennustaja. Nähtuste pealispinnale jäädes võib seda ideoloogilist kriitikat, millel oli tõesti suur tähtsus, pidada kergesti selle revolutsiooni kõige otsustavamaks põhjuseks. Kuid dialektika nõuab sügavamat tegelikkusse tungimist ja tõeliselt põhiliste ja otsustavate põhjuste leidmist. Need revolutsiooni otsustavad põhjused leidis marksism ühiskonna majanduslikus elus, ühiskonna tootlike jõudude ja tootmissuhete konfliktis. Ning tõesti, kõigepealt just see põhjustaski 1789. a. kodanliku revolutsiooni tekkimise Prantsusmaal.

Meil tarvitseks ainult piirduda sellega, mis on kättesaadav lihtsale kaemusele, mis on nähtav varustamata silmale, ning me moonutaksime objektiivse tõe.

> „Dialektika," kirjutas Lenin, „nõuab antud ühiskondliku nähtuse igakülgset tundmaõppimist tema arenemises ja välise, näiva tagasiviimist põhilistele liikumapanevaile jõududele, tootmisjõudude arenemisele ja klassivõitlusele[1]."

Täpselt samuti me ei või piirduda selle fakti lihtsa registreerimisega, et raha toob kapitalistile kasu, et raha

---

[1] Lenin, Teosed, XVIII k., lk. 247—248. Sõrendus minult — M. R.

on tema rikastumise põhjuseks. Me läheme sügavamale, me otsime selle välise nähtuse tagant tema olemust, tema sisemist sisu, ning leiame, et kasu tekib tööliste ekspluateerimise tulemusena.

Tähtis on märkida, et välise ja sisemise, nähtuse ja olemuse vastuolu ei tähenda sugugi seda, nagu oleksid nähtused ja olemus vastuolulised Kanti kontseptsiooni tähenduses, s. t. nagu suudaksime tunnetada ainult nähtusi, kuna nende olemus jääb meile saladuseks. Tegelikult ei eksisteeri olemus ja nähtused sugugi mingi kahe erilise ja iseseisva asjana. Olemus ja nähtused on vastastikku seotud, ühtekuuluvad. See on üks ja sama maailm, ühe ja sama reaalsuse kaks külge. Olemust tunnetame nähtuste kaudu, nähtused viime tagasi olemusele.

Lenin esitab niisuguse näite: „Jõe liikumine — see on vaht ülal ja sügavad voolud all[1].“ Vaht on nähtus, kuid vahtu tekitavad sügavad voolud all — see on olemus. Seejuures Lenin tähendab: „Kuid ka vaht on olemuse avaldus[2]!“ Nähtustega tutvudes, neid tundma õppides me järelikult tunnetame nende olemust.

Olemus ja nähtus on ühtsuses. Kuid see on vastandite ühtsus. Olemus ja nähtus võivad olla vastuolus. Ülesandeks on — lahendada see vastuolu, viia nähtus tagasi olemusele ning näidata, kuidas olemus avaldub nähtuses.

Nii siis, põhjuseks, miks me ei või piirduda ainult tunnetuse esimese astmega — elava kaemusega —, on see, et olemused ja nähtused ei lange ühte. Marx väljendas seda üldises ja lühidas valemis järgmiselt: kui asjade olemus ja avaldumisvorm ühte langeksid, poleks tarvis

---

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 128.

[2] Sealsamas.

mingit teadust. Siis jätkuks ainult silmadest, haistmisest, kompamisest ja maitsmisest, et vahenditult leida objektiivse maailma arenemise seadusi. Juba Herakleitos ütles, et kui kõik olemasolev muutuks suitsuks, võiks olemasolevat tunnetada ainuüksi ninasõõrmetega.

Nüüd vaatleme küsimuse teist külge: millistel põhjustel elav kaemus üksi on puudulik?

Tegelikkuse lihtne kaemine, tema tajumine meelteorganite kaudu suudab põhijoontes anda kujutluse ainult üksikust nähtusest, antud konkreetsest nähtusest.

Te näete näiteks puud. Teie nägemis- ja haistmisorganid annavad teile ta kuju. Kuid nad annavad teile antud, konkreetse, teie ees oleva üksiku puu kuju. Peale selle puu on veel tuhandeid ja miljoneid teisi puid, mida te praegu ei saa kaeda, kuid mis reaalselt, objektiivselt eksisteerivad.

Kas siis selleks, et teada, mis on puu — mitte ainult antud, minu silmade ees seisev puu, vaid puu üldse —, on tarvis vahenditult aistida, kaeda kõiki maailma puid? Muidugi mitte, see on inimese seisukohalt võimatu. Kuid ainuüksi aistinguil põhinev tunnetus suudab anda kujutlusi peamiselt ainult üksikuist. Seega tekib vastuolu, mis paistab olevat lahendamatu: meie aistingud ja kujutlused suudavad pakkuda peegeldusi üksikust, kuid inimese kogemus pole võimeline haarama ja purgima tervet üksikute nähtuste rida.

Esitame veel ühe näite. Me seadsime endale ülesandeks tundma õppida kaubahindade liikumise seadust kapitalistlikus ühiskonnas. Üksikute hindade ja nende liikumise elav tähelepanemine turul näitab, et mingi kauba hinnad on täna ühel tasemel, aga homme või mõne aja pärast on

sama kauba hinnad juba teisel tasemel. Pealiskaudne pilk ei suuda siin leida midagi kindlat ja püsivat. Hinnad kõiguvad, langevad ja tõusevad — ühe sõnaga, näib, et nende liikumises valitseb puhas juhuslikkus, ja selles nähtuste kaoses on raske leida mingit seadusepärasust. Paljalt aistinguil ja kujutlustel põhinev tunnetus võib kindlaks teha ainult seda, et hinnad langevad, tõusevad, kõiguvad ja et nende liikumises pole midagi seadusepärast. Niisugusele tulemusele viib meid üksikute nähtuste lihtne kaemine.

Kuid niisugune seletus ei või rahuldada teadust, ning siin kerkib esile dialektilise tunnetuse protsessi teine aste — abstraktse mõtlemise, teadusliku, teoreetilise tunnetuse jõud.

Selle tunnetuse astme mõte, abstraktse mõtlemise tähtsus on selles, et lähtudes üksikuist, konkreetseist nähtustest, ta leiab selle üldise ja olulise, mis on omane kõigile neile nähtustele; abstraktse mõtlemise tähtsus on selles, et ta juhuslikkuste näivast kaosest toob nähtavale maailma arenemise seadused.

Me nägime, et inimese elav kaemus ei suuda purgida tervet üksikute nähtuste rida, et ta ei suuda nähtustes avastada seadusepärasust. Inimese aistinguile ja kujutlustele tuleb appi abstraktne mõtlemine.

Abstraktsiooni, abstraktse mõtlemise mõiste ise tähendab, et inimene jätab tegelikkuse tunnetamise protsessis tähele panemata vahenditult esineva, pöördub ära aistinguis antud välisnähtuste ja üksikasjade paljusest.

Suure hulga puude seas pole ühtki puud, mis sarnaneks teisega. Igal puul on oma üksikud omadused, mis on omased ainult temale. Üks puu on teisest pikem, jämedam, erineb oma vormilt, värvivarjundilt jne. Täpselt niisamuti erineb ühe kauba hind teise kauba hinnast, üks inimene

teisest jne. Niikaua kui me lähtume väliseist lahkuminekuist, mis eristavad üht eset teisest, niikaua näib meile, et kõik need esemed on nagu mingisugused erilised olemused, üksikud, omavahel seostamata esemed, ja niikaua tuleb meil iga üksiku nähtuse tundmaõppimiseks alati uuesti alustada.

Kas on aga üksikute puude, üksikute hindade jne. erinevused nii olulised? Kas neid väliseid erinevusi ja üksikasjade hulka ei saaks jätta tähele panemata, et siis leida see *üldine* ja *oluline*, mis on omane kõigile hindadele või kõigile puudele, ja ühendada nad üldisteks mõisteteks? Sest kuigi puud on väga erinevad, võib neis kergesti leida üldist.

Samuti on ka kaupade hindadega, millel, kuigi nad omavahel on väga erinevad, on siiski midagi üldist. Selleks *üldiseks* kõigis kaubahindades (me mõtleme kapitalistlikes vabrikuis toodetavaid kaupu) on see, et kõik hinnad väljendavad ja avaldavad kaupade väärtust, s. o. nende tootmiseks kulutatud ühiskondlikult tarviliku töö hulka. Seepärast võime ühendada kõik hinnad üheks üldiseks mõisteks: hinnad kõigi nende erinevuste juures väljendavad alati väärtust. Puud, kuigi nad omavahel erinevad, võib ühendada üheks üldiseks mõisteks — „puu".

Nagu lugeja näeb, toimub siin üksiku üldiseks ülendamise protsess. Jättes tähele panemata üksikud, mitteolulised, juhuslikud erinevused, tõuseme püsiva ja paratamatu astmele.

Hinnad võivad tõusta või langeda kui palju tahes. Et me aga avastasime, et hind on väärtuse avaldus, kuna aga väärtuse määrab kauba tootmiseks kulutatud töö hulk, siis me juba teame, et ses hindade liikumise näivas kaoses on *seadusepärasus*. Me hakkame märkama, et oma kõi-

kumises üles ja alla hinnad keerlevad, otsegu planeedid ümber päikese, mingisuguse oma erilise „päikese" ümber, mingi telje või punkti ümber, mis ei luba neil kuigi palju enesest eemalduda.

Mis siis on kaubahindade „päikeseks", mis ei luba neil endast kuigi palju eemalduda ja mis nende liikumisse toob seadusepärasuse? Eelöeldust on selge, et hindade taseme määrab väärtuse seadus.

Hästi seletab seda fakti Engels sissejuhatuses Marxi teosele „Palgatöö ja kapital".

> „Poliitiline ökonoomia," ütleb Engels, „põrkub sellele faktile, et kõikide kaupade hinnad... alatasa muutuvad...[1]"

Näib, nagu kujuneksid kaupade hinnad täiesti juhuslikult.

> „Kuid niipea kui poliitiline ökonoomia astus välja teadusena, oli üheks tema esimeseks ülesandeks leida seadus, mis peitub selle juhuslikkuse taga, mis paistab valitsevat kaubahindu, ta pidi leidma seaduse, mis tegelikult ise valitseb seda juhuslikkust. Kaubahindade lakkamatuis üles ja alla kõikumistes ja hõljumistes otsis teadus liikumatut keskpunkti (sõrendus minult — M. R.), mille ümber need kõikumised ja hõljumised toimuvad. Ühe sõnaga, teadus lähtus kaubahindadest, et neile leida reguleeriva seadusena kaupade väärtus, millega oleks võinud seletada kõiki hindade kõikumisi ja millele neid kõikumisi oleks võidud lõpuks tagasi viia[2]."

---

[1] Marx, Valitud teosed, I k., lk. 179.

[2] Sealsamas, lk. 180.

Mida uut toob siis tegelikkuse tunnetamisse teine aste — abstraktne mõtlemine? Mille poolest see aste erineb esimesest — elavast kaemusest?

Uus seisneb selles, et abstraktne mõtlemine tõstab tunnetuse tegelikkuse sügavama seletuse astmele. Üksikute ja konkreetsete asjade ja nähtuste hulga elavast kaemusest me siirdume säärasele tunnetusele, milles on antud see peamine ja oluline, mis need asjad ja nähtused määrab, mis tingib nende liikumise ja arenemise, nende ülemineku kvalitatiivselt uuteks asjadeks ja nähtusteks. Abstraktne, teoreetiline tunnetus üldistab esemeis nende need põhilised ja olulised jooned, mis moodustavad esemete tõelise elu, esemete arenemise ja muutumise seaduse.

Abstraktsioon tähendab eemaldumist konkreetsete asjade mitmekesisusest, nende elavast, individuaalsest füsiognoomiast; igasugune üldistus tähendab ärapöördumist üksikasjade paljusest. Kas sellest ei tulene järeldus, et abstraktse mõtlemise astmele üle minnes eraldume sellega tunnetuse tõelisest teest, eemaldume elavast tegelikkusest?

Seda võiksime järeldada ainult siis, kui abstraktsioon oleks tegelikkuse tühi ja sisutu eraldamine, aga mitte selle tegelikkuse olemuse, seaduste peegeldus. Kui aga pidada silmas teaduslikku abstraktsiooni, siis tuleb pidada meeles, et peale abstraktse mõtlemise tee ei olé ega saa olla ühtki teist tõelise tunnetuse teed.

Teaduslik abstraktsioon tähendab üksikute nähtuste hulga üldistamist. Mispärast ei saa läbi ilma selle üldistuseta? Lihtsalt seepärast, et ühe nähtuse põhjal ei saa mõista arenemise seadusi. Tunnetades mingisugust üksikut, teiste nähtuste paljusest isoleeritult võetud nähtust, millel pole sidet muu maailmaga, võidakse kergesti juhuslikku, mitte-

olulist pidada oluliseks ning paratamatuks. Et aga leida esemeis paratamatut ja seadusepärast, on tarvis analüüsida ja üldistada terve hulk esemeid. Selle analüüsi protsessis langeb ära kõik juhuslik, seal leitakse see oluline, mis on omane kõigile esemeile, sõltumatult selle olulise üksikuist avaldumisvormidest.

Niisugune, nagu me nägime, oli olukord kaupade hindadega. Ainult teaduslik analüüs ja teoreetiline üldistus võimaldasid avastada väärtuse kui kaubahindade liikumise seaduse. Võtame teise näite.

Marx suutis leida ajaloolise liikumise üldised seadused ainult maailma ühiskonnaajaloo üksikute ja konkreetsete faktide üldistamise teel. Järelduse tegemiseks, et klassivõitlus on klassiühiskonna arenemise seadus, oli tarvis hoolikalt tundma õppida paljude maade ajalugu. Vana-Kreeka ja -Rooma arenemine, ühiskonna arenemine keskajal — feodalismi ajajärgul — ja kapitalismi arenemine viib meid paratamatult järeldusele, et klassivõitlus on ühiskondliku arenemise liikumapanev jõud.

Järelikult võimaldab ainult üldistus mõista arenemise seadusi. Seepärast Lenin märgib, et

> „...juba kõige lihtsam üldistus... tähendab maailma järjest sügavama objektiivse seose tunnetamist inimese poolt“ [1].

Nii see ongi. Võtame säärase lihtsa üldise mõiste nagu „inimene“. Selles mõistes ei peegeldu mitte juhuslikud, vaid üldised, kõigile inimestele olulised jooned. Juba see lihtne ja elementaarne üldistus võimaldab tegelikult, nagu ütleb Lenin, tunnetada maailma sügavamat sisu. Üldistades

---

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 173.

ühes mõistes suure grupi elusa looduse nähtusi, meie osutame juba sellega nende nähtuste seosele, tõstame esile seose, mis on kõigi üksikute „inimeste" vahel, eristame inimesed teistest nähtustest jne.

Võtame säärase üldise mõiste nagu „mateeria". Sest mateeriat „üldse" või, nagu rääkis Engels, „mateeriat kui niisugust" looduses ei ole. On mateeria konkreetsed vormid, samuti nagu on ainult konkreetsed inimesed. Oma konkreetseist ja elavaist vormidest — kivi, puu, taime, inimese, maa jne. mateeriast — sõltumatu mateeria on ainult teadusliku üldistuse, abstraktsiooni tulemus. Üldistades hulga mateeria konkreetseid vorme, tõustes üksiku astmelt abstraktsiooni astmele, leiame selle üldise ja olulise, mis on omane igasugusele mateeria vormile. Selleks üldiseks on materiaalsete asjade ja esemete objektiivne, inimese teadvusest sõltumatu eksistents ja nende võime tekitada meis aistinguid ja kujutlusi meie meelteorganite mõjutamise kaudu. Just need kõigi mitmekesiste materiaalsete asjade ja nähtuste üldised omadused üldistataksegi „mateeria" mõistes. Selles mõistes, nagu ka mõistes „inimene" ja teistes selletaolistes, peegelduvad jällegi objektiivse maailma sügavad seosed.

Seega võimaldab niisugune mõiste nagu „mateeria" avastada seost maailma kõigi nähtuste vahel, leida nende ühtsust ja selle ühtsuse juuri. Aga see mõiste saadakse ainult üldistuse, teadusliku abstraktsiooni tulemusena.

Nüüd peaks olema päris kerge vastata küsimusele: kas me eemaldume elavast tegelikkusest või aga läheneme temale, kui me tunnetame teadusliku abstraktsiooni teel, abstraktse, teoreetilise mõtlemise teel?

Leninil on selle küsimuse seletamiseks suurepärane valem:

„Tunnetuse liikumine objekti suunas võib alati toimuda ainult dialektiliselt: eemalduda, et kindlamini tabada, taganeda, et paremini hüpata (tunnetada?)[1]."

Abstraktne mõtlemine, igasugune teaduslik abstraktsioon on kahtlemata „taganemine" elava, konkreetse tegelikkuse mitmekesisusest.

Kui jätame tähele panemata esemete individuaalsed erinevused, me kahtlemata eemaldume tegelikkusest. Kuid Lenin tähendas teravmeelselt, et see on säärast laadi eemaldumine, mis võimaldab paremini hüpet teha, s. o. tegelikkust veel sügavamini tunnetada.

Mingi takistuse — tõkke või kraavi — ületamiseks eemaldub jooksja sellest teatavale kaugusele. See võimaldab talle edukaks hüppeks hoovõttu.

Nii on lugu ka tunnetusega. Eemaldudes üldistamise teel tegelikkuse mitmekesisusest, tunnetus loob tingimused edukaks hüppeks, sügavamaks tungimiseks tegelikkusse. Me nägime, et ainult see tee on tunnetuse tõeliselt teaduslik tee.

Lugedes luuletaja Schilleri juures ridu nagu:

Tere, mu mägi, kui kaunis on hommikukiirgus su harjal,
tere, mu päike, kui soe on sinu sõbralik pilk,
tere sinagi, aas, ja teie, mu kohavad pärnad,
okstel lindude koor hällimas muretult koos,
taeva rahulik sina, mis mõõtmatult laiali laotub ...

me tunneme suurt vahet, kuidas kujutab loodust luuletaja ja kuidas sedasama loodust mõistete abil kirjeldab õpetlane.

Kui aga üksikute konkreetsete nähtuste kaemine on abstraktseist mõisteist rikkam oma elavate värvide vahendi-

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 286.

tuse ja tajutavuse poolest, siis on teaduslikud abstraktsioonid — seadused — nähtustest rikkamad selle poolest, et nad sügavamalt süvenevad tegelikkusse, sügavamalt ja täielikumalt peegeldavad loodust ja tema objektiivseid seoseid.

„Mõtlemine," kirjutab Lenin, „tõustes konkreetsest abstraktsele, mitte ei eemaldu — kui ta on õige... — tõest, vaid läheneb temale. Loodus seaduse, materia abstraktsioon, väärtuse abstraktsioon jne., ühe sõnaga kõik teaduslikud (õiged, tõsised, mitte mõttetud) abstraktsioonid peegeldavad loodust sügavamalt, õigemalt, täielikumalt[1]."

Sama mõtet väljendab teiste sõnadega ka Engels:

„Liikumisvormi muutumise üldine seadus on hoopis konkreetsem kui selle iga üksik „konkreetne" näide[2]."

Et see on just nii, selles on kerge veenduda, kui me tuletame meelde meie poolt juba varem esitatud näited.

Väärtuseseadus on rikkalikum, sügavam ja konkreetsem kui tema avaldumise üksikud näited. Selles väärtuseseaduses leiab oma seletuse mitte ainult tema avaldumise üksikvorm, vaid ka kõik teised, kõige erinevamad vormid. Väärtuseseadus on kõigi kaubahindade liikumise tihendus, kvintessents, alus. Nii nagu veepinnal vaht on alumiste sügavvoolude sünnitis, nii on kaupade hinnad nende tootmiseks kulutatud tööhulga, s. o. väärtuse sünnitis.

„Väärtus," kirjutas Lenin, „on hindade seadus, s. o. hinna üldistatud avaldus[3]."

---

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 166.
[2] Marx ja Engels, XIV k., lk. 508.
[3] Lenin, Teosed, XVII k., lk. 273.

Nüüd olgu aga tähendatud järgmist: kõrvutades üksikute, konkreetsete esemete ja nähtuste kaemust nende tunnetusega, mis põhineb üldistusel, me ei kavatse sellest hoopiski mitte järeldada: teine on esimesest parem ja kõrgem. Kõrvutamine on ette võetud ainult selleks, et näidata seda uut, mida toob tunnetusprotsessi abstraktne mõtlemine, et näidata, mille poolest ta erineb elavast kaemusest.

Järeldus, nagu oleks abstraktne mõtlemine elavast kaemusest „efektiivsem", otstarbekam, oleks olnud vähemalt mõttetu. Asi on selles, et nii elav kaemus kui ka abstraktne mõtlemine on ühtlase dialektilise tunnetusprotsessi kaks lahutamatult seotud astet. Tegelikkuse tunnetamine on ühtviisi võimatu nii ilma teaduslike abstraktsioonide kujundamise astmeta kui ka ilma elava kaemuseta.

Tegelikkuse elav kaemus ja tegelikkuse nähtuste üldistus on ainult looduse tunnetamise, tunnetuse süvendamise momendid, nad on ainult üleminek esimeselt, alamalt astmelt teisele, kõrgemale astmele.

Teine erineb esimesest selle poolest, et abstraktne mõtlemine teostab üldistusi ning järelikult tungib sügavamalt looduse olemusse.

Mis aga puutub tunnetuse esimesse astmesse, siis pole aistingud ise võimelised avastama liikumiste seadust, nad ei suuda pakkuda nähtuste üldistatud avaldust. Väärtusel puudub ainelisuse element: teda ei saa käega katsuda, puudutada. Samuti pole ka mateeria väljaspool oma konkreetseid vorme avatud vahetule kaemusele.

Elav kaemus ainult valmistab ette teise astme. Kuid juba aistinguile toetuv tunnetus pakub üldistamise elemente. Meeled on võimelised fikseerima teatavaid jooni sellest üldisest, mis on karakteerne ühtedele ja samadele

nähtustele. Kuid ainult abstraktne mõtlemine võib aistingute tunnistustele toetudes anda teaduslikke üldistusi, ainult tema võib avastada maailma liikumise ja muutumise seadusi.

4.

Niisiis, tõustes teisele astmele — abstraktse mõtlemise astmele —, siirdub tunnetus üksikult ja juhuslikult hulgalisele ja paratamatule, jõuab tegelikkuse nähtuste üldistamiseni.

Selle tegelikkuse nähtuste ja külgede üldistamise tulemuseks on mõisted, kategooriad ja seadused. Nüüd me võime määratella täpsemalt abstraktse mõtlemise tähtsust: abstraktse mõtlemise olu seisneb selles, et ta loob objektiivse tegelikkuse tunnetamise protsessis mõisteid ja kategooriaid, avastab seadusi.

Mis on siis mõisted, kategooriad ja seadused? Millist osa etendavad nad looduse peegeldamise protsessis?

Lugeja teab juba, et mõisted ja seadused töötatakse välja üksikute nähtuste hulga üldistamise protsessis.

Sellest tuleneb järeldus, et mõisted, seadused ja kategooriad on üldistuse tulemused nendest nähtustest ja andmetest, mida pakub inimese kogemus, praktika. Tegelikkust praktiliselt muutes, tegelikkust nähtuste ja esemete tunnetamise protsessis peegeldades loob inimene kategooriad, mõisted ja seadused.

Lenin annab nende kohta järgmise määratluse:

„Loogika kategooriad on „välise oleluse ja tegevuse üksikasjade“ „lõpmatu hulga“ l ü h e n d u s[1].“

[1] L e n i n, Filosoofilised vihikud, lk. 92.

Teises kohas Lenin kirjutab, et mõisted peegeldavad eseme olemust, et seadus on „olulise peegeldus" maailma liikumises.

Neist määratlustest järgneb kaks iseärasust, mis iseloomustavad mõisteid, kategooriaid ja seadusi.

Esiteks see iseärasus, et nad on inimeste tunnetuse ja praktilise tegevuse andmete üldistuse tulemused.

Teiseks see iseärasus, et nad üldistavad esemete ja nähtuste kõige otsustavamaid ja kõige olulisemaid külgi. Mõisted ja seadused lühendavad lõpmatu hulga „üksikasju", nähtuste väliseid, ebaolulisi, juhuslikke külgi, ja võtavad selle, mis Hegeli järgi on nähtustes „püsivat", s. o. nende liikumise olemuse, seaduse.

Nende iseärasuste tõttu muutuvad igasugused teaduslikult õiged mõisted, kategooriad ja seadused tunnetuse kõige tähtsamaiks relvadeks. Lenin ütleb, et nad on tunnetuse sõlm- või tugipunktideks. Lenin võrdleb primitiivset inimest teadvusliku, teadust valitseva inimesega. Ürgmetslane, ütleb Lenin, ei eralda ennast loodusest. Ta alistub täielikult loodusele, ta ei tunne ega või ennast tunda looduse isandana. Teadlik inimene, vastupidi metslasele, eraldab ennast loodusest. Seejuures teeb Lenin säärase märkuse:

> „... kategooriad on maailma eraldamise, s. o. tunnetamise astmekesed, nad on võrgu sõlmpunktid, mis aitavad seda võrku tunnetada ja valitseda[1]."

Mõistagi on selle eraldamise aluseks praktika, inimeste praktiline tegevus. Kuid praktika vajab teoreetilist üldistamist. Objektiivset loodust tuleb õieti tunnetada,

---

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 94.

et siis kindlalt tegutseda. Aga ses tunnetusprotsessis on kategooriad ja seadused sõlm- või tugipunktideks.

Mõistete ja seaduste abil me tunnetame iga üksikut nähtust paremini ja sügavamalt. Väärtuseseaduse abil me tunnetame iga hinna, üksikute hindade liikumise loomust. Energia muundumise seaduse abil me tunnetame materiaalse liikumise mitmekesiste vormide liikumist ja muutumist.

Materialistliku dialektika seadused, nähtuste üldise seose ja vastastikuse sõltuvuse, tegelikkuse arenemise ja uuenemise, kvantitatiivsete muutuste kvalitatiivseiks ülemineku, vastandite võitluse seadused, — kõik nad peegeldavad looduse, ühiskonna ja mõtlemise kõige üldisemaid seadusi. Neis seadustes on väljendatud kõik see oluline, mis on omane igasuguse nähtuse ja eseme arenemisele. Seepärast on materialistliku dialektika seadused tunnetuse tugipunktideks. Nende seaduste tundmine võimaldab orienteeruda tegelikkuses, annab jõu kindlaks tegutsemiseks, annab jõu maailma ümberkujundamise revolutsiooniliseks võitluseks.

Mitte ainult filosoofia, vaid igasugune teadus — keemia, mehaanika, bioloogia, poliitiline ökonoomia jne. — tunnetab looduse ja ühiskonna teatavaid külgi, loob mõisteid, kategooriaid ja seadusi. Ainult niisugusel teel muutub tunnetus teaduseks.

Teist teed looduse ja ühiskonna peegeldamiseks ei ole ega saagi olla.

„... Looduse peegeldumise vormiks inimese tunnetuses," kirjutab Lenin, „... on mõisted, seadused, kategooriad etc."

„Tunnetus on looduse peegeldus inimese poolt. Kuid see pole lihtne, vahenditu, tervikuline peegeldus, vaid terve rea abstraktsioonide protsess, mõistete, sea-

duste etc. formuleerimise ja kujundamise protsess, ja need mõisted, seadused etc. ... haaravadki tingimisi, ligikaudselt igavesti liikuva ja areneva looduse universaalse seadusepärasuse [1]."

Inimene, ütleb Lenin, ei suuda haarata ja peegeldada loodust kogu tema tervikluses ja keerukuses. Kuid ta läheneb kogu aeg sellele, „luues abstraktsioone, mõisteid, seadusi, teaduslikku maailmapilti jne. jne." [2].

Niisugune on kategooriate ja seaduste tähtsus ja osa tunnetusprotsessis.

Nagu lugeja näeb, on nad otsegu torn, kust võib paremini, täielikumalt ja mitmekülgsemalt haarata tegelikkust, näha ja avastada tema arenemise seadusi.

Kuid kategooriate materialistlikku käsitust tuleb valjult eristada idealistlikust käsitusest.

Kategooriad, mõisted ja seadused on idealistile tegelikkuse suhtes midagi primaarset. Üldine on niisugune tipp, mille kõrguselt üksik pole nähtav. Viimasesse suhtub idealist kui alamasse, põlatusse, proosalisse.

Materialistile on kategooriad ja mõisted ainult reaalsete asjade, reaalse looduse peegeldus. Materialistile pole mõisted üksikuist asjadest ja esemeist eraldatud. Vastupidi, nad tekkisid nende üksikute reaalsete asjade kaemuste ja kujutluste ümbertöötamise tulemusena.

Metafüüsiku peas muutuvad kategooriad ja mõisted eimillekski, paljaiks abstraktsioonideks.

Dialektilisel materialistil on nad täidetud konkreetsete sisudega, kehastades endas, Lenini sõnade järgi, kogu „eri-

---

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 176.

[2] Sealsamas. Sõrendus minult — M. R.

list, individuaalse ja üksiku rikkust“ [1], s. o. kogu reaalse maailma rikkust.

Loogiliste kategooriate ja seaduste tippu roninud idealist-metafüüsik unustab kogu reaalse maailma ning viibib tühjade abstraktsioonide külmas kõrves.

Marksistile on teaduslike abstraktsioonide kõrgus tarvilik selleks, et paremini ja sügavamalt tunnetada meid ümbritsevat maailma, et praktiliselt muuta loodust ja ühiskondlikke suhteid ning sundida neid inimkonna teenimisele.

5.

See vastuvaidlematu fakt, et teaduslik tunnetus on võimalik ainult terve rea tegelikkuse objektiivset seadusepärasust peegeldavate seaduste, kategooriate ja mõistete kujundamise teel, ei tühjenda veel dialektilist tunnetusteooriat. Vähem tähtis pole ka küsimus nende kategooriate ja mõistete vastastikusest suhtest, nende seosest.

Iga kategooria, iga mõiste peegeldab tegelikkuse teatavat külge.

Kuid tegelikkuse erisugused küljed eksisteerivad ainult meie teadvuses erinevatena, üksteisest isoleeritutena. Tegelikult, reaalsuses on nad omavahel seotud. Tegelikkuse need küljed, mida me üldistame niisuguses filosoofilises mõistes nagu näiteks sisu, ei eksisteeri lahus neist külgedest, mis üldistatakse vormi mõistes; paratamatus ei eksisteeri ilma juhuslikkuseta, võimalikkus — ilma tegelikkuseta jne. Objektiivses maailmas on kõik nähtused omavahel seotud, nad on üksteisega teatavas suhtes.

---

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 99.

Teises peatükis me esitasime hulga näiteid niisuguse seose kohta.

Missugune peab siis olema tunnetus? Kas ta võib ignoreerida seda nähtuste ja asjade igakülgset seost? Kas teoreetilisi kategooriaid, mis avaldavad tegelikkuse üksikuid külgi — *omavahel seotud külgi*—, kas neid kategooriaid võib võtta lahus? Kas need kategooriad kui ka objektiivsed nähtused võivad mitte olla üksteisega teatavas vahekorras?

Dialektilised mõisted, kategooriad peavad olema objektiivses maailmas eksisteerivate seoste ja suhete täpsed koopiad, täpsed peegeldused. Lõhe kategooriate ja tegelikkuse vahel tähendab teaduse muutumist antiteaduseks, metafüüsikaks. Metafüüsikas on kategooriad omaette, tegelikkus samuti omaette. Reaalses looduses on nähtused vastastikku seotud, vastuolulised, üksteise üleminevad; metafüüsilises teoorias on nähtusi peegeldavad kategooriad surnud, nad pole vastuolulised, pole vastastikku seotud, pole üksteise üleminevad.

Materialistliku dialektika, tema seaduste ja kategooriate suurim jõud on selles, et nad peegeldavad õieti tegelikkust ja tema igakülgset seost.

Objektiivse maailma nähtused on vastuolulised. Järelikult peavad neid peegeldavad mõisted ja kategooriad sisaldama selle vastuolu ka endas. Reaalsed asjad ja protsessid on vastastikku seotud, painduvad ja liikuvad. Järelikult peavad ka mõisted ja seadused olema niisama painduvad, vastastikku seotud ja liikuvad. Nähtused ja asjad on tegelikkuses üksteise üleminevad. Järelikult peavad ka mõisted ja kategooriad üksteise üle minema.

Lenin ütleb, et tegelikkuses on olemas kõigi asjade

seos kõigega, ülemaailmne, igakülgne, elav seos. Seepärast ka inimese mõisted.

„... peavad olema maailma haaramiseks niisama tahutud, murtud, painduvad, liikuvad, relatiivsed, vastastikku seotud, vastandites ühtsed“ [1].

Asja sel küljel on dialektilises tunnetusteoorias väga suur ja oluline tähtsus. Ükski teine tunnetusteooria ei saa võistelda marksistliku tunnetusteooriaga, sest temas peegeldub paremini kui kuskil mujal kõigi seos kõigega, ülemaailmne, igakülgne seos.

On vähe sellest, kui ütleme, et tunnetus tõuseb elava kaemuse astmelt abstraktse mõtlemise astmele. On vähe, kui ütleme, et sellel astmel tunnetus abstraheerib tegelikkusest üldised seadused, üldistab nähtused mõisteteks ja kategooriaiks. On vähe sellest, kui me tuletame teatava hulga filosoofilisi seadusi ja kategooriaid. Oluline ja tähtis on ära näidata mõistete ja kategooriate vahelised s u h t e d, nende seos, nende ühtsus ja vastandid.

Dialektilise tunnetusteooria selle külje valgustamiseks vaatleme mõningaid kategooriaid. Mõistagi pole siinkohal võimalik vaadelda neid kõiki kas või lühidaltki. Seepärast peatume ainult mõnedel — sisu ja vormi, võimalikkuse ja tegelikkuse, vabaduse ja paratamatuse kategooriail.

Esimestes peatükkides rääkisime dialektika põhilistest, kõige üldisemaist seadustest. Need seadused haaravad iga nähtust, iga protsessi. Äsjanimetatud dialektilised kategooriad, nagu ka kõik muud kategooriad, on olemuselt nende põhiliste, tegelikkuse mitmesugustel aladel kasutatavate seaduste, eriti vastandite ühtsuse ja võitluse seaduse avaldused.

---

[1] L e n i n, Filosoofilised vihikud, lk. 144.

Algame sisu ja vormi kategooriaist. Nagu kõik kategooriad, nii on ka sisu ja vorm tegelikkuse teatavate külgede üldistus.

Sisu mõiste fikseerib tegelikkuse selle külje, tema need jooned, mis on nähtuste ja protsesside aluseks, mis moodustavad nähtuste teise külje — vormi suhtes peamise, nõnda-öelda primaarse.

Esemete või protsesside sisu määrab nende vormi.

Kasutame ära siinkohal näite, mille kunagi esitas seltsimees Stalin:

„Kui me materiaalset külge, väliseid tingimusi, olemist jne. nimetame sisuks, siis nähtuse ideelist külge, teadvust jne., me peame nimetama vormiks. Sellest tuleneb tuntud materialistlik juhtlause: arenemisprotsessis sisu eelneb vormile, vorm jääb sisust maha[1]."

Võtame teise näitena materiaalsete hüviste tootmisviisi. Igal ajaloolisel tootmisviisil on kaks külge — tootlikud jõud ja tootmissuhted. Esimesed moodustavad tema sisu, teised — tema vormi.

Kuid sisu ei saa eksisteerida omaette, ilma vormita.

Pole näiteks puhast majandust, puhast majanduslikku sisu. Määratelles üht või teist majandust, me ütleme: orjapidamislik, kapitalistlik, sotsialistlik jne. majandus. Teisiti öeldes, majanduslikul sisul on alati teatav vorm. Ja rohkemgi — tänu vormile teeme vahet ühe või teise materiaalse eseme, ühe või teise ühiskonna vahel.

Ühiskonna ajaloos pole kunagi esinenud tootlikke jõude ilma tootmissuheteta. Just viimased annavadki tootlikele jõududele määratluse, vormi, teevad nad sotsialistlikeks, kapitalistlikeks jne. tootlikeks jõududeks.

---

[1] Tsit. Beria järgi, lk. 119.

Järelikult vorm, sisust erinevalt, määrab kindlaks tegelikkuse need küljed, mis teevad ühiskondliku majanduse, nagu ka igasuguse nähtuse, teatavaks, konkreetseks majanduseks, teatavaks nähtuseks.

Sisu ja vorm on seega ühe nähtuse, ühe protsessi kaks külge.

Seejuures etendab peaosa sisu — tema määrab vormi, tingib arenemise tendentsid ja seadused. Muistse ühiskonna tootlikud jõud tingisid vältimatult ühiskonna primitiivse, sugukondliku vormi, inimestevaheliste suhete vastava vormi. Kapitalistliku ühiskonna tootlikud jõud tingivad suhete kapitalistliku vormi.

Aga ka nähtuse sisust ellukutsutud vorm ei jää passiivseks. Ta avaldab võrdlemisi suurt mõju esemete sisule.

Kas näiteks tootmissuhted mõjutavad tootlikke jõude? Et vastata sellele küsimusele, piisab sellest, kui vaatleme, missugune osa on kapitalistliku ühiskonna ja meie, Nõukogude ühiskonna tootmissuhetel ühiskonna tootlike jõudude, rikkuste arenemises.

Tänapäeva kodanliku ühiskonna tootlike jõudude ja tema tootmissuhete vahel valitseb tugev vastuolu, terav konflikt. Ja kuni seda konflikti vana, iganenud vormi hävitamisega ei lahendata, seni pole pääsu olevast seisundist.

Sotsialism seevastu aga vastab tänapäeva tootlike jõudude ühiskondlikule iseloomule, ja seepärast aitab sotsialistlik vorm kaasa nende kõige kiiremale arenemisele.

Kuigi vormi kutsub ellu sisu, pole vorm siiski passiivne, vaid aktiivne.

Missugust nähtust või protsessi meie ka vaatleks, alati puutume kokku tegelikkuse nende kahe küljega. Ning see

on seepärast nii, et sisu ja vormi kategooriad on miljardite konkreetsete faktide ja nähtuste üldistamise tulemus.

Need teaduslikud abstraktsioonid on niisama painduvad, liikuvad ja vastuolulised nagu reaalsed asjad ja nähtused.

Neile kategooriaile toetudes tunnetame tegelikkust sügavamini. Nad on tunnetuse tugi- ja sõlmpunktid.

Nüüd asume vaatlema võimalikkuse ja tegelikkuse kategooriaid.

Nagu teisedki kategooriad, peegeldavad võimalikkus ja tegelikkus üksikute nähtuste teatavaid külgi.

Seemnes peitub taime tekkimise ja arenemise võimalikkus. Pilvede kogunemises peitub vihma võimalikkus. Kapitalistlikus korras sisaldub tema hukkumise võimalikkus.

Võimalikkusest erinevalt tähendab tegelikkus juba teostatud võimalikkust. Kui jätkata meie näidete vaatlemist, siis taim, vihm, inimene jne. on seemne, pilvede ja inimloote suhtes juba tegelikkus, juba teostunud võimalikkus.

Esitatud näited lubavad järeldada, et võimalikkus ja tegelikkus pole mitte üks ja sama, et neid lahutab tähtis erinevus.

„...võimalikkus," ütleb seltsimees Stalin, „pole veel tegelikkus[1]."

Võimalikkus on ainult tingimus tegelikkuse tekkimiseks, järelikult on asja võimalikkus ja asja tegelikkus kaks ise asja.

Kuid nad pole teineteisest hiina müüriga eraldatud. Nagu kõik vastandid, nii lähevad ka nemad teineteise üle,

---

[1] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 408.

üks vastand muundub teiseks. Seeme muundub taimeks, pilvest tekib vihm, inimlootest areneb inimene jne.

Siin aga võib tekkida niisugune küsimus: kas iga võimalikkus muundub tegelikkuseks?

Hegel tähendab väga hästi, et võimalikkuse vormi võib rüütada kõige abstraktsemaid ja mõttetumaid asju:

> „On võimalik, et täna õhtul kuu langeb maa peale, sest kuu on maast eraldunud keha ja võib seepärast kukkuda alla niisama nagu õhku visatud kivi; on võimalik, et türgi sultan saab paavstiks, sest ta on inimene, ja kui niisugune ta võib siirduda ristiusku, saada katoliku vaimulikuks jne.[1]."

Hegel tahab nende näidetega öelda, et on olemas tühi, formaalne võimalikkus ja on olemas sisukas, reaalne võimalikkus. Seisukoht: maailmas on kõik võimalik — ka see, et täna kuu langeb maa peale, see, et rooma paavst muutub dialektiliseks materialistiks, ja see, et kapitalism saab igavesti eksisteerima, — need kõik on tühja, formaalse võimalikkuse näited.

Et võimalikkus oleks sisukas ja reaalne, selleks on tarvis, et ta juured oleksid tegelikkuses endas, et tal oleks objektiivne olelus, et kogu tingimuste tervik teeks ta reaalseks.

Kas antud võimalikkus on reaalne või mittereaalne, sõltub paljudest tingimustest.

Teiste sõnadega, reaalne võimalikkus — see on erisuguste tingimuste tervik, mis loob objektiivse ja paratamatu aluse võimalikkuse muundumiseks tegelikkuseks. Rohkesti häid näiteid nähtuste võimalikkuse ja tegelikkuse dialektilisest analüüsist pakuvad seltsimees Stalini tööd. KK poliiti-

---

[1] Hegel, I k., lk. 241.

lises aruandes ÜK(b)P XVI kongressil seltsimees Stalin ütles:

„Nõukogude kord annab kolossaalsed võimalused sotsialismi täielikuks võiduks. Kuid võimalikkus pole veel tegelikkus. Et muuta võimalikkus tegelikkuseks, selleks on tarvis tervet rida tingimusi, millede seas partei joon ja selle joone õige teostamine ei etenda kaugeltki viimast osa[1]."

Selle kinnituseks esitab seltsimees Stalin mõningad näited. Kapitalismi parempoolsed restaureerijad, pugedes „pahempoolse" fraasi varju, jutlustasid spontaansuse teooriat. Nad ütlesid, et nep kindlustab automaatselt sotsialismi võidu. Seda räägiti selleks, et desarmeerida, uinutada parteid ja proletariaati, et luua kõige soodsamaid tingimusi kapitalismi restaureerimiseks ja kasvamiseks meie riigis.

Seltsimees Stalin paljastas selle võtte:

„Lenin ei rääkinud sugugi, et nep kindlustab meile sotsialismi võidu. Lenin rääkis ainult sellest, et „majanduslikult ja poliitiliselt nep kindlustab meile täielikult sotsialistliku majanduse vundamendi ehitamise võimalikkuse". Kuid võimalikkus pole veel tegelikkus. Et võimalikkust muuta tegelikkuseks, tuleb kõigepealt kõrvale heita spontaansuse teooria, tuleb ümber ehitada (rekonstrueerida) rahvamajandus ja alustada otsustavat pealetungi linna ja maa kapitalistlikele elementidele[2]."

Samal põhjusel — et tasandada teed kapitalismi restaureerimiseks — rääkisid fašismi parempoolsed agendid, et kuna nõukogude korras ei olevat aluseid töölisklassi

---

[1] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 408.

[2] Sealsamas, lk. 408—409.

ja talupoegkonna vaheliseks lõheks, ei tarvitsevat ses küsimuses õige parteijoone kujundamise üle muretseda. Kõik toimub spontaanselt. Kulak kasvab rahulikul teel sotsialismi ning tööliste ja talupoegade liit kujuneb spontaanselt.

Esitades terve rea Lenini väljendusi selle küsimuse puhul, eriti aga selle kohta, et lõhe võimalus pole võimatu, seltsimees Stalin ütles:

„Järelikult on lõhe töölisklassi ja talupoegkonna vahel võimalik, kuid mitte sugugi paratamatu, sest meie korras peitub võimalikkus vältida seda lõhet ning kindlustada töölisklassi ja talupoegkonna liitu. Aga mis on tarvis, et seda võimalikkust muuta tegelikkuseks? Et lõhe välditavuse võimalikkus muuta tegelikkuseks, on kõigepealt tarvis matta maha spontaansuse teooria, välja kiskuda kapitalismi juured, organiseerida kolhoose ja sovhoose ja üle minna kulakkonna ekspluateerimistendentside piiramise poliitikalt kulakkonna kui klassi likvideerimise poliitikale.

Sellest järgneb, et tuleb teravasti eristada meie korras peituvaid võimalikkusi ja nende võimalikkuste ärakasutamist, nende võimalikkuste muutmist tegelikkuseks[1].“

Kasutades nõnda materialistliku dialektika revolutsioonilist teooriat, meie partei lahendas ja lahendab uue ühiskonna ülesehitamise keerukaimad ja elulisemad küsimused.

Asume nüüd kohe vaatlema järgmisi kategooriaid — vabadust ja paratamatust.

Näib, nagu poleks midagi nii vastandlikku kui vabadus ja paratamatus. Vabadus näib kuuluvat täiesti inimese

[1] Stalin, Leninismi küsimused, lk. 409.

isiklike, subjektiivsete soovimuste ja tahte valdkonda. Paratamatus näib olevat selle täielik vastand.

Kuid nii näib see ainult esimesele, pealiskaudsele pilgule. Tegelikult on aga vabadus ja paratamatus vastandite ühtsus. Pole vabadust ilma paratamatuseta. Paratamatus ise, kui temast ollakse teadlik, kui temast aru on saadud, osutub tõeliseks vabaduseks.

Esitame paar näidet, mis aitavad aru saada vabaduse ja paratamatuse kategooriate dialektikast.

Inimene sõltub loodusest. Ta ei saa elada väljaspool teatavat loomulikku keskkonda. Selleks keskkonnaks on temale loodus, s. o. teatavad geograafilised tingimused, kliima jne. Inimene ei saa jätta arvestamata loodusseadusi. Nende toimed on temale paratamatuseks.

Sellest on kerge järeldada: inimene on looduse pime tööriist, ta allub täielikult tema paratamatuile seadustele ega ole tal looduse suhtes mingit vabadust.

Kuid inimühiskonna arenemise ajalugu näitab hoopis midagi muud.

Puutudes kokku looduse nähtustega, hakkab inimene tunnetama selle seadusi, nende seaduste toimeid. Praktilise tegevuse — tööstuse, põllumajanduse jne. — alusel kujuneb teadus loodusest ja tema seadustest. Loodus lakkab olemast inimesele saladus.

Tundes looduse seadusi ja tegutsedes kooskõlas nende paratamatute ja objektiivsete seadustega, hakkavad inimesed loodust endale alistama. Ühiskonna arenedes, eriti selle kõrgemais astmeis — sotsialistlikus ja kommunistlikus ühiskonnas —, muutub inimene looduse isandaks. Paratamatus muutub seega vabaduseks. Tunnetades looduse seadusi, kasutab inimene neid vabalt, oma eesmärkideks. Järelikult muundub paratamatus looduse seaduste tunne-

tamise kaudu oma vastandiks. Tunnetatud paratamatus on vabadus.

Kuid asjaolu, et inimene, tunnetanud nende või teiste loodusnähtuste omadused, tegutseb vabalt, ei hävita nende nähtuste paratamatust, inimesest sõltumatust. Paratamatus jääb inimese tegevuse aluseks.

Toome teise näite.

Inimene sõltub mitte ainult loodusest, vaid ka looduslikust keskkonnast. On olemas veel ühiskondlik keskkond. Sel ühiskondlikul keskkonnal on samuti omad paratamatud, inimesest sõltumatud seadused. Näiteks leiab iga uus sugupõlv eest valmitena eelmiste sugupõlvede poolt loodud tootlikud jõud. Ta ei saa korraga välja hüpata juba antud tootlike jõudude raamest. Ning et viimased on ühiskondliku korralduse aluseks, siis on need tootlikud jõud ka inimeste elukorra määrajaiks.

Kuid tunnetades ühiskondliku arenemise seadusi ja tegutsedes ajaloolise paratamatuse alusel ning nende seadustega kooskõlas, muudavad inimesed ühiskondlikke kordi. Paratamatus muutub siis vabaduseks.

Nõukogude rahvaste miljonilised massid ehitavad vabalt uut, kommunistlikku ühiskonda. Tuli ületada palju raskusi, et kukutada kapitalistliku orjuse iket, et hävitada kapitalismi kasvamise allikad, et ehitada uus, sotsialistlik ühiskond.

Millel põhineb uue ühiskonna edukas võitlus, edukas ülesehitamine?

Ühiskondliku arenemise paratamatute seaduste ja marksismi-leninismi teooria tundmisel.

Kapitalistid tahavad oma valitsemist jäädvustada, ekspluateerimisvõimu igaveseks kindlustada. Kuid neil ei tule sellest mitte midagi välja. Nende vabadus ei põhine aja-

loolisel paratamatusel. Nende vabadus on subjektiivne, meelevaldne, kitsalt egoistliku klassiiseloomuga. Rahva vabadus, proletaarsete masside vabadus on aga ühtne, ajaloolise paratamatusega. Ta on selle ajaloolise paratamatuse avaldus.

Niisugune on nende kahe kategooria — vabaduse ja paratamatuse — dialektika. Nagu kõik muudki kategooriad, peegeldavad ja üldistavad nad tegelikkuse teatavaid külgi.

Meile näib, et esitatud näiteist peaks jätkuma veendumiseks, et materialistliku dialektika kategooriad on niisama painduvad, tahutud, liikuvad, vastastikku seotud, nagu need tegelikkuse küljed, mida nad peegeldavad.

6.

Niisiis seisneb tõe tunnetamise teise astme olemus selles, et elavalt kaemuselt, aistinguilt ja kujutlustelt siirdub tunnetus teaduslike abstraktsioonide, seaduste, kategooriate ja mõistete formuleerimisele. Need kategooriad ja mõisted on kogemuste andmete, üksiknähtuste hulga üldistamise tulemused. Kuid dialektiline tunnetus ei või piirduda üksnes üldiste mõistete ja seaduste tuletamisega. Viimased on tarvilikud selleks, et mõista elavat, konkreetset elu. Nad on toeks, mille abil peab ja võib teadvuses reprodutseerida loodust ja ühiskonda kogu nende konkreetses mitmekesisuses. Dialektiline tunnetusteooria ei piirdu seepärast kahe astmega — elava kaemuse ja abstraktse mõtlemisega. Neile järgneb k o l m a s a s t e — seaduste tundmisel põhineva e l u k o n k r e e t s e m i t m e k e s i s u s e reprodutseerimise aste, p r a k t i k a a b i l tunnetuse kontrollimise aste.

„Elavalt kaemuselt," kirjutas Lenin, „abstraktsele mõtlemisele j a s e l l e l t p r a k t i k a l e — niisu-

gune on tõe tunnetamise, objektiivse reaalsuse tunnetamise dialektiline tee[1]."

Näib, nagu pöörduks tunnetus tagasi esimesele astmele — maailma konkreetse mitmekesisuse reprodutseerimisele. Kuid see tagasipöördumine toimub juba uuel, kõrgemal alusel. Nii esimene kui ka kolmas aste pakuvad maailmast elava pildi. Ent kolmas aste erineb esimesest seepoolest, et teda teine aste on rikastanud ja viljastanud, et ta reprodutseerib seda elavat pilti juba tegelikkuse arenemise seaduste täieliku tundmise põhjal.

Oma „Kapitalis" kirjutas Marx väga ilmekalt tunnetuse liikumise kohta abstraktselt mõtlemiselt tegelikkuse konkreetsete vormide taastamisele. „Kapitali" III köite algul ta kirjutab sellest tunnetuse kolmandale astmele üleminekust järgmist: I köite ülesandeks oli kapitalistliku tootmisprotsessi enda uurimine. Teiste sõnadega, tootmisprotsessi vaadeldi protsessi terviku teistest külgedest lahus. Teda käsiteldi abstraktselt ja, nagu ütleb Marx, „jäeti kõrvale tema võõrasjaolude kõik sekundaarsed mõjutused"[2].

Marx kirjutab edasi:

„Kuid selle vahenditu tootmisprotsessiga pole kapitali elutee veel ammutatud. Tegelikus maailmas täiendab teda rikastumisprotsess, mis moodustas teise köite uurimisobjekti[3]."

Kuid sedagi protsessi vaatles Marx algul isoleerituna „kapitali elutee" teistest külgedest. Käibeprotsessi vaatle-

---

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 166.
[2] Marx, Kapital, III k., lk. 25.
[3] Sealsamas.

misel, kirjutas Marx, selgus, et tootmisprotsess ja käibeprotsess moodustavad ühtsuse, terviku.

Missugune on siis III köite uurimisobjekt? Marx vastab:

„... siin tuleb leida ja kirjeldada neid fakte, mis tekivad tervikuna vaadeldavast kapitali liikumisprotsessist. Kapitalid oma tõelises liikumises seisavad üksteisele vastu sellistes konkreetseis vormides, millede suhtes kapitali vorm vahetustootmisprotsessis kui ka käibeprotsessis on ainult erilisteks momentideks. Järelikult lähenevad selles köites kirjeldatavad kapitali vormid samm-sammult sellele vormile, nagu nad esinevad ühiskonna pinnal mitmesuguste kapitalide üksteise mõjutamises, konkurentsis ja produktsioonitegelaste tavalises teadvuses[1]."

Seega on dialektilise tunnetusprotsessi kolmas aste maailma konkreetse mitmekesisuse reprodutseerimise aste.

Tõde muutub ehtsaks tõeks ainult siis, kui teda praktika on kontrollinud, kui praktika on tõestanud, et ta on õige. Praktikal on väga suur tähtsus tunnetuse kõigis astmeis. Kuid eriline tähtsus on tal tõe kriteeriumina, tunnetuse tõesuse kontrollimisvahendina.

Lenin kirjutab, et inimese mõisted haaravad, „tabavad", valitsevad mingit objektiivset tõde ainult siis, kui see tõde muutub praktiliseks tõeks.

---

[1] Marx, Kapital, III k., lk. 25. Viimane lause on minu sõrendatud. — M. R.

„Inimese ja inimkonna praktika on tunnetuse objektiivsuse proovikivi, kriteerium[1]."

Teises kohas kirjutab Lenin:

„... inimese praktiline tegevus pidi virgutama inimese teadvust miljardeid kordi mitmesuguste loogiliste figuuride kordamisele, et need figuurid oleksid võinud omandada aksioomide tähtsuse[2]."

Ainult praktiline järeleproovimine kinnitab lõplikult tunnetuse tõesuse.

*

Missugused järeldused tulenevad sellest, mida me oleme öelnud dialektilisest tunnetusteooriast?

Dialektiline tunnetusprotsess läbib kolm astet — elava kaemuse, abstraktse mõtlemise ja praktika abil järelekatsumise astme. Objektiivne tegelikkus pääseb teadvusse enne kõike meie meelteorganite kaudu. Kuid ainuüksi aistingutega ei saa maailma arenemise seadusi avastada. Seepärast tõuseb meie tunnetus abstraktse mõtlemise kõrgemale astmele. Abstraktne mõtlemine töötab ümber ja üldistab elava kaemuse teel hangitud andmed. Üldistamisprotsessis loob tunnetus kategooriad, mõisted ja seadused. Viimased peegeldavad tegelikkuse olulisi ja sügavaid seoseid, tegelikkuse objektiivseid arenemisseadusi. Mõisted, kategooriad ja seadused peavad olema niisama painduvad ja liikuvad, nagu on painduv ja liikuv tegelikkus ise. Just selles liikuvuses ja painduvuses peitub materialistliku dialektika suurim jõud.

---

[1] Lenin, Filosoofilised vihikud, lk. 202.

[2] Sealsamas, lk. 183—184.

Inimkonna praktika, praktiline tegevus on tunnetuse kõigis etappides tunnetuse arenemise aluseks ja meie teadmiste tõesuse järeleproovimise kriteeriumiks.

*

Oleme lõpetanud marksistliku dialektilise meetodi põhijoonte esituse. Lõpetuseks tuleks tähendada järgmist.

Dialektiline meetod pole, nagu esimesel pilgul võiks arvata, teatav summa valmeid vastuseid elu kõigile küsimustele. Dialektika on meetod, juhatus looduse ja ajaloo tunnetamiseks. Ta varustab meid arenemise üldiste seaduste teadmisega; nende seaduste tundmine võimaldab õieti tunnetada üksikuid nähtusi, asju, sündmusi, protsesse, võimaldab õieti orienteeruda olukordades, valida otsustavat lüli ülesannete ahelikus, näitab, kuidas tuleb läheneda nähtustele, kuidas neid tunnetada. Selleks, et kasutada nende või teiste faktide juures dialektilist meetodit, tuleb tundma õppida fakte endid, tuleb tegelda mitte üldiste kaalutlustega, vaid konkreetsete faktidega, konkreetsete nähtuste arenemisega. Ilma faktide teadmiseta, ilma uuritava eseme tundmiseta kaotab dialektika oma jõu. Dialektilise meetodi põhiliseks nõudmiseks on — tõde pole abstraktne, vaid konkreetne. Et olla tõeline dialektik, tuleb eneses ühendada arenemise üldiste seaduste teadmine tegelikkuse konkreetse analüüsiga. Ainult sel tingimusel muutub dialektika suurimaks jõuks, tunnetuse ja revolutsioonilise praktika võimsaks relvaks.

Marksismi-leninismi vaenlased on püüdnud korduvalt kujutada asja nii, et dialektika on tõdede *tõestamise* vahend, aga mitte *uurimise ja tunnetuse* relv, et marksism oma järeldustes ei toetu konkreetsete nähtuste

ja faktide tundmaõppimisele, vaid dialektilise meetodi loogilistele nõudmistele.

Marksismi vaenlased süüdistasid Marxi selles, et tema järeldus kapitalismi paratamatust hukkumisest ei tulene reaalsete kapitalistlike vahekordade analüüsist, et Marx jõudis niisugusele järeldusele seetõttu, et ta alistus vastandite ülemineku dialektilise seaduse käsklustele jne.

Need süüdistused olid laim Marxi ja tema dialektilise meetodi vastu. „Kapital", proletaarse sotsialismi suurim teos, on põhjendatud tohutu hulga reaalsete faktidega, alates kapitalismi arenemiskäigu ja perspektiivide põhimõttelistest üldistustest ja lõpetades kõige väiksemate detailidega. Maailmakirjanduses on raske nimetada teist teost, mis selles suhtes oleks ületanud Marxi „Kapitali". Marx tegi oma järeldused faktide konkreetsest tundmaõppimisest. Tema teose suurim jõud on selles, et ta õppis tundma neid fakte, kasutades dialektilist meetodit, revolutsioonilist dialektikat.

See konkreetsete faktide tundmaõppimine ja dialektilise meetodi tunnetus, rakendamise orgaaniline ühendus on marksismi-leninismi tähtsaimaks iseärasuseks.

Proletariaadi suured juhid — Marx, Engels, Lenin, Stalin — piitsutasid alati halastamatult neid, kes selle asemel, et tegelikkust dialektika abil hoolikalt ja igakülgselt tundma õppida, dialektiliste mõistetega žongleerisid ja mängisid; nad piitsutasid alati neid, kes ignoreerisid konkreetsete faktide ja nähtuste analüüsi.

Materialistliku dialektika ja tema seaduste tundmaõppimine ei ole ega või olla iseseisvaks eesmärgiks. Dialektilise meetodi põhilisi seisukohti pole raske ära õppida

ja mõista. Kuid dialektika tõeline, marksistlik-leninlik mõistmine algab seal, kus dialektilist meetodit käsitatakse tunnetuse ja revolutsioonilise võitluse relvana. Seepärast võib ennast nimetada ehtsaks revolutsiooniliseks dialektikuks ainult see, kes oskab seda vahedaimat relva kasutada tegelikus võitluses vana maailma vastu, võitluses uue, kommunistliku maailma ülesehitamiseks.

Kasutatud kirjandus

ühes tsiteerimisel tarvitatud lühenditega.

Beria = Берия, К вопросу об истории большевистских организаций в Закавказье, Госполитиздат, 1938 г.

Darwin = Дарвин, Происхождение видов, Сельхозгиз, 1937 г.

Descartes = Декарт, Сочинения, 1914 г.

Diderot = Дидро, Избранные сочинения, Госиздат, 1926 г.

Engels, Anti-Dühring = Энгельс, Анти-Дюринг, Госполитиздат, 1938 г.

Engels, Looduse dialektika = Энгельс, Диалектика природы, 1936 г.

Engels, Ludwig Feuerbach = Энгельс, Людвиг Фейербах и конец немецкой классической философии, Госполитиздат, 1938 г.

Fourier = Фурье, Теория четырех движений и всеобщих судеб, Соцэкгиз, 1938 г.

Hegel = Гегель, Сочинения, Соцэкгиз, 1935 г.

Holbach = Гольбах, Система природы, Госиздат, 1924 г.

Lenin, Teosed = Ленин, Сочинения.

Lenin, Filosoofilised vihikud = Ленин, Философские тетради.

Lenin ja Stalin = Ленин и Сталин, Сборник произведений к изучению истории ВКП(б). Госполитиздат, 1938 г.

„Leninski sbornik" XI = „Ленинский сборник" XI.

Lühikursus = История ВКП(б). Краткий курс, 1938 г. (Tsitaadid käesolevas tõlkes on antud eestikeelse väljaande järgi).

Marx, Kapital = Маркс, Капитал, Госполитиздат, 1937—1938 г.

Marx, Poliitilise ökonoomia arvustuseks = Маркс, К критике политической экономии, Госполитиздат, 1939 г.

Marx, Valitud teosed = Маркс, Избранные произведения, Госполитиздат, 1938 г.

Marx ja Engels = Маркс и Энгельс, Сочинения.

Stalin, Poliitiline aruanne = Сталин, Политический отчет ЦК XV съезду ВКП(б), 1936 г.

Stalin, Konstitutsiooni projektist = Сталин, О проекте Конст. Союза ССР, Госполитиздат, 1938 г.

Stalin, Kõne stahhaanovlaste nõupidamisel = Сталин, Речь на первом Всесоюзном совещании стахановцев, 1937 г.

Stalin, Leninismi küsimused = Сталин, Вопросы ленинизма, изд. 10-е

Stalin, Opositsioonist = Сталин, Об оппозиции.

Timirjazev, Darwin = Тимирязев, Чарльз Дарвин и его учение, Сельхозгиз, 1937 г.

Timirjazev, Taime elu = Тимирязев, Жизнь растения, Сельхозгиз, 1936 г.

Tšernõševski = Чернышевский, Избранные философские сочинения, Соцэкгиз, 1938 г.

SISUKORD.

		Lk.
I peatükk:	Materialism ja idealism	9
II peatükk:	Nähtuste üldine seos ja vastastikune sõltuvus	37
III peatükk:	Liikumine ja muutumine. Nähtuste uuenemine ja arenemine	62
IV peatükk:	Arenemine kui kvantitatiivsete muutuste üleminek kvalitatiivseiks muutusteks	81
V peatükk:	Arenemine kui vastandite võitlus	112
VI peatükk:	Tõe tunnetamise dialektiline tee	149

HIND 5 RUBLA